

ELIZA ORZESZKOWA

**...i pieśń niech
zapłacze**

wolnelektury.pl

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

Ta lektura, podobnie jak tysiące innych, jest dostępna on-line na stronie wolnelektury.pl.

Utwór opracowany został w ramach projektu Wolne Lektury przez fundację Nowoczesna Polska.

ELIZA ORZESZKOWA

...i pieśń niech zapłacze

Spis treści

I	4
II	10
III	15
IV	24
V	29
VI	37
VII	41
VIII	43

»Niech się skarży zielona wierzbina,
Niechaj płacze tam w polu kalina,
I wiatr niech zapłacze!
Niech się skarżą ptaki — tulacze...

.. .. .

Niech się skarżą spracowane barki,
Niechaj płaczą tam w polu fujarki,
I pieśń niech zapłacze!

(Henryk Skirmunt, Poezye)

I

Dwóch braci było w jednej rodzinie, a dwie siostry w drugiej. Rodziny przyjaźniły się ze sobą, dzieci znały się i lubiły od lat bardzo wczesnych. Pomiędzy chłopcami w szkolnych mundurkach i dziewczętami w krótkich sukniach zawiązała się przyjaźń, która w miarę upływającego czasu nabierała coraz więcej zaprawy erotyzmu.

Już w latach uniwersyteckich młodzieńców, a pensyonarskich panien, przyszedł związek małżeński pomiędzy Jerzym a Krystyną niewątpliwym wydawał się wszystkim, którzy z blizka patrzali na tę parę młodziutką, mającą charakter spójny, marzenia skromne, uczucia więcej głębokie niż gwałtowne.

Daleko trudniej było przewidzieć przyszłość Czesława i Janiny, którzy o pierwszych brząskach życia poczęli wiele od życia wymagać, marzeniami, chodząc po drogach wysokich i tem tylko tę górnowzroczność swą usprawiedliwiając, że w umysłach posiadali zdolności niepospolite, a w charakterach również niepospolitą energię i przedsiębiorczość. Co do strony uczuciowej, ta zdawała się być w nich przygłuszona przez ogromną ciekawość umysłową i wytężone umysłowe zajęcia; jednak i ona niekiedy wybuchała z gwałtem niespodziewanym i wielkim w postaci żalów, zachwyty, przywiązań lub wstrętów, uszczęśliwienia lub rozpacz. I to w nich było jeszcze niezwykłym, że nie częste, lecz w zamian gwałtowne wybuchy ich uczuć spowodowane bywały nie tylko przez zjawiska świata dotykającego, nie tylko przez zdarzenia, w ich osobistym życiu zachodzące, lecz również, a może i częściej jeszcze, przez te, które istnieją lub zachodzą w niewidzialnej sferze myśli, idei, rzeczy wogóle bezosobistych, niejako napowietrznych, niejako obejmujących ziemię atmosferą duchową. Były to natury ambitne, namiętne i zarazem lotne, w sferze abstrakcji przebywać umiejące, jakich to natur przeznaczeniem najczęstszym bywają szczyty wysokie i niedole wielkie. I ta tylko pomiędzy nimi, od lat prawie dziecięcych, zachodziła różnica, że Janina była od Czesława cichszą, tkliwszą, litościwszą i daleko więcej skłoną do zapominania o sobie na rzecz innych.

Obaj bracia, na wsi urodzeni i na wsi przepędzający czasy szkolnych i uniwersyteckich wakacji, posiadali w sobie zdolność do ukochania natury stron rodzinnych, lecz każdy z nich ukochał ją na sposób inny. Czesław szukał i znajdował w niej dla siebie źródło chwilowych odpoczynków i rozkoszy, od wszelkich zresztą upodobań i marzeń sielskich oddalony nieskończenie; dla Jerzego zaś była ona przedmiotem spostrzeżeń najlubiejszym i tłem, na którym najchętniej rozwijał plany przyszłej swej pracy i wogóle swej przyszłości. Bo w upodobaniach skromny, ciszę nad gwar i samotność nad zgiewk przekładający, z sumieniem przebudzonym wcześniej, Jerzy nie lubił miast wielkich, uciech, których dostarczać mogą, nie pragnął, a w nurtujących je żądzach, współubieganiach się, namiętnościach, dostrzegał pierwiastki bólów, krzywd, nadewszystko upadków ludzkich, na które szczególnie był tkliwy. Cichy, skromny, niewiele o sobie rozumiejący, miał przecież głębokie i silne poczucie godności i obowiązków człowieka. Jak gronostaj, nie znośił na sobie plam; dusza jego jak liść czułkowej rośliny, dotknięty szorstką ręką, związała się boleśnie, ilekroć dotknął ją widok ludzkich błędów i przemocy z jednej strony, a krzywd i cierpień z innej.

Więc też w chwili, gdy o przyszłości rozstrzygać mu przyszło, wybrał sobie skromny, lecz ściśle z naturą związany zawód leśnika i po kilku latach odpowiednich studiów naukowych rychło pole do pracy znalazł w wielkich i własnością wielkopańską będących

lasach. Pole to było tak szerokie, jak ogromna przestrzeń, którą okrywał jeden z najwspanialszych tworów natury i jak długi przeciąg czasu, w którym twór ten pozostawiony był samemu sobie, bez umiejętnej pieczy nad jego bogactwem i pięknnością. Praca to była duża, często mozolna, a wynagradzana skromnie i nieobiecująca w przyszłości żadnych obfitych zdobyczy, lecz bogactwa i zaszczytów Jerzy nie pożywał i puszczać się po nie w strony dalekie nie chciał. Miał dla swej ziemi rodzinnej coś z przywiązania synowskiego i coś z tkliwości kochanka, pragnął drobną jej część przynajmniej w ręku swych piastować i pomyślności jej czy wzrostowi służyć. Takimi były pobudki, które osiedliły go w niedużym, choć znowu i niezbyt małym domu leśnym, stojącym zdala od miast wielkich i od tych dróg dalekich, które człowieka prowadzić mogą do pewnego rodzaju wielkości.

Wkrótce potem nie był już w domu tym sam jeden: zamieszkała w nim także, jako żona jego, mała, zgrabna, jasnowłosa, różowa, wesola i wiecznie czynna Krysia. Niedawno śmierć zabrała jej ojca i Jerzy, tak jak nad kawałkiem ziemi rodzinnej, zapragnął roztoczyć opiekę nad ukochaną kobietą, myśli o rozłączeniu się z tą, tak jak z tamtą, znieść ani nawet przypuścić nie mogąc.

Nic więc w człowieku tym nie było osobliwego, olśniewającego, nic z tego, co wyobraźnię zaciekawia lub zachwyca, i jeżeli cośkolwiek zbawić go mogło od zarzutu popolitości, czynionego zazwyczaj ludziom skromnym, czystym, uczciwym i pracowitym, była to chyba głębokość jego uczuć, czystość pożądań, odraza do zdobyczy nieuczciwych, oraz gatunek pracy, w której, obok biegłości fachowca, mieścił się rzut oka na naturę kochanka i artysty.

Inaczej wcale stało się z Czesławem, dla którego wszystko w świecie wiedzy i pojęć było z łatwością dostępnem, a w świecie rozkoszy i chluby namiętnie pożądanem. Namiętnie pożywał on wszelkich bogactw świata, od tych, które polegają na zdobyczach nauki, na wzruszeniach, sprawianych przez sztukę, na tworzeniu dzieł wysokiej myśli, aż do tych, w których taje i płonie z upojenia i rozkoszy zmysłowa natura człowieka.

Niezwykłą urodą męską obdarzony, wymowny, płonący tajemniczym ogniem tysiąca żądz, tysiąca myśli i tysiąca wciąż rozedrganych strun wrażliwości, wcześniej zachwycać, podbijać zaczął szerokie koła towarzyskie i liczne niewieście serca. Wcześniej stawać się zaczął ulubieńcem wszystkich, którzy go znali z blizka i przedmiotem najpiękniejszych ich nadziei. Nikt nie wątpił, że czeka go przyszłość wielka, co znakomicie wspierało własną jego w nią wiarę. Zarówno w dziedzinie nauki, jak w dziedzinie szczęścia, hasłem jego zdawało się być: posiąść wszystko! Niepodobna byłoby nikomu przewyższyć go w zapale i wytrzymałości, z którymi oddawał się pracy naukowej. Nie jedną dziedzinę wiedzy usiłował brać we władanie swe, ale i te również, z którymi tamtą łączyło sąsiedztwo lub pokrewieństwo, a że nauki wszystkie prawie są sobie pokrewne i bliskie, więc jedną, z łatwością niepospolicie zdolnego umysłu, podbijając, ciekawą myślą przebiegał w kierunkach różnych szerokie niwy innych. Wchłaniał w siebie najpotężniejsze z tchnień i najwybitniejsze z widoków całej krainy ludzkiego umysłu i może z tej przyczyny, jak również i dlatego, że w naturze swej miał więcej wrażliwości niż hartu i więcej namiętnych popędów, aniżeli silnej woli, jego wiary i niewiary, jego tak zwane zasady i przekonania, posiadały nietrwałość gmachu, zbudowanego ozdobiennie, lecz którego ściany kruszą się pod uderzeniami wichrów, przylatujących ze wszystkich stron świata.

W gmach pojęć Czesława uderzały, oprócz zewnętrznych, wichry podnoszące się z własnej jego duszy, która była podobna harfie mającej złote, lecz w zgodny akord nie-sharmonizowane, struny.

Najsłabszą stała się wkrótce struna uczuciowa.

Przez prace umysłowe, przez myśl o samym sobie, o swych prawach, żądaniach, nadziejach pochłonięty, z radością rzucający się we wcześniej przed nim otwarty świat blasku i użycia, mało miał czasu i chęci do spostrzegania ludzkich losów i cierpień, do uczuwania względem ludzi i ich czynów trwałych pociągów lub odraz. Tyle energii zużywał na polach tamtych, że na to, z którego wyrastają miłość i litość, przywiązanie i współczucie, cześć i potępienie, mógł jej przynosić niewiele. Ci, którzy jeszcze niedawno byli świadkami gwałtownych czasem uniesień jego natury uczuciowej, zdumiewali się teraz na widok zubożenia, które okazywał budzącym je niegdyś ludziom i rzeczom. Dla wszystkich zresztą stało się wkrótce pewnością, że o ile brat młodszy w postępkach i po-

stanowieniach swych przeważnie rządził się uczuciem, o tyle nad starszym rządy coraz wyłączniejsze obejmował rozum. Wielu cieszyło się szczerze z takiego skierowywania się młodzieńca, powszechnie lubionego, i uciesza ta byłaby słuszną, gdyby nad rozumem nie brał czasem przewagi samolubny, praktyczny rozsądek i gdyby nie wyrastały z niego niekiedy pewne zgniłe owoce, znane pod imieniem sofizmatów.

Jakkolwiek bądź, Czesław, w miarę wzrastania w wiedzę, w powodzenie wśród ludzi, w myśl o własnej przyszłości i tych świetnościach różnorodnych, które ją pozłocić i wybrylantować miały, obojętniał dla rodziny, dla wszystkiego, co rodzinne i dla dziewczyny, o której wszyscy niedawno myśleli, że jest mu drogą, że jest nawet wybraną, przyszłą towarzyszką jego życia.

Ona, Janina, małomówna i skromna, tak samo przytem jak Czesław, pracę umysłową lubiącą, zdolna do niej i nią zajęta, zdawała się tego zobojętnienia dla niej przyjaciela lat dziecięcych i młodzieńczych nie spostrzegać lub o nie się nie troszczyć. Że jednak spostrzegała i troszczyła się, zdradzały to jej coraz częstsze, smutne zamyślenia i długie, uważne spojrzenia, które zatapiała w jego twarzy, ilekroć on tego widzieć, ani spostrzegać nie mógł. Zdawać się wtedy mogło, że oczy tej dziewiętnastoletniej dziewczyny nie miały siły oderwać się od rysów tego o lat kilka starszego od niej młodzieńca i że serce jej pragnęło oczyma dotrzeć do głębi jego serca.

Zresztą, ku niemu również wracały niekiedy dawne pociągi i wzruszenia. Zbliżał się wtedy do Janiny, i zdarzały się pomiędzy nimi momenty, podobne do motyli, muskających lekkimi skrzydły wółrozwinęte kwiaty. Lecz były to tylko momenty, i po ich przejściu nie rozwierały koron swych na słońce radości wółrozwinęte uczucia. Jej dziewicza skromność i duma, jego powściągliwość oględna i wewnętrzny uśmiech lekceważenia dla wszystkiego, co było sentymentem i nierozważnym puszczaniem się na rękę czułości, powstrzymywały na ustach obojga słowa wyraźne i szczerze, gasiły iskrę natychmiast, gdy zagroziła rozpaleniem się w płomień.

I stało się, że dnia pewnego, Czesław uwiadomił swych blizkich o wkrótce nastąpić mającym wyjeździe swym w okolice gór Uralskich, kędy niezwykle zdolności jego i zręczność, z jaką stosunki wśród ludzi wpływowych zawiązać potrafił, wyjednały mu stanowisko nadspodziewanie wysokie i w rozmaite korzyści bogate. Otworzyły się przed nim wrota kariery świetnej, dla ludzi rodu jego bardzo rzadko dostępnej; wstępuje więc w nie bez wahania i namysłu.

Nikt postanowienia tego odmienić nie próbował, bo jedni byli olśnieni i cieszyli się, a drudzy przekonani byli o nadaremności wszelkich w tym kierunku usiłowań. Ludzi widok rzeczy błyszczącej często olśniewa w ten sposób, że stają się ślepyimi na wszystko, co nią nie jest i cieszą się ogromnie. Potem, przychodzi moment, że ślepotą ich przemija i wtedy znowu, biedacy! ogromnie się martwią.

Jerzego świetny los brata nie olśnił, ale po krótkich próbach, zaprzestał odwracać go od drogi wybranej, bo zrozumiał dobrze, jak słabą w obec siły namiętności musi być siła najwymowniejszego choćby słowa. Czesław zaś ludził się, myśląc, że postępuje za wskazaniem rozumu; w świat szeroki gnały go namiętności, przeciw którym Jerzy czuł się bezsilnym i tylko, w jakiejś przedostatniej chwili nie mógł tego przenieść na siebie, aby kilku słowy nie wspomnieć bratu o Janinie. Wtedy piękne oczy Czesława zamigotały niespokojnie, lecz wnet niepokój ten zastąpiła wesołość żartobliwa.

— Panna Janina! Cóż? Śliczna to osóbką, dla której od dzieciństwa prawie miał sympatyę i na zawsze zachowa przyjaźń. Ale rzeczy tego rzędu, co sympatya, przyjaźń etc., człowieka z jasnym poglądem na świat i życie do niczego zobowiązywać nie mogą. Tak zaraz, u samego początku drogi krępować się więzami, byłoby szaleństwem, w które człowiekowi rozumnemu popaść niepodobna. On Czesław, wie dobrze, czego chce, do czego dąży; nie wstępuje w życie jak ślepiec, dający się prowadzić lada podanej ręce. Trzyma przed sobą dobrze narysowany plan swej przyszłości, od linii jego nie odrywa oczu i widzi jasno, że dla marzeń, dla przesądów nierozsądnych miejsca w nim niema. Musi on, a nawet powinien wyzyskać dla swej indywidualności wszystkie siły, któremi obdarzyła go natura i wszystkie pomyslnie wypadki, które, daleko więcej niż losowi, zawdzięcza własnemu rozumowi swemu i własnej zręczności. Dlatego właśnie wypadki te znalazły się na jego drodze, że uwolnił się od przesądów, mocno w społeczeństwie jego zakorzenio-

nych. Przesądem jest, że człowiek przez miłość dla ziemi, czy dla kobiety, czy dla jakiejś grupy ludzi, wyrzekać się powinien doprowadzenia swego indywidualnego wzrostu do miary możliwie najwyższej, i zdobywania w mierze najwyższej tego, w czym upatruje swoje szczęście. Uszczęśliwianie siebie jest uszczęśliwianiem jednego z członków ludzkości; gdyby wszyscy na ziemi ludzie umieli uszczęśliwiać samych siebie, cała ludzkość byłaby szczęśliwą. Jego zaś szczęście nie może być drobną gwiazdką, która smutnie i drżąco świeci nad skrawkiem ziemi, powleczonej szarzyzną i zmrokiem. Jego szczęście musi być tarczą słoneczną, gorejącą nad przestrzeniami szerokimi, przyświecającą gmachom wysokim i potężnym.

Jego praca, mająca być głównym składnikiem jego szczęścia, nie może chadzać wązkimi szlakami ścieżyn i trzeba jej dróg szerokich, dalekich, bijących zrodzami myśli, bogatych w różnorodną radość życia, z której myśl pije swą trwałość, swą moc, swój rozpęd wszerg i w górę. Tu wzrastać mogą gatunki nadziei tylko nikłe i blade, jego zaś nadzieje wzrostem i płomiennością dorównywują wzrostowi jego uzdolnień i płomienności jego potrzeb, duchowych zarówno jak fizycznych. Bo na żadną część swojej istoty, swojej odrębnej od innych indywidualności, na żadną część fizycznej zarówno jak duchowej swej natury nie chce i nie zamierza on nakładać sztucznych hamulców i tłumików, ale, przeciwnie, chce i zamierza dać im wszystkim pełen bieg, pełen rozwój, pełne zadośćuczynienie, aby wszystkie razem, zadowolone, wyćwiczone, doświadczone, zharmonizowane, wytworzyły z niego typ, czy wzór, w pełni rozwiniętego, silnego i szczęśliwego człowieka.

Kędyż w takim planie życia mogłoby znaleźć się miejsce dla tak uroczej, lecz zwykłej istotki, jaką jest panna Janina, i jakąż czynność spełniałaby ona mogła we wznoszeniu budowy życia, tak wysokiej i skomplikowanej? Nie przeczy temu, że rozłącza się z nią z niejakim żalem i że pozostanie w nim wspomnienie o niej na zawsze przyjazne, a przez czas jakiś może nawet nieco tęskne, ale trudno! Człowiek zdążający drogą pełną przeszkód do celu dalekiego i mający silne postanowienie stanięcia u celu nie może oglądać się za wyrastającym u brzegu drogi kwiatem, ani czasu tracić na jego zrywanie, ani zajmować sobie dłoni jego niesieniem... Nakoniec, pewnym jest, bo z własnych ust jej nieraz słyszał, że panna Janina nie podziela wszystkich przekonań jego i na wszystkie jego dążności nie przystaje. Czy Jerzy zaprzeczyć temu może?

Jerzy nie mógł temu zaprzeczyć. Owszem, posiadał również pewność, że w tej młodej dziewczynie, wytworzył się i już się nawet wytworzył, pogład na świat i życie, na wielu punktach niepodobny do tego, którym kierował się i kierować się zawsze postanowił Czesław.

— Widzisz więc, Jurku, że byłby to, zamiast harmonii, zgrzyt!

I tem zakończeniem rozmowy zabawiony, na nutę żartobliwą wyśpiewał:

Idźmy każdy w swoją drogę,
Ja cię wiecznie będę... wspominać
Ale twoim... być nie mogę.

Wesoła twarz jego, z błyszczącymi oczyma i śmiejącymi się ustami, stanowiła sprzeczność z tą ciężką chmurą, która spadła na czoło i oczy Jerzego. Niepokój o brata spłynął mu na dno serca i uczynił je bardzo ciężkiem.

Zajęty swoim planem, swoją budową, swoją drogą, swymi przygotowaniem i obrachowaniami, Czesław pożegnał się z Janiną i z krewnymi po przyjacielsku, lecz na przędcę i raz już tylko, gdy żegnał się z bratem, objawiły się w nim uczucia dawne, — przynajmniej objawić się im pozwolił. Ta chwila pożegnania, przepojona gorącym wzruszeniem obustronnem, głęboko zapadła w serce i pamięć Jerzego. Pomimo podstawowych różnic zachodzących w ich poglądach i charakterach, bracia kochali się bardzo.

Co myślała i czuła Janina po odjeździe Czesława i zupełnem, jak się zdawało, z nim rozstaniu, nikt z razu napewno nie wiedział. W rzeczach serca dziewczyna była jak mimoza; nie można było ich dotykać bez zadawania bólu. Jednak skrytość jej była tylko wstydlivością, towarzyszącą naturom wytwornym i z samego już instynktu wysoce moralnym. Ustąpiła też raz przed zaufaniem i może wezbranym żalem. Janina przyszła raz do świeżo zamężnej siostry i po chwili spokojnej rozmowy, z nagle wybuchającym płaczem

rzuciła się jej na szyję. Krysia przyczynę płaczu tego odgadła, lecz nic o niej nie mówiąc, przycisnęła tylko siostrę do swego szczęśliwego serca i nieśmiało zapytała:

— Cóż teraz będzie? Co uczyni? Czemu się zajmie? W czym znajdzie wsparcie i pociechę? Bo przecież wiecznie tak smucić się, smutkiem zachmurzać młodość i zatruwać siły...

Janina wyprostowała się, szybko stłumiła łkanie i łzy otarła z oczu.

— Cóż? To prawda! Mam młodość i siły, mam miłość dla nauki i litość dla ludzi...

— Litość! — z niejakim zdziwieniem powtórzyła Krysia.

Tak, Janina od czasu pewnego zaczęła gorąco, głęboko litować się nad ludźmi.

— Tyle najrozmaitszych cierpień i nieszczęść... a przytem tacy słabi i mali...

Po krótkiej chwili dodała:

— Najczęściej wtedy słabi i mali, gdy się im zdaje, że są bardzo silni i wielcy...

Cichutko, przy samym uchu siostry Krysia szepnęła:

— Czy mówiąc to, myślisz o Czesławie?

Janina potakująco skinęła głową i znowu z pod rzęs jej spłynęły sznury łez. Ale znowu i z wielką siłą płacz powściągnęła.

— To tylko raz... ten raz jeden, przed tobą, Krysiu. Co pocznę? czemu się pocieszę? Służyć będę ludzkim cierpieniom i nieszczęściom...

Splakane oczy jej błysnęły jak szafiry w słonecznym świetle, po ustach różowych przewinął się uśmiech dobrej nadziei.

— Ale wpierrw, przedewszystkiem, trzeba mi nauczyć się służyć...

Wkrótce potem wyjawiała swym blizkim chęć i zamiar udania się na jedną z zagranicznych wszechnic dla odbycia tam studyów naukowych. Nikt temu przeszkód żadnych nie stawiał; przeciwnie, zdolności jej umysłowe zdawały się wszystkim wystarczającymi do osiągnięcia celu tak już często przez kobiety osiąganego, że zadziwiać i do oporów skłaniać przestał.

Janina z wielką prostotą rzekła:

— Chętnie zostałabym siostrą miłosierdzia, ale ponieważ nauka zaciekawia mię i pociąga, zostanę lekarką.

Od wyjazdu Czesława, w strony zauralskie upłynęło lat prawie dziesięć i tyleż od zamieszkania w leśnym domu Krystyny i Jerzego. Spotkali oni oboje na tej sporej już przestrzeni czasu niemało trosk i trudów, lecz ani razu nie zaszło im drogi nieszczęście. Pogodę serc ich, stała pomimo trosk i trudów, przyćmiewała jedna tylko chmura. Czesław, który pisywał do brata zrazu często, potem rzadziej, od lat kilku pisywać przestał. Nie pomogły ze strony Jerzego i Krystyny zapytania, wyrzuty, naglące prośby; żadna wieść bezpośrednia z owych stron dalekich od tego człowieka blizkiego nie przebywała, a strony były tak dalekie, że żadnej wieści pośredniej znikąd i od nikogo powzięć było niepodobna. Jakby w wodę wpadł! Jakby umarł!

Ale nie umarł. W latach ostatnich szeroko po świecie rozeszła się sława naukowego dzieła jego, które znawcy za znakomite ogłosili.

Jerzy z jednej ze swych rzadkich wycieczek w świat przywiózł to dzieło i po chciwym przeczytaniu miał przez dni kilka ciężką chmurę na czole i w oczach. Było ono mądre i świetne, uczone i oryginalne, ale... tak wielka różnica w przekonaniach, w dążnościach, w mowie, panującej na ustach jednego z braci i pod piórem drugiego...

Od lat kilku tedy przestrzeń ich dzielącą zaległo milczenie nieprzerwane i sporo czasu przeminęło, odkąd Jerzy powiedział sobie, że nie ma brata. Bo taka różnica... i takie zapomnienia równają się śmierci. Jednak myślał o nim często. Zabraniał sobie myśleć i myślał znowu, nie chciał żałować i żałował, zapominał, a wspomnienie biegło za nim i niespodziewanie chwytalo go za serce... Taką już jest natura związków rodzinnych i takim było serce Jerzego.

Cicho, w pogodny wieczór czerwcowy, stał dom leśny, z gankiem, opiętym gęstwiną rozkwitłych nasturcyi i powojów, z oknami otwartymi na zieloność lasu. W oknach i pod oknami było mnóstwo kwiatów, których zapachy łączyły się w powietrzu z dogasającą wonią żywicy i nadlatującą z lasu świeżością rosnącego wieczoru.

W jednym z okien, nad kwiatami, wśród białych franek, wypukle od ciemnego tła wnętrza odrzynała się głowa starej kobiety, z siwymi włosy, z delikatną, uwiędłą twa-

rzą i oczyma spuszczone na karty otwartej książki. Na twarzy tej uwiędłej i cierpiącej rozlewała się jednak słodycz dogasającego w zadowoleniu serca.

Na ganek wyszła Krysia i zaraz spotkała się z mężem, który nadchodził szeroką drogą, przeryzującą las w pobliżu domu. Powitali się przyjacielskim uściśnieniem dłoni.

Krysia była wesołą, Jerzy wydawał się zmęczonym, ale pogodnym. Zapytał czy dzieci są w domu. Odpowiedziała, że z Janką poszły do lasu, aby zbierać storczyków, tych białych, pachnących, które to przed kilku dniami rozkwitły.

— Janka przepada za kwiatami, więcej jeszcze odemnie, a dzieci ją naśladowują... małe małpeczki!

Zaśmieli się oboje.

— Zdaje się, że Jance dobrze jest u nas...

— Oddawna nie widziałem jej tak wesołą. Co za wspaniały pomysł mieli ci jej koledzy, przysyłając ją tu dla wypoczynku i wzmocnienia się na zdrowiu. Codziennie przybywa jej sił, świeżości...

— Cieszy mię to niewypowiedzianie, Wszakże¹ to siostra twoja, Krysio, i doprawdy bardzo miły jest ten doktorek nasz w różowej sukience.

Znowu zaśmieli się wesoło.

Na ganek weszła niemłoda służąca, wysoka, barczysta, z twarzą szeroką, płaską, dobroduszną, trochę też pomarszczoną i z tak powolnymi, że prawie majestatycznymi ruchami, poczęła stół do wieczery nakrywać.

— Nie widziałeś, Dębsiu, co robi matusia?

— Siedzi w swoim pokoju przy oknie i książkę czyta. Już mówiłam, że o zachodzie słońca nie trzeba czytać, bo oczy od tego boją... ale nie, czyta.

— Nieposłuszna! — żartował Jerzy.

Dębsia, powoli wyraz po wyrazie wymawiając, odcięła się jednak.

— I pan, dzieckiem jeszcze będąc, nieraz mnie słuchał i wychodził na tem dobrze.

Krysia podskoczyła i gęste pnącze pomiędzy słupami ganku nieco rozchylając, zapytała:

— Czy matusia przyjdzie do nas na wieczerzę, czy zanieść ją do pokoju?

Z za pnączów doszedł głos słaby i łagodny:

— Do pokoju, moje dziecko; lękam się wilgoci wieczornej.

— Dobrze, zaraz przyniosę.

— Nie, nie — sprzeciwił się głos. — Janka niech przyniesie, tak dawno już jej nie widziałam.

Krysia uśmiechnęła się do męża.

— Niema jeszcze dwu godzin, jak Janka odeszła i — już dawno.

— Cóż? Przywykły do siebie, ciągle są z sobą i przytem — faworytka.

— Słusznie — dodała Krysia i powiedziała Dębsi, że z podaniem wieczery trzeba na powrót z lasu Janki i dzieci zaczekać.

Potem usiadła na ławce obok męża i oparła na jego ramieniu swą złotą i różową głowę. Nie mówili już nic. Piękny wieczór nawiewał do oczu i ich zadumę, na usta milczenie.

Dokoła domu, z bliska, z daleka, ze stron wszystkich las, przez zachodzące słońce pozłocony i zaróżowiony. W lesie rozlegał się szczebiot ptaków, pełen tych pieszczotliwych tonów, z jakimi po gniazdach dzieci układają się do snu nocnego. Na gospodarskim obejściu domu, z za drzew niewidzialnym, porykiwały krowy, zabeczały owce i umilkły. Kogut po raz ostatni w dniu tym zapiał i umilkł. Kędyś w lesie ktoś przeciągle huknął, ktoś na kogoś przeciągle zawołał i echo tuż za domem huknęło, zawołało.

— To Janka zwołuje dzieci. Już wracają... — szepnęła Krysia.

Wązki rąbek tarczy słonecznej zniknął za lasem i w głębiach lasu, błąkać się poczęły rubinowe luno. Dom z gankiem, pełnym kwitnących pnączów i siedzącą na nim w milczeniu parą ludzi, wydawał się obrazem sielanki, pełnej wdzięku. Zdawać się mogło, że aniołowie niewidzialni rozpinają nad nim błogosławiące skrzydła spokoju i poezji.

Wtem w dalekiej dali leśnej coś jęknęło, umilkło i zajęczało znowu ostro, przeciągle, raz, drugi, trzeci.

---

¹wszakże. [przypis redakcyjny]

Jerzy począł słuchać. Znał dobrze wszystkie głosy lasu, lecz tego nie rozpoznawał. W taki sposób nie odzywają się drzewa, ani ptaki, ani zwierzęta.

— Co to? — zapytała Krysia.

Wtedy właśnie to coś nierozpoznawanego poczęło stawać się nieustannem i coraz bliższym, jęczało żałośnie, wydawało dźwięki metaliczne, przewlekłe, to krótkie, zdawało się wyrzekać, płakać, przywoływać.

Coś z dalekiej przestrzeni przybywało, coś drogą leśną coraz prędzej biegło ku sielance, zatopionej w ciszy, w drzewach, w kwiatach, w woniach leśnych, w słodkim spokoju.

Jerzy podniósł głowę i rzekł:

— To dzwonek pocztowy!

II

Młodzieńczym ruchem wyskoczył z bryczki pocztowej wysoki, barczysty mężczyzna i w pośpiechu płaszcz podróżny na bryczkę z ramion opuściwszy, stanął pod rozkwitłymi nasturcyami, wahający się, zmieszany. Jerzy na spotkanie gościa postąpił kilka kroków, jakby oczom własnym nie wierząc, stanął, zawołał: Czesław! i rzucił się na szyję przybyłemu, do którego jednocześnie Krysia wyciągała z powitaniem obie ręce.

Przez minut kilka krzyżowały się na ganku zapytania i odpowiedzi krótkie, śpieszne, nic prawie nie mówiące, bo wychodzące z piersi dyszących ciężko od wzruszeń różnorodnych. Dziwnie mieszały się w tych wzruszeniach radość z bólem, z tem zmieszaniem bolesne, którego doświadczają ludzie niegdyś bardzo sobie blizcy, a oddawna nie wiedzący już wzajem o sobie nic.

Czesław wpatrywał się w brata.

— Zmieniłeś się trochę i... nie zmieniłeś się wcale. Na twarzy zmieniłeś się... trochę... cóż? Czas długi... ale... O Boże! żaden najdłuższy opis nie mógłby tyle powiedzieć, żeś zawsze ten sam, ten sam... jak ten wykrzyk serdeczny, którym mię powitałeś. A jednak... miałbyś prawo... miałbyś prawo...

Jerzy, biorąc rękę jego w swoją, śpiesznie przerwał:

— Mam prawo kochać cię i cieszyć się... że nakoniec cię zobaczyłem.

Byli w tej chwili sami. Krystyna wbiegła do wnętrza domu.

— Przebaczasz! — rzekł Czesław — wspaniałomyślnie i po chrześcijańsku przebaczasz tyloletnie milczenie moje i wszystkie i t. d. Przebaczenie, to, mój drogi, ziarnko pieprzu, owinięte w słodki listek dobroci... Byłeś i jesteś zawsze dobry... szło ci zawsze o to przedewszystkiem, aby być dobrym... Może i miałeś słuszość... Trudno wiedzieć, kto na tym świecie ma słuszość, a kto jej nie ma... Co do mnie, wdzięczny ci jestem za to powitanie prawdziwie braterskie i za... to przebaczenie, ale rzecz dziwna, sam temu dziwię się... radości takiej, jakiej spodziewałem się od tej chwili, nie czuję... Nie jechałem, lecz leciałem tu po tę radość... myśląc, że wniebowziętym będę, stając na progu twego domu... Tymczasem teraz czuję, zdaje mi się, że kto wie, może, może nie powinienem był tu przyjeżdżać...

Czoło i oczy Jerzego okryła ta charakterystyczna u niego chmura, która polegała na zbiegnięciu się brwi nad opadłemi w dół powiekami. Z cicha rzekł:

— W słowach twoich, Czesławie, jest dużo goryczy, ale to przejdzie... miejmy nadzieję, że przyjdzie, a tymczasem z przyjaźnią i błogosławieństwem bądź powitany nie tylko przezemnie, ale i przez tę ziemię, do której powracasz...

— Powracam! — powtórzył Czesław. — Nie, nie powracam. Rzadko kiedy człowiek może powrócić. Ale to prawda, przybyłem w odwiedziny nie tylko do ciebie, lecz i do niej także. To prawda.

Wstał i z brzegu ganku zaczął po otoczeniu domu się rozglądać.

Męskiej urodzie jego czas nic nie ujął, chociaż odmienił ją nieco. Kiedy odjeżdżał, był szczupłym, wysmukłym młodzieńcem. Teraz kształty jego, nie utraciwszy nic ze swej harmonii, nabrały dojrzałości i powagi. Znajdował się w pełnym rozkwicie męskiego wieku i posiadał w pełni właściwą mu siłę, lecz świeżość młodzieńczą utracił. Zachowane bogactwo włosów sprzeczało się z czołem nieco zmiętem i wyrazem oczu niespokojnym pod zmęczonemi powiekami. Wyglądało² to na ślady pracy wytężonej i zmartwień tajemnych.

²Wyglądało. [przypis redakcyjny]

W postawie, w twarzy, w ruchach, miał wiele pewności siebie, rozumu i siły, lecz pogody i spokoju w nich nie było.

U brzegu lasu dał się słyszeć coraz wyraźniejszy gwar głosów dziecięcych i wkrótce z punktu już bardzo niedalekiego doleciał kobiecy wesoły wykrzyk:

— Kto prędzej do domu dobiegnie? kto prędzej?

Kędyś za drzewami rozpoczął się wyścig śnać zawzięty, bo towarzyszyły mu śmiechy i wesołe krzyki dzieci, aż po kilku minutach ukazała się gromadka z gęstwin leśnych wybiegająca i zdążająca ku domowi. Biegła po gładkiem i rośnem podścielisku kawałka lasu, z którego wzbijały się rzadko rozstawione kolumny sosen. Mniemaćby można, że pomiędzy kolumnami biegły krzaki paproci i białych storczyków, tak wielkie pęki roślin tych niosło każde z biegnących dzieci, a na czele gromadki, z takimże rozkwieconym pękiem w ręku biegła dorosła kobieta w różowej sukni, która o kilka kroków od ganku zdyszczym głosem zawołała:

— Le reine est morte, vive le roi! Przekwitła konwalia, rozkwitł storczyk! Oto... żniwo!

Ostatnie słowa wymówiła głosem podciętym, bo spostrzegła stojącego obok Krystyny mężczyznę.

— Janko, czy nie poznajesz?

Poznali się nawzajem i byli tak zdumieni, że na chwilę oniemieli.

— Pan... tu?

Z głębokim ukłonem dotknął ustami jej ręki.

— Góra z górą...

Nie dokończył. Podnosząc głowę, spotkał się oczyma ze spojrzeniem dwojga oczu szafirowych, szeroko otwartych, rozbłysłych i pomyślał: Gwiazdy!

— Nie spodziewałem się panią tu znaleźć...

— Ani ja pana zobaczyć...

Słowa były zwyczajne, lecz głosy więzły w gardłach. Janina machinalnym ruchem poprawiała sobie włosy, ale poprawić się nie dawały, złotymi pasmami wciąż opadając dokoła policzków, których doskonały owal i przezroczystą białość powlekły blade rumieńce.

Dębsia zwykłym sobie majestatycznym krokiem weszła na ganek i postawiwszy na stole wieczerzę, witała gościa z szerokimi uśmiechami na dobrodusznej twarzy.

Zasiadając do wieczerzy, Krysia szepnęła coś siostrze, która natychmiast i śpiesznie weszła do domu.

— Poszła do matki naszej, która po kilku godzinach niewidzenia jej niepokoi się i tęskni.

Więc i matka tu jest! Prawda! Czesław pamięta doskonale tę miłą, dobrą kobietę, którą niegdyś sam wraz z jej córkami nazywał matusią. Lubiła i pieściła dwóch małych, a potem dorastających chłopców, którzy wcześniej stracili matkę. Jednak to gromadne życie rodzinne, które tu znalazł, obudziło w nim uczucie głuchego podrażnienia. Coś się w nim uśmiechnęło ironicznie.

— Więc państwo wszyscy tu ciągle razem...

Jerzy wtrącił.

— Gdy mówisz do nas, Czesiu, opuszczaj tytuły.

— Przyzwyczajenie! — odrzucił Czesław.

Krysia mówić zaczęła, że nie, nie mieszkają ciągle razem. Matka i siostra jej przebywają stale w Warszawie, a tylko w porze letniej odwiedzają ich co rok na kilka tygodni. W tym roku przyjechały na kilka miesięcy z powodu choroby Janki. Właściwie nie jest to choroba, tylko przepracowanie i wyczerpanie nerwowe, dla którego kilkomiesięczny pobyt na wsi...

— Przepracowanie! — z akcentem zdziwienia powtórzył Czesław. — Pani nazywa tak chyba rauty, wizyty, teatry i tym podobne trudy, wśród których panie...

— Naprzód! — żywo przerwała Krysia — nie jestem dla ciebie, Czesławie, panią, tylko żoną twego brata i przyjaciółką twą od dzieciństwa, Krysią... A potem: rauty, wizyty, teatry... gdzie tam!... Janka od lat czterech jest lekarzem, czy lekarką... doktorem, czy doktorką? o Boże, sama nie wiem, jak, bo to jeszcze nie ustalone... jedni są za rodzajem męskim, drudzy za żeńskim... Jurku! jak trzeba w takich razach mówić: doktor, czy doktorka?

Śmiała się zwykłym sobie śmiechem srebrnym, serdecznym i nie czekając odpowiedzi męża, opowiadała dalej, że Janka, po otrzymaniu wszystkich potrzebnych dyplomów, osiedliła się w Warszawie, nie dlatego, aby sama przepadała za życiem w wielkim mieście, ale dlatego, że matusia do niego przywykła i bez wielkiej przykrości opuścić-by go nie mogła... Ma tam matusia biedna swoich przyjaciół starych, swoje wspomnienia... Słaba już jest od pewnego czasu, dolegliwościami różnymi dotknięta i prawdziwe to szczęście, że Janka może w ulubionem jej mieście otoczyć ją wszystkim, do czego przywykła i czego potrzebuje. Praktyka Janki rozwija się pomyślnie, ma ona w zawodzie swym zamiłowanie wielkie i wszystko idzie dobrze, tylko teraz zdrowie jej zachwiało się nieco. Jakaś nerwica sercowa, wcale życiu nie zagrażająca, wynikła z pracy wytężonej, z wrażeń denerwujących, których w wielkim mieście na każdym kroku pełno. Ale to przejdzie, to ustąpi najpewniej bez śladu od kilkumiesięcznego pobytu na wsi, na powietrzu leśnym, w odpoczynku, wśród tych, którzy ją bardzo kochają...

Umilkła. Czesław powtórzył:

— Bardzo kochają!

— Czy myślę się, czy istotnie w głosie twym drgnęła ironia, gdy powtarzałeś dwa te słowa? — zapytał Jerzy.

— Nie mylisz się. Może dlatego... że nie pamiętam już jak wyglądają ludzie, którzy się pomiędzy sobą bardzo kochają...

— Przypomnisz to sobie teraz, wśród nas! — zawołała Krysia, rękę ku szwagrowi wyciągając.

Ale on końcami palców tylko dotknął tej, wyciągniętej ku niemu, drobnej, ciepłej dłoni i jakby przypomniawszy sobie, że człowiek światowy milczeć w towarzystwie nie powinien, z widocznym sztucznym ożywieniem mówić i opowiadać zaczął.

Sposób mówienia jego był żywy, a chwilami ozdobny i świetny. Wyjątkowym zdolnościom swym, czy pomyślnemu zbiegowi okoliczności, czy pewnym może fluktuacjom uczuć swych, zawdzięczał, że czystości mowy ojczystej nie utracił i nie przestał posługiwać się nią w ten sposób, w jaki czynią to ludzie z wysoką kulturą umysłową i towarzyską. Czasem tylko jakieś słowo cudzoziemskie, lub jakiś zwrot kaleki wplątywały się mu w mowę, ale były to drobne skazy na tle czystym i błyszczącym. Czasem również jakiś ruch, gest, akcent, zalatywał właściwościami, tym miejscem nieznanymi.

Mówił o samych tylko rzeczach miłych, pomyślnych, pięknych: o pracach swoich, o powodzeniu swem i stopniowym wznoszeniu się coraz wyżej, o cyfrach znacznych, o rozkoszach artystycznych i komfortach przeróżnych, napełniających stolicę, do której niedawno został powołany i w której odtąd stale będzie przebywał.

Mówił ze zgięciami głosu tak rozmaitemi, z przerwami tak niespodziewanymi i z tak zmiennym wyrazem ust i oczu, że niepodobna było powiedzieć na pewno, czy panującym w tej chwili uczuciem jego był tryumf, lub ironia, radość lub zgryzota. Może z biegiem tajemnych myśli każde z uczuć tych zapalało się w nim, to gasło, lecz wszystko razem było prawdziwą odą do wielkości, która skończyła się na tem, że twarz pieśniarza nagle jakoś zastygła, zmartwiała i z czołem zmarszczonem, w niespodziewanem zamilknięciu pochylała się nisko nad filiżanką niedopitej herbaty.

Jerzy i Krysia żadnym zapytaniem i żadną uwagą nie przerywali mowy brata i nie odpowiedzieli na nią żadnym słowem. Przez kilka minut pomiędzy trojgiem ludzi tych trwało milczenie.

Na ganek weszła Janina, a Krysia z większą jeszcze, niż zwykle, żywością rzuciła się ku niej z zapytaniem o dzieci, które z powodu kochanego gościa sama wieczoru tego zaniedbała.

— Czy Jurek bezemnie usnął?

— Wyśmienicie.

— Mogłabym być zazdrosną Jani o tego malca; gdy ona jest tutaj, on kochać mię przestaje...

— To ulubieniec mój — z cicha rzekła Janina i śliczny uśmiech roztworzył na chwilę jej różowe usta.

Usiadła przy stole; twarz jej w zapadłym zmierzchu zaświeciła bladością delikatnego opłatka. Rumieńce, które przed godziną przyniosła z lasu, zgasły bez śladu.

Od dość już dawna nocna pościel świata, ze zmierzchu i gwiazd utkana, opuściła się na ziemię i gdziekolwiek tylko, w dalekich mrokach lasu haftowały ją dogorywające purpury wieczornych, zorzowych blasków. Cisza była teraz głębszą jeszcze, niż u dziennego schyłku, bo zwierzęta i ptaki usnęły, a w powietrzu nieruchomem nie poruszał się żaden liść na drzewach i nie chwiała się u ziemi żadna łodyga, ani trawa. Na uciszoną ziemię niebo patrzyło mnóstwem złotych oczu, a las rozlewał po niej rzeźwość bujnej rosy i ziemny zapach swoich zroszonych spodów.

Wśród powszechnego milczenia rzeczy i ludzi, na ganku ozwało się westchnienie tłumione, lecz do stłumienia niepodobne, jakby usiłujące zrzucić z piersi, które je wydawały, ciężar wielki, lub wielkim haustem wciągać w nie ciszę, wonie, ciepło, piękność, gwiaździstość tej nocy. Zaraz potem, prawie do szeptu znizony głos męski wymówił:

— Jak tu cicho, ciepło, pięknie, gwiaździsto!...

Kiedy po upływie chwil kilku Kryśka mówić zaczęła, że po zmęczeniu podróżą możeby kochany gość chciał udać się na spoczynek, Czesław zawołał:

— O nie, nie! Pozwólcie państwo jeszcze chwilę... jeszcze chwilę... Pod gwiazdami!

O jakich gwiazdach myślał? o tych, co świeciły na niebie, czy o tych, co pod błędem czołem Janiny zamyślane i błyszczące, spotkały się w tej chwili z gorącym blaskiem i przepastnym zamyśleniem jego oczu?

Po upływie pewnego czasu, gdy dwaj bracia znaleźli się sam na sam w pokoju, dla gościa przeznaczonym, Czesław, bardzo blisko przed Jerzym stając, rzekł: Mam prośbę do ciebie, Jurku!

— Nareszcie nazwałeś mię tak, jak nazywali mię niegdyś rodzice nasi! Dlaczego dotąd nie uczyniłeś tego ani razu? Dlaczego mówisz do nas: państwo, do żony mojej: pani? Jest-że to przyzwyczajenie, zobojętnienie, niechęć do zbliżenia się...

— Nie. To nieśmiałość. Nie śmiem...

— Nie śmiesz? Ty — nie śmiesz?

— Nie śmiem. Ale oddawna już imię twoje, z tem brzmieniem, jakie miało w ustach kochanej matki naszej, wróciło mi do serca i pamięci.

— Wróciło! Więc przedtem... Ale, jakąż to ma być prośba twoja?

— Abyś pozwolił mi tygodni kilka przepędzić w domu swoim.

— Abyś pozwolił! Czesławie!

— Tak. Bo widzisz z odległości wydawało mi się to łatwem... lecz odkąd próg ten przestąpiłem... Czy ty mię teraz znasz — Jurku? Czy wiesz, jakim jestem, jakim się stałem, co uczynić mogłem... Widzisz, można wiele błędzić, a jednak przed oszustwem cofać się, mieć wstręt!... Oszukiwać cię nie chcę, oto wszystko. Możesz o mnie wiedzieć to tylko, co ci sam powiem. Chcę, abyś wiedział, że wszystkiego nie powiem. Oto. A gdybyś wiedział, to możebyś nie chciał...

Chwila milczenia; potem głos Jerzego przyciszony, lecz stanowczy.

— Chcę wiedzieć to tylko, o czym ty mi powiedzieć zechcesz.

— Pamiętaj i to także, że gdybym powiedział, możebyś... nie chciał.

— Nie; cokolwiek się stało i cokolwiek nas dzieli, pozostań tu jak najdłużej.

— Dziękuję. Ale pamiętaj! Podstępnie gościnności twej...

— Mów: przywiązania braterskiego...

— Które niegdyś było tak głębokiem, jak wszystkie twoje uczucia, ale teraz...

— Trwa i pragnie, abyś w tym domu znalazł spoczynek, jeśliś zmęczony i pociechę, jeśliś nieszczęśliwy.

— Dziękuję. Jeśliś nieszczęśliwy... czy wyglądam na nieszczęśliwego?

— Trochę, chwilami...

— Proszę cię, nie zwracaj na to uwagi i nie zapytuj...

— Nie będę.

Byli tą krótką rozmową tak zmęczeni, że musieli usiąść i obaj przesunęli dłonie po czołach, które zapłonęły.

Po chwili Jerzy wahającym się głosem zaczął:

— Chciałbym tylko zapytać cię — jeżeli powiedzieć możesz — co było przyczyną twego długoletniego milczenia?

— Każdy fakt ma swoje przyczyny pośrednie i bezpośrednie. Najbezpośredniejszą przyczyną tego, że odzywać się przestałem, było to, że postanowiłem zerwać na zawsze...

— Ze mną?
— Z tobą, z wami, ze wszystkim co było naszym, a pozostało waszem...
— Czesławie!
— Zerwać i zniknąć. Tak zniknąć, aby imienia mego nikt tu nie wymówił.
— Cóż to było? Gniew? Ambicya granic nie znająca...
— Nie wyszukuj klucza do zagadki...
— Dobrze... przebaczyć... jednak było coś, co cię ku nam z powrotem zawróciło?
— Ach! zawróciło mię ku wam życie, życie, które obiecuje słońca, a daje pozłacane blaszki, zawróciła mię ku wam tęsknota, która gryzie serce, gasi myśl, rujnuje organizm fizyczny, niszczy duchową równowagę...

— Nostalgia?
— Nostalgia, neurastenia i... wszystko w tym rodzaju. Widzisz, człowiek bywa czasem jak liść, rzucony na dwa potoki, rozbiegające się w strony przeciwne. Płynie jednym, a drugi wywiera na niego taką siłę przyciągania...

— Że liść płynie na fali powrotnej...
— I przez chwilę na niej odpoczywa. Spostrzegam, że mówimy metaforami. Niechże więc będzie o jedną metaforę więcej. Poczytuj mnie za zwiedzacza górskich lodowców i stromizn, który w noc burzliwą przybył do schroniska...

— I po upływie godzin kilku odejdziesz?...

— Z powrotem do zwałów lodowych i rozpadlin skalnych.

— Niechże odejdziesz z zapasem sił i pociechy...

Podali i silnie uściśli sobie ręce. Oczy Jerzego powlekły się mgłą wilgotną; Czesław nadaremnie hamował drżenie warg.

Na stole spokojnie paliła się lampa i spokojnie za oknami stały wyniosłe drzewa. W ciszy pokoju czasem tylko słychać było jak wielki motyl nocny uderzał skrzydłami o szklaną pokrywę lampy.

Czesław wpatrywał się w brata zmęczonemi, lecz zawsze niepospolicie piękniemi, oczyma.

— A ty? Ty masz swoją śliczną Krysię, postępujesz drogą gładką, prostą, obracasz się w kole zjawisk ukochanych. Jednak, gdybyś mię zapytał tak, jak ja ciebie zapytywałem: Czy wyglądam na nieszczęśliwego? tak samo, jak ty odpowiedziałbym: Trochę, chwilami. Wyglądasz za staro na swój wiek, masz już trochę zmarszczek na czole i siwych włosów u skroni, gdy zamyślasz się, powieki tak jakoś ciężko opadają ci na oczy... Istniałyby i w twojem życiu ostrza szarpiące i brzemia tłoczące?

Po chwilowym namyśle Jerzy mówić zaczął. Mówił ze spokojem pełnym, lecz nie zupełnie wolnym od zaprawy smutku.

Mówił, że rodzinne szczęście jego jest niezwykłym i nieskazitelnym. W naturze swej miał zawsze tę właściwość, że gdy raz kogoś lub coś pokochał, to już na zawsze. Serce jego nie odstaje nigdy od tego, do czego raz przyłgnęło. Krysię kocha na sposób może inny, lecz jeszcze silniej i głębiej, niż wnet po ślubie. Życie z nią sprawdziło wszystkie jego marzenia o uczciwym, rozumnym i pełnym nieustającego uroku związku dwojga ludzi. Jest również szczęśliwym ojcem dzieci zdrowych i roztropnych, których wykształcenie na ludzi, przekonaniom jego odpowiadających, jaśnieje przed nim jako cel zajmujący i ważny. Taką jest jedna, dobra strona obrazu. A teraz odwraca obraz na stronę drugą...

Dla człowieka z umysłem oświeconym i sercem pobudliwym, szczęście rodzinne nie może być wszystkim. Posiada on otoczenie, z którego padać nań mogą grube zmrówki i zwał się ciężkie brzemia; posiada on oprócz uczuć rodzinnych, uczucia idealne, które mogą być niemniej od tamtych źródłem radości albo źródłem cierpień. Usiłowanie idei rozpina człowieka na krzyżu zawsze, ilekroć idea sama jest na nim rozpiętą, a wówczas szczęście rodzinne to drogocenny balsam na rany, które jednak boleć nie przestają. Obrzydzenie dla pewnych gatunków zła i współczucie dla pewnego rzędu cierpień, połączone z uczuciem własnej przeciw temu złu i przeciw tym cierpieniom niemocy, to brzemia, walące się na duszę i od których niesienia spracowują się barki.

Spracowują się też barki duszy i ciała od długiej, wyteżonej pracy. On lubi swoją pracę i to pole, na którym ją rozwija, więc jest ona obok rodzinnego drugiem jego szczęściem. Nie wolnem przecież jest szczęście to od utrudzeń ciężkich, od trosk, od szorstkich zetknięć z ludźmi, od trudnych samo-egzaminów umysłu i sumienia, a wszystko to nuży,

wyczerpuje, gasi człowieka, rzeźbi mu w zmarszczki ciało i duszę, nie będąc właściwie nieszczęściem, szczęściu doskonałym być nie pozwala...

Zresztą doskonały człowiek, doskonałe dobro, doskonałe szczęście, są to ideały, ku którym życie ziemskie wspina się ciągle, lecz czy kiedykolwiek ściągnąć je z nieba swego na ziemię zdoła? — pytanie. A już od samego przemieniania się wiary młodzieńczej w to pytanie nie jeden włos u skroni bieleje...

Wstał Jerzy i prawie wesoło dodał:

— Mówiąc krótko, jestem człowiekiem szczęśliwym, ale mającym spracowane barki...

Czesław, ściskając na dobranoc rękę brata, rzekł jeszcze:

— A największym szczęściem twojem, Jerzy, jest, wiesz co? Oto, że po dziesięciu latach niewidzenia się z bratem możesz mu z łatwością i otwarcie powiedzieć wszystko!

III

Dwie siostry, pomimo różnic, zachodzących w charakterach, zajęciach i losach, posiadały wiele cech wspólnych, a jedną z nich był ten przymiot, więcej psychiczny aniżeli fizyczny, któremu Grecy starożytni dawali nazwę gracyi. Gracya jest wdziękiem ciała, pochodzącym z wdzięku duszy. Zewnętrzne piękno jej pochodzi z wewnętrznej słodyczy i harmonii. Istoty, nieposiadające w sobie linii ducha, zakreślonej łagodnie i wytwornie, posiadać jej nie mogą.

Istnieje gracya nie tylko poruszeń ciała, lecz również mowy, uśmiechu, ubrania, najbliższego otoczenia, samej nawet myśli i samego wykonywania prac, z pozorów oddalonych od pojęcia wdzięku.

Obie siostry posiadały ten rys ducha i ciała, który natura przeciągnęła po kobietach ich rodu wyraźniej, niż uczyniła to dla wielu rodów innych.

Drobna wzrostem, Kryśka miała główkę greuzowską, złotą i różową, uśmiechnioną, filuterną; w głębokich oczach i na białym czole wysmukłej Janiny często zjawiała się zaduma kobiety, która wiele uczyła się, rozumiała, pracowała i może cierpiała, lecz obie zarówno posiadały niewyuczoną, nieudawaną, lecz z samej psychiki ich wypływającą sztukę przemieniania izdek na salony i perkalików na szaty salomonowej świetności, czynienia z kroków swych harmonii i z głosów melodyi. Posiadały one sztukę wlewania kropel kojącej słodyczy i strof dźwigającej nad szare poziomy poezji, w życie zawsze twarde, zawsze pełne drobnych, w najlepszym razie, okrucieństw.

I uśmiechów wesołości także. Obie były do wesołości skłonne i po koniecznych w każdym życiu zasępieniach szybko odzyskiwały pogodę. Można by powiedzieć, że natura włożyła w nie pewien zasób mówienia, śpiewania, śmiania się, który wydawać z siebie musiały. Wydawały go w formie nieco różnej, lecz grube i trwałe chmury smutku, czy gniewu, czy nadąsania od żadnej z nich nie opuszczały się na otoczenie nigdy. Chwila zamyślenia lub rozmowy o rzeczach bójących czy ważnych, godziny pracy, żwawej i ruchliwej u Krysi, skupionej i cichej u Janiny, a potem znowu dom napełniał się pogodą, swobodą, wdziękiem, tryskającym ze słów, z poruszeń, z uśmiechów, z kwiatów, z serc, życzliwych wszystkiemu, co rozkwita, i litościwych dla wszystkiego, co więdnie, lubiących piękno i umiejących z byle czego wytworzyć je dokoła siebie.

Wszystko to składało się na atmosferę, która skromne wnętrze domu czyniła czemś swoistem, czemś nawskroś przeniknionem swoistością, nie pojedynczych tylko jednostek, ale całego rodu. Człowiekowi, długo od stron tych oddalonemu, atmosfera ta nasuwała tłumy wspomnień z lat dawnych, z lat dziecięcych, z młodzieńczych zachwyceń i zapałów. Sprzyjała też ona skupianiu się jego myśli i wymowie wszystkich, jakie w nim żyły, głosów uczucia i poezji.

Czesław prędko spostrzegł, że dom ten jest dla niego pełen uroków, lecz, że nie znajduje w nim tego uspokojenia burz i ukojenia ran tajemnych, którego, przybywając tu, spodziewał się i pragnął. Spracowany umysł jego i spracowane oczy odpoczywały, lecz tętna tajemnicze, które przeszłość w nim obudziła, o których sam jeden tylko wiedział, coraz silniej pracować poczęły. Myślał przedtem, że znalazłszy się tutaj, napije się wody leczącej i przestanie cierpieć, a teraz zdawać mu się zaczęło, że nadzieja ta była zwodniczą i że bywają takie bole, których człowiek ani tu, ani gdzieindziej, ani nigdzie, ani nawet na krótkie tygodnie wyrzucić z siebie nie może.

Nikt w Polance nie wstawał ze snu późno, ale Czesław czynił to najwcześniej ze wszystkich. Nie mógł tu spać długo. W wielkich miastach nie przerywały mu snu grzmotliwe turkoty uliczne, do których był przywykły; tu budziły go ze snu szepty nadziei bardzo drobnych, lecz nie zaznanych oddawna. Zobaczyć wschód słońca, posłyszec szczebiot budzącego się ptactwa, odetchnąć woniami lasu, mocnemi, o rannej rosie, napoić oczy wolną przestrzennością pola, które za lasem leżało w porannej zadumie kłosów i grusz dzikich, były to nadzieje bardzo drobne, które jednak posiadały moc budzenia go ze snu bardzo wcześnie.

Wszyscy w domu spali jeszcze i jedna tylko Dębsia, czyniąc porządki domowe, zaczynała czasem majestatycznym krokiem obnosić po domu swoją szeroką twarz, okoloną garniowaniem białego czepka, gdy on, z książką w ręku lub bez książki wchodził w napelniające las sine bladeści świtania lub w białości nocnych oparów i — przez długie godziny nie powracał.

Troskliwie raz przez brata zapytany: dlaczego wstaje tak wcześnie i w jakie strony przechadzki swe skierowuje, bo są tu i takie, w których z powodu zwierząt chodzić bez bronii niezupełnie jest bezpiecznie, w sposób żartobliwy odpowiedział:

— Co do tego wczesnego wstawania i długich przechadzek — to jestem w roli kochanka, który rozpoznaje wdzięki swej opuszczonej oddawna kochanki, a co do zwierząt — to i owszem, niechby mię tu wilki zjadły! Człowieka przecież zawsze coś jeść i zjeść musi.

Mówił to w sposób tak żartobliwy, że Krysia zaśmiała się, ale Jerzy długo z twarzy brata wzroku nie zdejmował. W żarcie dosłyszał gorycz gryzącą, a co do tej kochanki, której wdziękom Czesław przypatrywał się po długim rozłączeniu, czy była to tylko natura, sama jedna natura, albo może... I zaraz przebiegła mu przez głowę myśl: a gdyby? Jakieżby to było szczęście... szczęście może dla niej, najpewniej dla niego, bo tak bardzo od czegoś pociemniał...

Ale zdawało się, że trafności przypuszczenia tego nic nie potwierdza. Od przyjazdu Czesława kilka dni już upłynęło, a stosunek jego do Janiny ani na jedną chwilę nie przekroczył granic zwykłej uprzejmości towarzyskiej. Oboje nie unikali i nie szukali się nawzajem. Wyglądali na ludzi obcych sobie i mało znajomych, którzy przy spotkaniu nie bez przyjemności zamieniają ze sobą zdania, ze wspólnej im strefy wysokiego myślenia pochodzące. Nic więcej. Nic więcej Jerzy i Krystyna we wzajemnym ich do siebie stosunku nie spostrzegali, lecz rzeczą jest wiadomą, że na każdym miejscu i w każdym momencie ludzie płyną na fali rzeczy niewiadomych, nietylko tych, które, napelniając świat nadzmysłowy, są dla nich niepojęte, ale i tych także, które tają się w duszach podobnych im ludzi.

Nikt nie zauważył, że pomimo pięknej ciągle pogody, Czesław dwa już poranki spędził nie na przechadzkach za domem, ale w niewielkim pokoju bawialnym, przez którego okna ciekawie zaglądały niezliczone, białe oczy rozkwitłych jaśminów. Czytał gazetę, przerzucał książkę, pomimowolne spojrzenia rzucał niekiedy na drzwi zamknięte, czegoś oczekiwał. Oczekiwał otworzenia się drzwi i ukazania się w nich Janiny. Wiedział, że o pewnej godzinie rannej ukazywała się ona w tych drzwiach, przebiegłszy pokój, wychodziła z domu i kędyś na długo znikaała. Przychodził tu w tej porze już po raz drugi, nie bez uprzedniego wahania się i z czołem zachmurzonym. Znać było, że wolałby tu nie iść, że wolałby iść gdzieindziej, jednak przychodził. Znać w nim było człowieka mającego w sobie dwa głosy i ulegającego jednemu z nich, z wewnętrznym na samego siebie gniewem.

Siedział przy otwartym oknie z książką w ręku; gałąź kwitnącego jaśminu dosięgała jego bujnych, brązowych włosów. Na zielonem i złotem tle okna wypukłe odrzynały się kształty jego rosłe, zgrabne i silne. Trudno byłoby przypuścić, że człowiek tak silny nie ma dość siły do rządzenia samym sobą. On sam może dziwił się temu i coraz chmurniej ścigał brwi nad spuszczonej powiekami. Czasem z pod powiek strzelały ku drzwiom zamkniętym spojrzenia szybkie, cierpiące i gniewne.

Drzwi otworzyły się i stanęła w nich Janina, cała różowa. Miała na sobie codzienną suknię z blade-różowego perkalu, a po raz już drugi o tej samej porze ujrawszy tu Czesława, od białych muślinów otaczających szyję po brzegi jasnych włosów, oblała się blade-różowym rumieńcem. Lecz luna ta zgasła prędko. Z uprzejmym uśmiechem postąpiła ku gościowi, rękę mu na dzień dobry podając. Powitali się jak zwykle: uprzejmie,

lecz obojętnie, poczem zamieniali przez chwilę pospolite zdania o wczesnym wstawaniu ze snu, o cudnej pogodzie, o nagle przez dni kilka i z bogactwem niesłychanym rozkwitłych jaśminach. Janina uczyniła ruch do odejścia, ale on nagle i prędko, bez prośby w głosie, owszem, prawie szorstko, rzekł:

— Niech pani na chwilę zostanie. Chciałem panią zapytać...

Zawahał się, bo właściwie o nic jej zapytywać nie zamierzał, a ona, zdziwiona nieco brzmieniem jego głosu i nagle przerwaniem mowy, bez chwili wahania odpowiedziała:

— Nie mogę teraz, muszę iść...

Spojrzała na zegarek.

— Już późno! Zasnęłam dziś trochę...

Uprzejmie skinęła głową i szła ku drzwiom.

Czesław, ani kroku za nią nie czyniąc, zapytał:

— Dokąd zawsze tak wcześnie i tak spieszenie?

Od drzwi już odwróciła głowę i z wesołym uśmiechem odpowiedziała:

— Obowiązek!

Zniknęła.

Czesławowi utkwił w oczach wdzięczny ruch, z jakim od progu zwróciła ku niemu twarz, filuternym uśmiechem rozpromienioną. Wyraz tak surowy, jak: obowiązek, z takim uśmiechem połączony... Takie połączenie może wyjmować kolce z twardej obroży życia. On tę obrożę zna; tylko, że niczyje ręce kolców z niej nie wyjmują. O! gdzież tam! To trzeba umieć, a może raczej z tą umiejętnością trzeba się urodzić. Najpowszechniej ludzie zaciskają dokoła szyi innych ludzi obrożę życia, i kolce obroży obracają w żywem ich ciełe...

W kilka godzin potem Jerzy, który miał ranki po brzegi napełnione pracą zawodową, znalazł brata, siedzącego przy otwartym oknie, za którym kwitły jaśminy. Był pogrążony w czytaniu książki, ale pomimo zajęcia się jej treścią czuł snąć w sobie pracę wewnętrznych molów, bo czoło miał zmarszczone i usta gorzkie. Była to w tej chwili twarz zmartwiona głęboko i gorzko.

Jerzy zbliżył się do zaczytanego i rękę położył mu na ramieniu.

— Skąd przybyło zmartwienie? Z książki, ze świata, czy z ciebie samego?

Czesław podniósł na brata oczy chmurne i z żywością prawie gwałtowną mówić zaczął:

— Ze mnie samego. Po raz nie wiem już który w życiu zawiodłem się na samym sobie i jestem na samego siebie rozgniewany. Najgorszym jest gniew na samego siebie, najgorszym jest przekonanie się po raz jeden więcej, po raz nie wiedzieć już który o marności własnej, właściwie o marności swojej woli. Ach, ta wola człowieka, te jego postanowienia! Trzcina, słomą są one.... Wiesz, Jerzy? Mam w duszy pogardę dla natury ludzkiej i kiedy się nad nią zastanawiam, kiedy się nad samym sobą zastanawiam, przestaję do ostatka lękać się twoich zwierząt leśnych, które mię pożreć mogą...

Śmiał się przy słowach ostatnich, ale śmiech jego miał brzmienie nieszczerze i przykre.

Jerzy ojcowskim ruchem objął mu głowę obu dłońmi i rzekł łagodnie:

— Uspokój się, Czesiu! Patrz, jak ten świat jest piękny i odpoczywaj w widoku jego piękności. Wszak nie rozpaczasz nad tem, że piękność ta miewa na sobie skazy. I człowiek również, ze skazami na duszy i życiu, może być, może stać się pięknym.

Czesław obu dłońmi przytrzymał na swych skroniach dłoń brata.

— Dobry jesteś! Dobrzy jesteście wszyscy! Dobrze mi z wami... tutaj... przed pięknem obliczem tej ziemi... Gdyby tylko można było zgasić... gdyby można było choć na te krótkie tygodnie zgasić pamięć...

Wstał, zaśmiał się znowu.

— Słuchaj, Jurku! niema tu gdzie, w tym rajku twoim, Lety? Czy nie płyną tu gdzie w pobliżu wody zapomnienia?

Nagle zmienił przedmiot rozmowy.

— Proszę cię, Jurku, wytłómacz mi zjawisko, które już po raz drugi dziś zauważyłem i którego znaczenia nie rozumiem...

Od kilku dni godziny ranne w tym pokoju przepędzając, słyszę codziennie turkot wielu przyjeżdżających i kędyś w pobliżu zatrzymujących się wozów czy bryczek, które

czarodziejską jakby moc wywierają na pannę Janinę, bo wtedy właśnie, gdy się one rozlegają, wychodzi ona ze swego pokoju, kędyś śpieszy, na długo znika. Turkot wozów, rzecz prosta, i znikanie z domu na kilka godzin panny Janiny, również rzecz prosta; ale zaciekawia go połączenie tych dwóch zjawisk — i jeżeli wiedzieć można...

— Ależ można, można! Połączenie dwóch rzeczy prostych jest rzeczą również prostą. Na wozach i bryczkach przyjeżdżają z okolicznych wiosek, dworów, dworków chore kobiety i dzieci, a Janka idzie opatrywać je i leczyć. Przecież jest doktorką...

— Prawda! Zapomniałem... Tak niczem nie przypominam...

— Po co ma przypominać i czym ma przypominać? Czy chciałbyś, aby nosiła ciągle lancet w rękę i biret na głowie...

— W najmniejszym stopniu nie chcę! Ta jej właśnie prostota, naturalność...

— Różowa sukienka...

— I różowa sukienka, z czemś takim ładnym, białem u szyi...

Śmieli się obaj i śmiech Czesława był tym razem szczery, wesoły.

— Chciałbym natomiast zobaczyć, gdzie i jak...

— Gdzie, nic łatwiejszego, ale jak, prawie niepodobna. Janka do pracowni swej nie pozwala z absolutnością niezłomną wchodzić nikomu, oprócz Krysi, którą na czas nieobecności swej uczy różnych sposobów ratowania bliźnich w wypadkach elementarnych, albo nagłych. Dla innych bywa zazwyczaj nieubłaganą.

— Pójdźmy tam jednak, spróbujmy. Może w drodze łaski...

Kilka minut wystarczyło im do znalezienia się na gospodarskim obejściu domowym, pełnym drzew, u wejścia do oficyny niedużej, przed którą stało kilka wozów i bryczek, gdy kilka innych już przez podwórze ku drodze leśnej odjeżdżało.

Weszli do sionki, w tej chwili przeludnionej, bo kobiety wiejskie z dziećmi na ręku i bez dzieci tłumnie i gadatliwie cisnęły się ku wyjściu. Rzeczy dość przykre: zmrok izdebki, z jednym oknem, przez drzewa ocienionem, ścisk ciał, gwar głosów grubych, powietrze duszne.

— To poczekalnia — objaśniał Jerzy — a za temi zamkniętymi drzwiami pokój do przyjmowania. Nikogo już tam niema. Zapukajmy. A może... nie upokarzając się prośbą, uczynimy z dumą odwrot...

Czesław z żywością odrzucił propozycję odwrotu, Jerzy pragnął dogodzić chęci brata, tem więcej, że przed chwilą widział go czemś zmartwionym i rozdrażnionym. Zapukał do drzwi zamkniętych.

— Czy można wejść?

Z wnętrza pokoju odezwał się głos Janiny.

— Nie można, przepraszam, wyjdę stąd zaraz sama...

Jerzy wesoło do brata szepnął:

— Trzeba użyć fortelu...

I przybliżywszy usta do drzwi, rzekł głośno:

— Z poselstwem od matysi...

— Od matysi...

Drzwi otworzyły się natychmiast i w progu stanęła Janina.

Miała na sobie duży, biały fartuch, który ją od stóp do szyi okrywał. Nad tą białością głowa jej unosiła się w zlocie włosów nieco rozwianych i prześwieconych przez słońce.

— Czego matusia... co... może niezdrowa?

W błyszczącym szafirze oczu migotał niepokój.

— Przebacz! skłamałem! fortel wojenny! — wołał Jerzy. Chcemy... oto... ja i Czesław... popatrzeć na pole twojej pracy...

Z oczu jej niepokój znikł, a zapłonął w nich natomiast ognik gniewu.

— Jeżeli tak, — powoli i bez uśmiechu rzekła — to radzę panom iść do Suchej i popatrzeć tam na pole pracy doktora Barszczyńskiego. Osobliwość zupełnie taka sama, a w zysku mała przechadzka...

— Mała! Dobrą jesteś! Do Suchej trzy mile...

Z wyrzutem patrzyła na Jerzego i więcej już z rozżaleniem, niż z rozgniewaniem rzekła:

— Ty wiesz, Jurku, jak mi przykro stawać przed światem w roli... w roli Feniksa!

— Tu niema świata, Janko, tylko my dwaj: ja i...

— Nasz gość! — z uprzejmym uśmiechem podchwyciła i ładnym gestem wskazała wewnątrz pokoju.

— Proszę!

Pokój, a raczej izba dość obszerna, za oknami zielone firanki drzew, pod ścianami kilka sprzętów z niewiadomym dla profanów przeznaczeniem, stolik z przyrządami toaletowymi, jakaś szafa, jakaś skrzynka, trochę rozrzuconych tu i ówdzie narzędzi lekarskich. Nic osobliwego.

Janina zaśmiała się.

— Takich osobliwości, jak ten pokój, jest na świecie może... milion!

— Czy gabinety doktorskie nie posiadają statystyki ścisłej, że pani mówi: może?

— Świat jest pełen niepewności i ta statystyka do nich należy.

Jerzy zawołał:

— Nie będę mówił komplementów! Jedyną osobliwością tego pokoju są napelniające go zapachy — wcale nie osobliwe. Karbol, jodoform... czy ja wiem co, ale nie rozumiem, jak ty tu, Janko, długie godziny spędzać możesz!...

Obojętnie wzruszyła ramionami.

— Przyzwyczajenie! Czyś ty, Jurku, nie przywykł spędzać długie godziny nad ranchkowymi księgami, które mnie przerażają?

— To prawda. Każdego z nas życie przyzwyczajają do jakichś...

— Gryzących substancji! — wtrącił Czesław.

— Nietylko — zaprzeczył Jerzy; — mnie przyzwyczało jeszcze do zapachów leśnych, i dlatego proponuję, abyśmy we troje, zaraz, poszli do lasu na przechadzkę. Zgadzasz się na to, Janko?

— Z największą chęcią. Proszę tylko o kilka minut czasu i o zaczekanie mnie „pod umówionym jaworem”.

— „Ach! ktoś tam klaszcze za borem!” — najniespodziewaniej zanucił Czesław.

Jaśniał teraz od radości. Niewiadomo, skąd ona na niego spłynęła, ale rozpromienił się w niej cały i odmłodził.

— Pan pamięta stare pieśni nasze?

— Od zapytania tego przygasł nagle. Zawahał się z odpowiedzią, a potem rzekł:

— Zapytanie o dobrą pamięć, to zapytanie o szczęście, albo nieszczęście człowieka...

— Ponieważ?

— Ponieważ dobra pamięć, to dla człowieka najczęściej nieszczęście.

Oczekując na Janinę, stanęli, nie pod jaworem, lecz pod grupą brzoź, rosnących u wrót podwórza, wprost i szeroko na las otwartych.

Jerzy chciałby Krysię na tę przechadzkę namówić, ale dziś do niej przystępu niema. Coś tam z Dębsią pieką czy smażą. On zaś ma tylko jedną godzinę wolnego czasu i użyje jej na pokazanie bratu dość blizkiej i niezwykle pięknej łąki leśnej. Byleby toaleta Janiny długo nie trwała! Ona tak zawsze: po godzinach zajęć starannie naprawia zrządzone przez nie ruiny. Tak samo Krysia: po Krysi również nikt-by poznać nie mógł, że tylko co piekła, albo smażyła, albo borykała się z dziećmi, które tę wspólność mają z narodami dzikimi, że strasznie nie lubią mydła. Obie tę elegancję, czy ten dobry smak mają już we krwi.

Prześtał mówić, bo Janina nadchodziła. Nie miała już na sobie wielkiego fartucha, tylko tę różową, codzienną suknię, z białym puchem muslinu u szyi. W ręku niosła słomiany kapelusz. Śpieszyła tak, że aż była zdyszana i tak samo jak od Czesława biła od niej radość.

— Jeszcześmy ani razu wspólnie z panią nie byli w lesie.

Odpowiedziała ze śmiechem:

— Zdarza się, że zdarzają się rzeczy, które nigdy przedtem się nie zdarzyły.

A on z powagą zabawniejszą od śmiechu, odpowiedział:

— Stylistyka nadzwyczajna, lecz prawda zaprzeczeniu nieulegająca.

Ale ona była już daleko. Spozrzęła o kilkanaście kroków rosnące kwiaty, szybko ku nim poszła i zaraz, kilka ich niosąc w ręku, powracała.

— Anemony, z rodziny pierwiosnków, późno w tym roku zakwitły. Podobne do narcyzów, nieprawdaż? Proszę! Niech panowie temi białymi gwiazdami osoby swoje przyozdobią; i ja uczynię to samo.

Podawała towarzyszom po jednej gwieździe białej, a kilka ich wpięła w swoje włosy.

— Dokąd idziemy, Jurku?

— Do Królestwa Szczęścia — odpowiedział Jerzy.

— Więc są tu, wśród wielu rzeczy bajecznych i królestwa bajeczne? — uśmiechnął się Czesław.

— Takie imię miejscu temu nadała niegdyś Janka...

Janina stanęła nagle w rumieńcu, lecz ochłonęła prędko.

— Jeżeli widok piękności i bogactwa natury jest szczęściem, to łąka ta jest jego królestwem.

Szli zrazu lasem rzadkim, po ślizkiem igliwiu, opadłem z wysokich sosen, ale wkrótce przestrzenie zagęszczać się zaczęły nadbiegającymi ku sosnom drzewami gatunków rozmaitych. Grunt stawał się niższym, żyzniejszym, wydawał z siebie coraz większe bogactwo roślinności, wiał zapachem ziemi, przepojonej wilgocią i powleczonej gdzieniegdzie białawością grzybowych pleśni. Upalnie też stało się tu, trochę duszno i niezmiernie cicho, bo powiewy wiatru ciasnoty, a ptaki duszności nie lubią.

Tylko Jerzy mówił ciągle. Gdy znalazł się wśród lasu, wzięło go wnet pod władzę swoją ukochanie serdeczne i wyprostowywały się, młodzieńczą rzeźkość odzyskując, spracowane jego barki. Z rozkoszą, uczenie, wymownie, opowiadał o różnych gatunkach drzew, o ich wzajemnych walkach i rozmaitych losach, o anatomicznym ich układzie, o sposobach rozpoznawania, ile dziesiątków, albo niekiedy setek lat trwało już ich szumiące, gałęziste, przez wiatry i rosy pieszczone, przez burze wstrząsane, przez cisie nocy gwieździstych do snu kołysane życie. Był to wykład uczony, poezją, wprost z serca tryskającą, zaprawiony i prawie — nadaremny. Słuchaczom do słuchania go przeszkadzały często ich głosy wewnętrzne.

Janina szła spokojnie, krokiem równym, okrążając czasem stojące jej na drodze kolumny sosnowe, ale zamyślonie i w dal patrzące jej oczy zdawały się ze zdziwieniem coś rozważać, zastanawiać się nad czymś, o coś zapytywać. Czesław zaś wzrokiem uwiązał u jej ręki. Miała rękę piękną, kształtną, lecz szczególnie nerwową i giętką; czuć w niej było lekkość dotknięć i siłę ujęcia. Była to ręka kobiety wytwornej, stworzonej do wrażeń i do prac wyższego rzędu. Wzrok Czesława wiązał do tej ręki i gdy spokojnym, łatwym gestem podnosząc się w górę, rozchyłała giętkie gałęzie leszczyn, ust jego dotykał ledwie dostrzegalny i szybko znikający uśmiech, jakby krótkie drgnięcie uczutej rozkoszy.

Wtem, przed oczyma idących stało się widno, przestronno, kolorowo, a na twarzach i w oddechach swych uczyli niewymowną świeżość i wonność.

Z dusznej gęstwiny wyszli na łąkę leśną, pełną powietrza i zapachów, roziskrzoną od gorejących w słońcu barw ziół i kwiatów.

Była to łąka nieskoszona jeszcze, bajecznie żyzna, otoczona wielkim kołem lasu, przedziwnie bogatego w różnorodność kształtów i odcieni. Nie brakło mu żadnego gatunku drzew, w strefie tej żyjących i dlatego oczy patrzących rozbiegały się po zielonościach prawie czarnych, majowo-jasných, złotych, srebrnych, migocących, jak miryadami iskier, białymi podszewkami liści. Przy powiewach wiatru wszystko to mieszało się z sobą, zasuwawało i rozsuwało drżące firanki, płynęło napowietrznymi falami roztopionych zieleni i metali. Spodem zaś stały rozkwiecione zioła, wyrzucając w powietrze kłęby woni migdałowych, miętowych, miodowych i chwiejąc się nad zielenią traw, nad czerwonymi smugami szczawiów, pod muskającymi je skrzydłami mnóstwa białych i żółtych motyli.

Jerzy z tryumfem w oczach patrzył na brata.

— Spójrz na tę lipę starą, jak dwa stulecia! Co za grubość pnia i rozłożystość gałęzi, na których czy widzisz ten wieniec jasno-zielony, tam w górze, w górze... To jemiola, pasożyt szkodliwy, lecz piękny, nieprawdaż? A ten wiąz wyniosły! Jak on z góry i dumnie panuje nad grupą tych męczeńsko powykrzywianych olszyn! Tam znów, — popatrz! — gaik brzóz, taki wesoly, a pośród nich dąb przysadzisty, jak brodaty patryarcha. Brzozy, jak panny w białych sukniach, otaczają staruszkę i zapraszają go do tańca, po zielonym dywanie wyszytym w bratki...

Pokazywał, opowiadał, uśmiechał się, unosił, z oczyma błyszczącymi, odmłodzony, szczęśliwy.

— A teraz na te dwa drzewa popatrz!

To, co wskazywał, było grupą dwóch tylko drzew, odsuniętych od lasu i dość daleko wysuniętych na łąkę. I dlatego, że stały tak zosobna, rzuciły się w oczy, z całą wyrazistością swych kształtów i swej niejako symboliczności.

Świerk ciemny z pniem prostym i z szeroko rozstawionymi gałęziami, a tuż obok niego osika, równego z nim wzrostu, ale cienka, wężka, jasnym listowiem odbijająca od jego prawie czarnego igliwia. Rosły tak blisko siebie, że gałęzie ich mieszały się z sobą i na ciemny jego wierzchołek, z jej jasnego wierzchołka, sypać się zdawał rój iskier srebrnych; lecz były to jej liście, osikowe liście drobne, wiecznie drżące, srebrzące się w słońcu. On milczał i zdawał się z rozkoszą poddawać głowę pieszczocie jej lekkich, polotnych liści; ona szemrała metalicznie, jak cicha kaskada wody. U stóp ich leżał kobierzec, mieniący się pozłocym bronzem mietlic i metaliczną czerwonością kwitnących szczawików; nad głowami ich przepływał wachlarz białego obłoku.

Dwa te drzewa wyglądały na parę kochanków, szczęśliwych wśród leśnej świeżości, wonności i ciszy.

Czesław patrzył na te drzewa z wyrazem twarzy szczególnym, w którym domysł wesoly mieszał się z zamyśleniem. Więc dlatego, więc z powodu tych drzew zapewne, Janina tę łąkę nazwała Królestwem Szczęścia?

Patrząc na nią, wymówił powoli:

— Królestwo Szczęścia!

A ona, już nie bladoróżowym, lecz płomiennym rumieńcem oblana, pochyliła się nad krzakami liliowych bodziszek i zaczęła pokazywać Jerzemu jak te kwiaty były w tym roku wyjątkowo bujne i liczne.

Gdy zaś rozmawiała z Jerzym o różnych właściwościach flory miejscowej, którą oboje zdawali się znać z biegłością miłośników i uczonych, Czesław myślał o niezmiernem bogactwie tej natury kobiecej, której przypatrywał się z zaciekawieniem coraz żywszem. Pracuje jak człowiek, rumieni się jak podlotek, czasem igra słowami i kwiatami jak wesole dziecko. Natura przedziwnie wrażliwa maluje się w blasku jej oczu, w częstych rumieńcach twarzy i zbytecznej chudości policzków... nie maluje się tylko w ruchach zawsze spokojnych, nawet w chwilach wzruszenia lub pośpiechu, zachowujących czystość i spójność linii...

Nie była taką, nie była jeszcze taką przed dziesięciu laty. Życie — to rzeźbiarz czasem okrutny, ale czasem...

Z przestachem spojrzął na Jerzego, który patrzył na swój zegarek. Nie chciał, aby przechadzka ta już się kończyła.

Jerzy nie ma już czasu, musi powrócić do domu i to śpiesznie, jeżeli nie chce spóźnić się z przyjęciem kilku podwładnych, których wezwał w sprawie ważnej. Przed kilku dniami zobaczył, że kędyś, w głębi tego lasu, sosny chorować zaczęły. Trzeba natychmiast przeciwstawić zarazie środki zaradcze. O tem dziś będzie mowa i narada. Musi iść, śpieszyć.

— Ale to nie powód, abyście i wy także do domu wracać mieli. Pogoda piękna, las jeszcze piękniejszy... Jance jak najwięcej przebywać trzeba wśród lasu.

Czesław przez chwilę z brwiami ściągniętymi patrzył w ziemię, lecz nagle i jakby przemocą na twarz tę zmartwioną, czy walczącą, wybił się uśmiech serdeczny, z którym spojrzął na Janinę.

— Czy pójdziemy dalej?

Ona, patrząc na ścieżkę, która z łąki wbiegała do lasu, uprzejmie odpowiedziała:

— Pójdźmy!

Poszli i długo nie wiedzieli wcale, ani jaką drogą, ani dokąd idą, tak odrazu wytrysnęła im z ust rozmowa, wśród której dusze ich wzajemnie przypatrywać się sobie zaczęły. Szli ścieżką krętą, ale gładką i końca zda się niemającą, więc krokom ich i biegowi rozmowy nic na przeszkodzie nie stawało.

Pod naciskiem wewnętrznych sprężyn, pękła w nich tama, wzniesiona przeciw chęciom wzajemnego poznania się i zbliżenia. Poznania się, bo nie znali się już teraz wcale. Z rysów twarzy poznawszy się z łatwością, nie wiedzieli, w jaki sposób czas ubiegły wyrysował wewnętrzne ich oblicza. On pierwszy nieśmiało poprosił, aby powiedziała, jakim sposobem i z jakim przed sobą celem wstąpiła w świat nauki ścisłej i pracy trudnej, za-

wodowej? Czy nie za wielki ciężar wzięła na wątłe swe ramiona? Z jakimi trudnościami ma do walczenia i jakie z trudów swych zbiera plony?

Nieśmiałość, z jaką zapytywał, dziwną wydawać się mogła w tym człowieku światowym, silnym, skądinąd pewnym siebie, lecz Janina dosłyszała w niej brzmienia serdeczne, może nieco smutne, budzące ufność i uczuła chęć ukazania siebie w pełnej szczerości i prawdzie przyjacielowi lat dawno ubiegłych. Zaczęła więc opowiadać wszystko, od dalekiego w przeszłości dnia jego odjazdu, do tego, w którym niespodziewanie ujrzała go tu znowu.

Może pamięta, że miała od dzieciństwa pociąg i zdolności do nauki, przez wszystkich spostrzegane. Rzecz była prostą. Każdy posiada w sobie pociągi i zdolności górujące nad innymi, a od zadośćuczynienia im zależy w znacznej mierze jego szczęście i coś nad szczęście ważniejszego: jego moralna wartość. Ale w niej, oprócz pociągu do nauki, istniał bodziec inny, natury uczuciowej, ostrzejszy i głębiej zanurzony w niej, niż tamten. Była w nim wrodzona życzliwość dla ludzi i wielkie dla cierpień ich współczucie. Nie tylko obojętnie, lecz bez męki własnej, nie mogła nigdy patrzeć na mękę czyjąkolwiek. Gdy tylko dorastać zaczęła, powstawać w niej zaczęły uczucia przerażenia i bóleści, przy każdej myśli o chmurze zła, nad ludzkością zawieszoną, ciężkiej i ciemnej. Z przykrością też niewymowną uczuwała niemoc własną przeciw pracującym w ciałach i duszach ludzkich mocom złym i okrutnym. Są one, te złe moce, różnorodne i nieprzeliczone, ale ponieważ ją zaciekawiały nadewszystko tajemnice i siły przyrody, do niej udała się po te wody lecznicze, któremi człowiek w mierze sił swoich uszczuplać może panowanie nad innymi ludźmi zła fizycznego. Była chwila, gdy znajdowała się o krok jeden tylko od zostania Siostrą miłosierdzia. Oddaliła ją od tego wrodzona jej ciekawość umysłowa: była ciekawą świata i nauki. Nie zaciekawiały jej zabawy i radości świata, lecz jego stosunki, powikłania, cierpienia i ratunki. Poszła więc drogą inną, lecz z tym samym przed sobą celem. Cel życia, z wewnętrznego imperatywu powstały, stanowi prawa, rządzi sumieniem, pobudza do czynności i sił do ich pełnienia dostarcza. Ona tem mniej bez takiego celu obejść się mogła, że wewnętrzny imperatyw jej posiadał energię znaczną. Z natury nie była bierną, a w miarę dojrzewania wzrastał w niej głos sumienia, zapytujący: Po co żyjesz? Czem służysz niebu, ziemi, ludziom, niezmiernemu dziełu Bożemu, którego jesteś częścią? Czem płacisz za uciechy, które czerpiesz z wolnych oddechów piersi, z wysokich polotów myśli, z błękitu niebios, z zieloności ziemi, z kryształów wodnych, z blasków słonecznych, z dobroci serc ludzkich?

— Z tych ostatnich... najmniej chyba... — po raz pierwszy mowę jej przerwał Czesław.

Bez wahania odpowiedziała:

— To prawda; złości w sercach ludzkich więcej jest niż dobroci... Złość jest chorobą duszy...

Dusze, tak samo jak ciała, bywają chore od urodzenia, albo od różnych przypadków życia. Utrzymywanie w zdrowiu dusz ludzkich i ich leczenie jest zadaniem trudniejszym niż czynienie tego względem ciał. Ale każdy czynić może to tylko, co może, ona może czynić to tylko, ku czemu pociągnęły ją wrodzone zdolności i chęci. Zresztą, lecząc ciała, można czynić wiele i dla uzdrawiania dusz. We wszystkim tem nic zupełnie osobliwego niema. Kobiet oddających się temu samemu, co ona, zawodowi jest na świecie i w tym kraju niemało. Nie wynalazła osi Archimedesowej i świata z posad nie wyrzuca. Jak wszyscy na świecie ludzie, z wyjątkiem fizycznych albo moralnych kalek, pracuje jak może i umie. Historia zupełnie pospolita.

Szli ciągle ścieżką, z której stron obu rosły drzewa, krzewy, kwiaty, szczebiotały ptaki, słońce we wszystkie strony rozsiewało złote strzały, ale nie patrzyli na nic i nie widzieli nic. On szedł z opuszczonymi na oczy powiekami i wyrazem skupionej myśli na wysokiem czole; ona błyszczącymi oczyma patrzała w dal... w dal...

— Więc pani zawód swój pojmuję, jako imperatyw, nakazujący przynosić ulgę cierpieniom ludzkim i zmniejszać chmurę zła, zawieszoną nad ludźmi?...

Zwróciła ku niemu oczy, w tej chwili przejrzyste jak kryształ, świecące w głębi źrenic iskrą gorącą.

— Czyż może być inaczej?

— Prawie zawsze bywa inaczej.

Tak, to prawda; często bywa inaczej, bo dusze ludzkie, tak samo jak ciała, często bywają chore. On, lepiej zapewne od niej znając świat, prędeż sobie o tem przypomniał.

— Aby przypomnieć sobie o tem, potrzebowiałem tylko spojrzeć w samego siebie...

Długo tym razem na niego patrzyła i odgadła, że ma obok siebie duszę ciężko chorą. Zdradziło to bolesne drgnięcie powiek i warg, posępność utkwionego w ziemię wzroku.

Po czole jej przebiegło także drgnięcie bólu. Jak zwierciadło przedmioty otaczające, tak dusza jej odbijała w sobie szybko i wiernie cierpienia innych.

Ale on opanował się prędko i z ożywieniem mówić zaczął, że przecież nauka, bez względu na jakikolwiek praktyczny pożytek, sama przez się wytwarzać może dla człowieka wysoki cel życia. W samym przebieganiu myślą jej obszarów, w samym rozpoznawaniu jej tajemnic, w samym wpatrywaniu się w oblicze jej niezgłębione i mnóstwem światła jaśniejące, mieszczą się takie zadowolenia i radości, które same przez się, bez względów i zastosoowań postronnych, mogą być tem jabłkiem złotem z ogrodu Hesperyd, tym cudem z pomiędzy wszystkich cudów świata najcudniejszym i najrzadszym, którym jest — szczęście.

Nie zaprzeczyła temu. Owszem, nauka sama przez się może wytwarzać szczęście, szczęście wysokiego nawet rzędu, lecz tylko dla tych, którzy się jej oddają. Ze szczęścia tego spływają wprawdzie krople i na innych. Odkrycie gwiazdy, nieobliczoną przestrzenią rozdzielonej z globem ziemskim, wynalezienie w powietrzu niedostrzeżonego dotychczas pierwiastku, spostrzeżenie włośka, który wyrasta na ciele drobnego owadka lub grzybka, wpadając w cały system odkryć i wynalazków naukowych, przyczynia się do rozpalania nad światem lampy wiedzy, która byt świata oświeca i ulepsza. Lecz staje się to pośrednio, bardzo nieznacznie i pomimo woli odkrywcy, który o tem nie myślał i ku temu nie dążył. Są zaś natury, które nie mogą nie myśleć o tem i nie dążyć do tego, aby szczęście, które niewątpliwie czerpią z podnoszenia samych siebie ku szczytom wiedzy i myśli, zdrojem jak najobfitszym rozlewało się dokoła. Nie są to natury od tamtych niższe, ani wyższe. Są takimi, jakimi są może dlatego, że przeważa w nich nad umysłowym pierwiastkiem uczuciowy. Myśl budzi się w nich nieraz z mocą wielką, lecz znajdując uczucie już przebudzone, wpływowi jego się poddaje. Taką właśnie jest jej natura. Kocha naukę; praca nad nią dała jej wiele uciech wysokich i silnych. Pomimo to, gdyby wiedziała, że ze zdobycia przez nią nauki nie wyplynie dla nikogo i dla niczego ani pożytek, ani ratunek, ani ulga, to zamiast sztuki lekarskiej usiłowałaby osiąść kucharską, aby przez dobre przyrządzanie strawy ustrzedz od szwanków zdrowie i od trosk spokój kilku choćby osób.

Przy ostatnich słowach uśmiechała się wesoło; zaśmiał się też i Czesław.

— Patrząc na panią i słuchając pani, niepodobna nie zaśmiać się z przypuszczenia... o sztuce kucharskiej!

Potem dodał:

— To, co panią rządzi, co jest najgłębszym i najsilniejszym imperatywem pani, nazywa się altruizmem, do granic najdalszych posuniętym altruizmem...

— To prawda; taką jest nazwa ta w języku naukowym. Po codziennemu nazywa się to litością nad ludźmi, a po chrześcijańsku miłością bliźniego. Imiona te mam w rozumie, sumieniu i sercu...

— W sercu kobiecem...

— Więc?...

— Umiejęciem słodyczą przepajając rzeczy gorzkie i rzeczom ciężkim przypinać skrzydła.

Zmieszała się bardzo i w zmieszaniu poczęła wkładać na włosy kapelusz słomiany, opasany obłokiem białego muślinu. Las przerzedzał się w tem miejscu i słońce poczyniło rozpalać im głowy; on jednak nie okrywając swojej, siedł z czołem jasnym od pożyty słonecznej i może od zachwycenia.

Po chwili Janina, wahając się, łagodnie zapytała:

— A pan?

Powiedziała mu o sobie wiele; pragnęłaby dowiedzieć się nawzajem, co przez te lata długie czynił, czego doświadczał...

Po krótkim namyśle opowiadać zaczął:

— W książce jakiejś znalazłem aforyzm, który pozostał mi w pamięci: „Można, pracując wiele, uczynić mało i kochając wiele, nigdy nie kochać dobrze”. Czy zgadza się pani z myślą, w aforyzmie tym zamkniętą?

Nie odpowiedziała nic, a on mówił dalej, że pracował wiele, pracował nawet ciężko, ale uczynił mało, że kochał wiele rzeczy i ludzi, ale nigdy nie kochał dobrze. Przyczyną tego było zapewne własne usposobienie jego i różne zbiegi okoliczności, a skutek taki, że rozpoznawszy smutną o sobie prawdę, wpadł w rozterkę myśli i w rozterkę uczuć. Pierwsza mogłaby jeszcze powrócić do harmonii, ale drugiej niepodobna już zestroić.

Mówił spokojnie i z cicha; przy końcu uczynił ręką gest, oznaczający, że wszystko zginęło.

Janina pytająco wymówiła:

— Niepodobna?

— Niepodobna — powtórzył takim głosem, który zaprzeczeniom i dalszym pytaniom zapobiega; potem, chcąc przerwać bieg tej rozmowy, czy własnych swych myśli, rozejrzał się dokoła i zawołał:

— Dotarliśmy do pola! Za chwilę znajdziemy się w królestwie kalin!

Ścieżka, którą postępowali, przybiegała do pola i już widać je było z za drzew przedzonych, z za franki listowia, przepojonego słonecznym złotem.

— Byłem już tu nieraz. A pani?

— Znam to miejsce.

— Czy pani wiedziała, że ku niemu idziemy?

— Wcale nie.

— Ja również.

Spojrzał na zegarek, potem na nią.

— Niech pani zgadnie, ile czasu trwała podróż nasza?

— Dziesięć, piętnaście minut.

— Ja powiedziałbym: mgnienie oka! Trwała godzinę.

Spojrzeli na siebie i uśmiechnęli się oboje; uśmiechnęły się nietylko usta ich, ale i oczy, a przez oczy serca, tajemną uciechą oblانة.

I pozostała za nimi przepojona złotem firanka liści; i rozpostarła się przed nimi równina gładka, szeroka, po której, w powiewach łagodnego wiatru, płynęły i płynęły fale powolne niedojrzałych zbóż. Nad zielonym tem jeziorem drzemały, czy dumały ciemne grusze polne, a z pośrodku gorących błękitów nieba przyświecało mu słońce nieskazitelnie złote.

Przyświecało także królestwu kalin.

Tuż pod ścianą lasu był wąwóz nie głęboki, ze strumykiem, biegnącym po dnie kamienistym, wśród krzewów, które okrywając urwiska wąwozu, wylewały się przez jego brzegi, jak wino z kruży, albo kwiaty z kosza. Berberydy kwitły tam żółto, dzięki różom różowo, lecz nad wszystkim panowała świetna białość kalinowego kwiatu. Zdawało się, że można było wziąć za płatki świeżo spadłego śniegu. Śniegiem tym ucentkowane krzaki kalinowe wybiegały z wąwozu i stały u skrajów zielonego jeziora, którego fale w połyskach srebrnych i zapachach zbożowych przybiegały im do kolan.

Janina, spokojnymi ruchami rozgarniając przed sobą gałęzie krzewów, zstępowała zaczęła w dół wąwozu. Czesław pozostał nad jego brzegiem i szerokim spojrzeniem rozejrzał się dokoła.

A gdy tak rozglądał się po niebie i ziemi, pierś jego, i oczy, i usta zdawały się z rozkoszą niezmierną, czy niewysłowioną ulgą pić błękit nieba, zieleni zbóż, swobodę przestrzeni, przeczystą wonność pola i przeczystą, łagodną gracyę ruchów, zstępującej w kwiatową otchłań kobiety.

IV

Dzień ten zbliżył ich z sobą.

Dość długo jeszcze nie szukali sposobności spotykania się, a Czesław nawet zdawał się niekiedy ich unikać, lecz wynikały one same przez się, z przebywania w jednym domu, z podobieństw umysłowych, które ich łączyły, z wypadków codziennego życia zwykłych i koniecznych.

Niekiedy Czesław na długie godziny znikał z domu lub na całe prawie dnie zamykał się w swoim pokoju, tłómacząc się przed bratem pracą, którą tu musiał wykonać koniecznie. Że praca ta trudną była i z dotkliwym jakimś udręczeniem połączoną, domowi odgadnąć mogli, gdy nakoniec odrywał się od niej, po zmęczeniu twarzy jego i goryczy mowy.

Lecz i takie dnie zdarzały się zaczęły, w których, po odjeździe od drzwi oficyny ostatniego z wozów, pukał do niskiego okna pracowni Janiny.

— Kto tam? — odzywał się z wnętrza wesół głos kobiecy.

— Pustelnik! — pokornie za oknem odpowiadał głos męski.

— A czego pustelnik chce?

— Pustelnicy!

Było to przypomnienie jednej z gier dziecińczych, której niegdyś oddawali się ze wspólną wesołością i pustotą.

Coraz częściej zresztą wspólne wspomnienia z lat dziecińczych i młodzieńczych otaczały ich kołem wesołem lub tęsknem. Imiona istot kochanych niegdyś, a utraconych przez śmierć lub oddalenie, imiona miejsc znanych i lubionych niegdyś, a dla nich na zawsze zginionych, wszystko, co za jeziorem upłynionego czasu pozostało, a niegdyś było im wspólnem i miłem, wydawało z siebie tę melancholię, którą przemijalność rzeczy i ludzi napędza serce każde, już dotykane ostrzami strat i doświadczeń. I każde serce w oddechu tej melancholii taje, pokorniej, czyni się tkliwszem i lepszem.

Ale wzamian, czy z kolei, były też wspólne im niegdyś uciechy, zabawy, swawole, nadzieje, które brały ich w koło wspomnień różowych, oczom i ustom przywracając dawną, różową wesołość.

Coraz też częściej czuowali to zadowolenie spokojne i szlachetne, którego ludziom nawykłym do przebywania myślą w strefach wysokich dostarcza lot dwóch myśli, choć różny, lecz równy i wspólny.

U skraju kwiecistej łąki leśnej, w pobliżu samotnej pary, którą składały świerk zamysłony i srebrnie szemrząca osika, siedzieli we dwoje na obalonej niedawno przez wicher kłodzie sosnowej. Miewają czasem lasy takie miejsca odpoczynków, mchem zasłane, ze sprężystymi oparciami z gałęzi, z kobiercami dla stóp, pełnymi wzorzystych haftów.

Janina wydawała się dnia tego trochę zmienioną. Na twarzy jej delikatnej i wrażliwej, każdy moment przeżyty odbijał się przez czas pewien śladami, naturze swej odpowiednimi. Czesław dostrzegł na skroniach jej wyraźniejszy niż zwykle rysunek błękitny i pewne zmęczenie czoła nad oczyma zasmuconemi. Krótkiem, ale głębokiem spojrzeniem zajrzał w te smutne oczy i z prośbą w głosie zapytał:

— Co się stało?

Nie wymienił tego, co odgadł, lecz ona wzajemnie odgadła, o co ją zapytywał. Odgadł jej smutek i prosił, aby powiedziała mu jego przyczynę. Uczyniła to chętnie.

Doznała dziś smutnego, ponieważ nawet wstrząsającego, wzruszenia. Nie dość jeszcze oswoiła się z ciemnymi stronami swego zawodu. Najciemniejszą z tych stron jest uczucie niemocy własnej, niemocy nauki, niemocy wogóle ludzkiej przeciw tej sile fatalnej, którą jest śmierć.

Zadaje ta siła nieodzowna i niezłomna ciężkie ciosy sercom i za każdym ciosem o jedną cyfrę umniejsza sumę życia. Rany serc czas goi najczęściej, a suma życia nie zna uszczerbków i dopełnienie swe znajduje w samej śmierci, wie ona o tem dobrze; pomimo to nie może zobojętnieć dla straszliwego dramatu, ani oswoić oczu z nieubłaganem obliczem tajemnicy. Oblicze to zaś, ogółowi ludzi zjawiając się kiedy niekiedy tylko, staje codziennie niemal przed oczyma tych, którzy naprzeciw niemu idą z walką. Nieszczęsną bywa ta walka często...

Dziś, w jej pracowni, przed samemi jej oczyma umarło dziecko, które leczyła od dość już dawna. Choroba była nieuleczalną, lecz wierzyć w to nie chciała przepadająca za biednym stworzeniem tem matka. Więc przywiozła je dziś do niej konającym, nie wiedząc, czy wiedzieć niechając, że kona. Kobieta nieoświecona, prosta, lecz z gorącym uczuciem macierzyńskiem w piersi; dziecko skazane na śmierć, lecz mające takie miłe uśmiešky na ustach i w ostatniej chwili jeszcze rączynami czepiające się sukni matczynej, jak opoki...

Cóż, skoro dla przedłużenia tego życia trzebaby chyba cudu! A niema na ziemi istot dość czystych, dość świętych, dość z niebem związanych, aby mocne były z łoża śmierci podnosić i matkom przywracać umarłe dziewczeczki! Niema na ziemi cudów!

Skargi tej Czesław słuchał z zamyśleniem i obudziła się w nim chęć nagłaca ukojenia, pocieszenia ust, które ją wypowiadały. Zarazem trzeźwemu umysłowi jego pamięć nasunęła cuda, nad którymi rozmyślał często i które budziły w nim podziw ze czcią.

— Niech pani nie mówi, że na ziemi niema cudów. W ustach pani to bluźnierstwo przeciw prawdzie świata. Prawda świata ma swoje niepoznawalne otchłanie, lecz ma także i swoje szczyty, przejaskne dla tych, którym starczy siły do ich wyszukania i objęcia wzrokiem. Świat jest pełen cudów, których nie spostrzegamy dlatego tylko, że rządzą nimi prawa stałe i że oswoiły się z nimi nasze oczy i myśli.

Największym z cudów świata jest człowiek, a w człowieku cud nad cudami, to jego rozum.

Rozum człowieka to nić elastyczna, z rozciągliwością, która wszelkie pomiary przeciąga i przestanków nie zna. Czas rozciąga ją w dłużynę coraz dalszą i której kresu przewidzieć, ani dostrzedz niepodobna. Jest to światelko, zrazu drobne, które w ciągu czasu rozpala się w słońce, zdolne do prześwietlania nawskroś ogromów niezmiernych; a jakie ogromy, jakie ciemnice, jakie tajemnice prześwietli w przyszłości, odgadnąć, czy przepowiedzieć nie potrafi nikt.

Ilość poznania, stworzonego przez rozum człowieka, znajduje się po za kresem obliczeń matematycznych i żadna geometrya nie przemierzy przestrzeni, które on na poziomach wysokich i niskich przebiegł i władztwu swemu poddał.

Rozum człowieka poddaje naturę poznaniu i władztwu swemu, upiększa planetę, ulepsza stan powstałych na nich bytów. Sam cudem nad cudami będąc, tworzy cuda, których zbiorowem imieniem: cywilizacja.

Mnóstwo odkryć, wynalazków, urzędzeń, które przynoszą dosyt i rozkosz zmysłom człowieka, potrzebom jego najniższym i najwyższego rzędu umysłowym, estetycznym, towarzyskim instynktom czy popędom.

Uwykwintnienie stosunków najpospolitszych, upoetyzowanie potrzeb najpowszedniejszych, sezamy uciech, fontanny bijące winem i kwiatami...

Tak apoteozował rozum ludzki, a czyniąc to, składał hołd jednemu prawie dotąd przedmiotowi swojego uwielbienia i swoich rozmyślań. Nic więc dziwnego, że mowa jego była bogatą w wiedzę i zapał, lecz tonów miękkich i wzlotów niekiedy poetycznych nabierała ona od widoku twarzy kobiecej, tuż obok niego pochylonej w zasluchaniu i skupieniu. Patrzał na czyste linie jej białego profilu i czuł, że spodem myśli jego przebiega ten płomień wzruszenia, który rozgrzewa i w górę podbija myśl.

Ona, z powiekami spuszczone i rękoma splecionymi na sukni, słuchała, nie przerywając i na zmartwione przedtem jej czoło kłaść się zaczęła pogoda cichego szczęścia. Wszystko prawie, o czym mówił, było jej znane, lecz wstępowało w nią teraz, razem z brzmieniem jego głosu, które lubiła. Miała słuch tkliwy na brzmienia głosów ludzkich, a głos Czesława, przez słuch dostając się do jej wnętrza, budził w nim wzruszenie, sączące z siebie słodycz. Gdy mówić przestał, podniosła twarz i zaczęła nie zaprzeczać myślom i słowom jego, tylko rozszerzać pole, które przed chwilą przebiegły. Człowiek to cud w świecie, ale nie jedyny i rozum człowieka, to cud również, ale w nim nie jedyny.

Cuda poczynają się na ziemi od samych spodów natury i nie są tem mniejsze, czy mniejszy podziw budzące, od tych, które powstają u jej wierzchołków.

Grzybek unoszący się w powietrzu i dla oka ludzkiego niewidzialny, jest dziecięciem Mocy Twórczej, niemniej cudownym od globu olbrzymiego, który po drogach niezmiernych przebiega nieskończone przestworze wszechświata. Korale, ukryte w nurtach oceanu, i perła, zamknięta w muszli, równe są w cudowności żółędzi, mieszczącej w sobie przyszłość potężnego dębu lub skorupkom zaledwie dostrzegalnych istot, z których powstaje góra z wierzchołkiem niebotycznym.

Lecz największym z cudów świata jest sama zaródź życia, samo powstanie tej drobiny ożywionej, z której jednostajnie początek swój biorą na ziemi grzyb i orzeł, kwiat i płaz, kiel zwierzęcia i serce człowieka.

Człowiek jest tylko jednym z tych niezliczonych cudów świata, a serce jego, to w nim, obok rozumu, cud nad cudami.

Serce człowieka, cudem będąc, zawiera w sobie siłę cudotwórczą, bez której współdziałania cuda rozumu są obosieczne i po stronie jednej zbawienie mają, a po drugiej

zgubę. Są one również bez tego współdziałania dwulicowe i jak pogański Janus, oznajmujące światu ery mleczne i miodowe, albo ery krwawe.

Cudotwórcza moc serca koi bole, zażęgnywa klęski, nasycy duchowe głody, rozlewa po ziemi słodycz i bohatercko broni prawdy; silne pomoce też niesie pięknu: pięknu duszy, pięknu życia i pięknu sztuki.

W życiu człowieka i w życiu ludzkości nieszczęsnym jest moment pozbawiony dobroci, odwagi, poświęcenia, współczucia, wszystkich pierwiastków, czynników, pobudek, którym mowa ludzka daje metaforyczną nazwę serca.

Dzieła cudotwórczej mocy serca znajdują się po za kresem obliczeń więcej jeszcze, niż dzieła rozumu, bo więcej, niż one umykają oczom ludzkim i ludzkiej wiedzy. Jednak są i takie, które dzieje ludzkości zawracają na tory nowe i dają imię swoje ich erom. Są również takie, przed którymi rozum staje w podziwieniu, szepcząc: „Tajemnica!” i nie mogąc całą swą mocą cudotwórczą przeświecić cudu tajemnicy.

Dziwne jest słońce, dziwnym jest kwiat, dziwnem natchnienie, z którego powstaje sztuka i dziwnym lot myśli ku prawdzie, lecz najdziwniejszy ze wszech dziwów świata to serce człowieka, które kocha, przez ukochanie cierpi, a przecież w ukochaniu trwa.

Tak sławiąc cuda natury i cuda serca człowieka, składała hołd nietylko przedmiotom swego uwielbienia i swoich rozmyślań, ale jeszcze i źródłu jednemu, z którego czyste i górne radości spływały na czystą i górną jej młodość.

Czesław słuchał, nie przerywając. Wszystko, co mówiła, było mu znane, lecz myślał o tem rzadko, lub nie myślał nigdy. Męska trzeźwość umysłu, natura zajęć, którym się oddawał i natura stosunków, wśród których się obracał, nie dopuszczały mu wzroku do horyzontów, na których ona wzrok swój zatrzymywała najczęściej lub trzymała stale i teraz było mu tak, jakby od tej rozmowy z nią czyniło się jego wzrokowi przestronniej i widniej.

Czuł, że stawał się nad nim akt dopełniania. Czuł, że myśl czyjaś podbija skrzydła jego myśli, aby zakreślała koła wyższe nad poziom materii, jej dziwów i jej interesów. A obok tego i razem z tem czuł, że przenika go słodycz tajemna i niewysłowiona.

Nic z tego, o czem mówiła, nie utracając, ścigał wzrokiem grę jej rysów, a potem, gdy dłonią zakrył oczy, stały mu pod powiekami usta do płatków róży podobne i oczy pod czołem dziewiczem świecące ciepłym, głębokim szafirem.

Po raz pierwszy w życiu zrozumiał, jaką podniosłość i jaką pełnię szczęścia przynosić może dwoiste kochanie: ciałem i duchem, że jest ono również cudem świata i że stokroć wydziedziczonymi są ci, dla których cud ten stać się nie może.

Odjął dłoń od oczu.

— A jednak, słusznie mówiła pani, że — cudów niema!

Smutnie ręce na suknię opuszczając, odpowiedziała:

— Niema ich dla dzieciątek odumierających matki!

A on jak echo rzekł:

— Niema ich dla losów ludzkich na zawsze złamanych...

Wtedy ona żywym ruchem twarz ku niemu zwróciła, a wargi jej drgnęły cichym pytaniem:

— Na zawsze? Dlaczego na zawsze?

Ale on wstał i rozglądając się do koła, począł wychwalać piękność i zacisność miejsca, w którym się znajdowali. Chciał, aby zdjęła z niego wzrok swych pytających oczu.

— Obejdźmy dokoła łąkę! pójdźmy pomiędzy brzozy, które, jak mówi Jerzy, zapraszają brodatego patryarchę do tańca po dywanie haftowanym w bratki! Co za bogactwo linii i jaka przeźroczystość rysunku! Jaka gra światła słonecznych, rozbijających się o ruchome przeszkody liści. I jaka cisza, a razem jaki w powietrzu gwar szmerów, kolorów, zapachów!

Okrażali łąkę, idąc pod, albo pomiędzy drzewami, ukazując sobie nawzajem grę światła, grę różnych zieloności, grę barw kwiatowych, grę motyli nad kwiatami. Natura prosta, ale kochana, wzięła ich w nurty swe, złożone z mnóstwa kropel życia, które świeciły, rozkwitały, płonęły, z mnóstwa cudów, które dla mnóstwa oczu mogły być obojętne, lecz w których kochały się i z rozkoszą zanurzały się ich oczy. W nurtach tych, smutki czy niepokoje, jakimikolwiek być mogły, opuściły się na dno, a na powierzchnię wypłynęła wesołość serdeczna, poufała i mówna. Była to też wesołość gorączkowa nieco, taka, która oczy rozjaśnia radością, usta rozwiera uśmiechami i śmiechem, lecz w głębi drży niepokojem czy bolem...

Wrócili do domu tem więcej rozweseleni, że bardzo spóźnili się na obiad.

To dzisiejsze spóźnienie się ich z powrotem do domu obudziło w Jerzym i Krystynie dobrą nadzieję, którą od czasu pewnego już byli powzięli, nic o niej sobie nawzajem nie mówiąc. Teraz znalazłszy się sam na sam, zamienili pomiędzy sobą krótkie ciche słowa.

— Czy uważasz?

— Z radością...

— Ja również cieszę się, chociaż jeszcze... wątpię...

— Nic niema pewnego na świecie, ale...

— Nie przebywałby tu tak długo... Za kilka dni kończy się czas uwolnienia go od zajęć obowiązkowych, więc wysłał już prośbę o oddalenie terminu...

— Ach, jak to dobrze. Zawsze myślałam, że oni stworzeni są dla siebie! Pamiętasz, Jurku, tę bajkę o dwóch połowach duszy na świat rzuconych i które wzajem szukają się po świecie?

Jerzy po męsku brał bajkę za bajkę, lecz myślał o czem innym.

— Ona go nam przywróci! Zdolności jego, praca, serce jego do nas powrócą... przez nią...

— Nietylko ona — z zamyśleniem rzekła Krysia. — Zdaje mi się, że przyjechał tu dlatego właśnie, że sercem już do nas powrócił...

Mały Jurek wpadł do pokoju i Ewcia przybiegła, wołając:

— Już idą, idą! Wracają!

Było potem wiele śmiechu, pustego mówienia, opowiadań o rzeczach opowiadania nie godnych, bo są w życiu takie dni świąteczne, których tajemna radość wyłącza i wypełnia szare i blade dla dni powszednich wydarzenia i wrażenia.

Trwało tak aż do wieczery, którą Dębsia przyniosła na ganek z bardzo widocznie zapłakanymi oczyma. W domu tym, czyjekolwiek zapłakane oczy były zdarzeniem zwracającym uwagę, budzącym współczucie. Wszyscy więc zauważyli, że nawet majestatyczny chód starej sługi spokorniał od przygarbionych pleców i że szeroką twarz jej okryły plamy niezdrowych rumieńców. Gdy tylko oddaliła się, Jerzy opowiadać zaczął o jej ciężkim zmartwieniu. Ma złego syna i dziś właśnie dowiedziała się o popełnionym przez niego występku, który, nie będąc właściwie zbrodnią, kładł plamę szpetną na cześć człowieka i całej przyszłości jego zagrażał niedolą. Jest to dla niej cios wielki, bo kocha syna pomimo wszystko i pomimo wszystko nie jest on pozbawiony dobrych zalet. Rzecz to przedziwna, jak często ludzie bywają dwoiści i noszą w sobie z jednej strony piękne światła, a z drugiej — grube ciemności. Bywają tacy, którym trzeba tylko dopomódz, aby zwyciężyły światła, i to właśnie Jerzy uczynić zamierza względem syna starej i zacnej sługi ich rodziny. Bezpośrednim następstwem czynu jego zapobieży, bo ma odpowiednią ku temu możliwość, a potem weźmie go pod swoją wyłączną zwierzchność i opiekę. Winien to jego matce i jego, bądź co bądź, ludzkiej duszy, która, jak mu się zdaje, może jeszcze stać się silniejszą przeciw złemu. Człowiek ten jest stróżem leśnym, ale mieszkał dotychczas w oddalonej stąd części lasu; teraz, Jerzy umieści go jak najbliżej siebie, pod codziennym wpływem swoim i Krysi, która najpewniej nie odmówi mu w tem swej pomocy.

Z prostotą i wyrazem szczęścia w oczach Krysia odpowiedziała:

— O tak, Jurku! Z całego serca dopomagać ci w tem będę!

Czesław zaś ze skupioną uwagą patrzył na brata i oczu z niego nie spuszczał, z chwiejnymi tonami w głosie rzekł:

— Więc ludzie nieskazitelnie czysti mogą mieć dla win ludzkich przebaczenie?

Jerzy odpowiedział, że nikt z ludzi nieskazitelnie czystym od win i błędów być nie może, że wspólność błędów — to jedno z najtwardszych ogniw w łańcuchu ludzkiego braterstwa, i że dlatego człowiek żaden nie posiada nad człowiekiem innym prawa potępienia. Zło samo niech będzie przedmiotem odrazy i potępienia, lecz biednego robaka ziemskiego, który ulega tej sile fatalnej...

Czesław z oczyma rozbłysłymi przerwał:

— Czy o wszelkich, wszelkiego rodzaju winach to samo powiedzieć możesz?

Jerzy po chwili zastanowienia wyznał, że istnieją pewne kategorie występków, które budzą w nim odrazę szczególną, i że z tą odrazą z trudnością walczyć musi, aby nakoniec ulitować się nad winowajcami.

Rozmowa toczyła się przez chwilę o rozmaitych rodzajach ludzkich win i błędów, aż Krysia, w postawie zamyślanej, z niezmiernie rzadką u niej surowością, przemówiła:

— Są winy, których przebaczać nie wolno, bo zadają krzywdę nie nam i nie jednostkom, lecz idei...

Jerzy z przyjacielskim porozumieniem skinął ku żonie głową.

— Masz słuszność — rzekł — idea nie udziela nikomu pełnomocnictwa do przebaczenia zadawanych jej krzywd.

Po tym sarkazmie, twardszym dlatego, że wypowiedział go człowiek łagodny z natury i zasady, zapanowało milczenie. W atmosferze dała się uczuć przymieszka niepokoju. Niewiedzieć z czego powstał niepokój i napozór nie objawiał się niczem, ale był i uczył go ludzie, siedzący dokoła stołu rodzinnego, na ganku, oblanym księżycowym światłem. Bo księżyc przed chwilą wypłynął z za lasu, który w świetle jego przybrał pozór ogrodów tajemniczych, mających głębie przepaściste i wiejących ciszę, skąpaną w rosnej świeżości.

Wśród zmroku, posrebrzonego światłem księżycowym i wśród milczenia, przejętego niepokojem tajemnym, ozwał się głos Janiny przyciszony i zaprawiony słodyczą niewymowną.

— Wina, której dobre nawet serca ludzkie przebaczyć nie mogą, to największe na świecie nieszczęście, a w wielkim nieszczęściu leżeć musi moc odkupienia. Temu, kto bardzo cierpi, nawet tego rodzaju winę przebaczyć wolno...

— Tylko — przerwał Jerzy — tylko pozwól mi postawić znak zapytania przed cierpieniem winowajców! Wina ich jest niewątpliwie nieszczęściem, ale czy oni czują swe nieszczęście?

— Przypuszczam, że są tacy — odpowiedział Czesław.

I nikt już nic więcej nie powiedział. Wszyscy uczyli lęk przed dłuższem tego przedmiotem dotykaniem. Niewiedzieć skąd lęk ten powstał, ale był.

Bywają czasem takie cienie, kładące się na dusze ludzkie od rzeczy niewiadomych, czających się w dalekościach czasu lub miejsca i niepokoją się w nich dusze ludzkie, jak w niewyraźnych snach.

Potem była taka krótka chwila, w której Janina i Czesław znaleźli się na schodach ganku, sam na sam.

Ona w pełni księżycowego światła, w jasnych muślinach i z białą swą twarzą, wydawała się cała srebrną. On, przeciwnie, w tem świetle nawet wydawał się ciemnym, tak ciężka chmura przyoblekła mu rysy. W ziemię patrząc, z pochyloną głową, rzekł:

— Przez usta pani ozwał się przed chwilą anioł bezgranicznego miłosierdzia. Lecz są otchłanie, których nie znają wzroki anielskie i są na dnie ich cierpienia piekielne, z których przecież kwiat odkupienia wyrastać nie może...

Jak szafirowe gwiazdy podniosły się ku niemu jej oczy i miękkiem szepcie zapytała:

— Dlaczego nie może?

Ale on nie odpowiedział i tylko pochylony przed nią nisko, do ręki jej tak długo przyciskał gorące usta, że srebrzystością niebieską oblana, stanęła cała w ziemskich płomieniach.

V

Dzień ten sprawił, że stali się sobie tak niezbędnymi, jak potrzebny jest ludziom zmysł wzroku. Ślepiec długo żyć może, lecz każda godzina życia przynosi mu udręczenie tęsknoty za widokiem światła. Żyje, ale dusza jego, tak samo jak oczy, nurza się w ciemności.

Oni, ilekroć znikali sobie z oczu, stawali się ślepcami i nurzały się w ciemności ich dusze i oczy.

Obojętni dla tego, co bywało im przedtem radością większą lub mniejszą, nie doznawali żadnej, ilekroć z siebie nawzajem czerpać jej nie mogli.

Ilekroć rozłączali się, na serca ich występowała kropla czerwona, w której rozkładały się i znikwały ich porywy ku życiu. Był to rubin tęsknoty, który z serc ich wywabiał wszelki spokój, wszelką słodycz i samą nawet chęć życia.

Więc unikali tych udręczeń, wiedzeni tym samym instynktem, który pomimowolnym odruchem ciała uchyla człowieka od narzędzi, zadających ciosy i rany. Bywali często

razem we dwoje, z Jerzym, z Krystyną, z dziećmi, lecz sam na sam, czy pomiędzy ludźmi, ilekroć znajdowali się razem, radość oblewała im twarze i serca.

Bywały dni, w których zamieniali pomiędzy sobą zaledwie kilka słów i takie, w których rozmawiali ze sobą bez końca, lecz nie było takiego, w którymby z zamienionych spojrzeń, czy uśmiechów, czy słów, nie zapłonęła w nich iskra wzruszenia.

Raz, w kilka minut po otrzymaniu z poczty dzienników i listów, Czesław zaczął po całym domu szukać brata, wołając go głosem takim, jakby miał mu do oznajmienia wiadomość ciekawą i radosną. Wychylając się z pokoju dziecinnego, Krysia oznajmiła, że kędyś w lesie rozpoczęły się jakieś roboty ważne, Jerzy pojechał dla zarządzenia nimi i wieczorem dopiero powróci. Wieczorem więc dopiero bracia spotkali się w pracowni Jerzego, który od pierwszego spojrzenia na brata, zawołał wesoło:

— Czyś wypadkiem nie znalazł dziś w państwie mojem Lety? Takiś rozpromieniony i ucieszony!

— Nie dość, że znalazłem Letę, ale długo jeszcze wolno mi pić jej wody!

Otrzymał od zwierzchności swej pozwolenie na długi jeszcze pobyt w tych stronach. Lękał się, że pomimo prośby nie otrzyma, ale...

— Ale mnie odmówić nie mogli!

Zadowolona duma błysnęła mu w uśmiechu warg prawie młodzieńczych. Ozwała się w nim dawna ambicya, ucieszona tem, że wiele znaczył, wiele mógł, wysoko zaszedł. Ale trwało to przez chwilę, po której rzucił się na szyję bratu w taki sposób serdeczny i porywczy, w jaki czynił to często za lat dawnych.

Wróciła pomiędzy nimi dawna poufalość braterska, wróciły Czesławowi dawne gesty, ruchy, sposoby wyrażania się, imiona pieścizłote, któremi niegdyś nazywał swych blizkich. Do Krysi nie mówił już: pani; Dębsię nazywał Dębsią i w owym dniu otrzymania radosnej wieści okręcił starą sługę po bawialnym pokoju tempem walcowem. Krysia grała na fortepianie walca; zdyszana Dębsia, zanosila się od śmiechu. Janina wołała: bravo! i stara matka, w swojej wiecznie czarnej sukni, wychyliła się ze swego pokoju, aby zobaczyć, co tak wesołego dzieje się w domu. On ją, tak jak wszyscy w domu, od czasu pewnego nazywać zaczął matusią i czasem, wieczorami, kobiecie tej od lat i cierpień zwiędłej, opowiadał tyle rzeczy zajmujących, czy zabawnych, że kładła się do snu zdrowszą, z uśmiechem na rozweselonych ustach.

Rozkwitał. W ciepłej i czystej atmosferze tego domu, jak kwiat w słońcu rozwija płatki, rozwijał przymioty, których dawniej zdawał się nie posiadać. Stłumione po części ambicyą namiętą, a po części wyteżoną pracą naukową i fachową, wybijały się w nim teraz na swobodę i bujnie wzrastały: dobroć, czulość, łatwa wesołość, przywiązanie do blizkich rzeczy i ludzi. Obudziło się i wzrastało w nim to, co nazwać można przyjaźnią człowieka dla otaczającego świata: pełno dobrych życzeń i pełno chęci do oddawania dobrych przysług.

Ale i w Jerzym zachodzić zaczęły zmiany duże. Miał on w swem życiu wiele uciech i pociech, ale też wiele pracy wyczerpującej i tych zmartwień postronnych, które dla organizacyi i pewnych trudniejszych są do znoszenia nad zmartwienia osobiste. Przytem niepokoje sumienia prawie nadczułego i monotonia dni powszednich, wpływających bez zmysłowych współnictw, bez szerokich horyzontów, bez wrażeń pewnego rządu, których niedostatek utrudnia oddech każdej piersi ludzkiej, niewystygłej i nieciasnej. Wszystko to było przyczyną, dla której, pomimo rodzinnego szczęścia, przedwcześnie może spracowały się mu barki duszy i ciała.

Teraz, dowiedziawszy się, że pobyt brata w Polance przedłużonym zostanie, począł w odzyskanie go mocniej wierzyć i ufniej z nim rozmawiać, począł też ufniej i silniej uczuwać szczęście dzielenia się myślą z człowiekiem, który przewyższał go myślą i wiedzą, a przywiązaniem braterskim coraz więcej dorównywał mu się zdawał. Marzył o stałym wkrótce osiedleniu się jego kędyś w pobliżu, o częstych z nim swoich stosunkach, o tej dani powinnej, którą złoży on temu, co Jerzy kochał więcej nad niego i nad samego siebie. Wszystko to począł go odmładzać, krzepić, rozweselać, począł mu się wyprostowywać spracowane barki.

I dni płynęły. Pogody różne, słoneczne i słotne, roboty różne, domowe i polne, wydarzenia pospolite i nieco rzadsze, przemijały.

W królestwie roślinnym, po wiele już razy zmieniały się panujące rody i Janina z więziami kwiatów dzikich do domu wracając, po wiele już razy zawołałaby mogła: „*le roi est mort, vive le roi!*”.

Oddawna już przekwitł silnie woniejący storczyk biały i zastąpiły go po łąkach, po lasach geranie purpurowe i w biskupie fiolety przybrane epilobie. Cała powódź koronkowych baldaszków rozścielała się po trawach i długo nad miedzami wzbijał się żółty wiesiołek, wysoką gromnicą jaśniejąc w ciemnościach nocnych. Lipy przekwitły, powstał i zniknął urodzaj bławatków, kākoli, powoi. W zaciszach leśnych, tu i owdzie dotykanych już złotem jesiennem, stały wysmukłe różgi złote i nad ścieżkami leśnymi, habry wielkokwiatowe melancholijnie zawieszając poczęły swe bujne głowy o rozkochanym, szafirowym włosie. Wówczas też dawną białość kalinowego kwiatu i rumianość róż dzikich zastąpiła krwista czerwoność jagód, które, osypując krzaki napępniały wawóz za lasem, przelewały się przez jego brzegi i zdawały się zgodnie wtóżyć gorącej pieśni królewskiego szkarlatu, który u brzegów pola rozlał się po jarzębinowych drzewach.

Nietylko kolory i kształty, ale także głosy światła zmieniały się i nawzajem się zastępowały. Po zapalczywym świegocie ptactwa na drzewach nastąpiło tłumliwe ćwierkanie świerszczy w trawach; coraz cichszą stawała się w powietrzu muzyka owadów, coraz głośniejsz rozlegał się nad wysokimi gwiazdami klekot blizkich odlotu bocianów. Aż zaszemrały tu i owdzie spadające z drzew liście uschłe, przepiękne w śmiertelnej swej krasie i za lasem, za polem, na łąkach dalekich zaśpiewała fujarka pastusza.

Dnia pewnego świetna kawalkada konna, przejeżdżając obok leśnego domu, przed gankiem jego stanęła i gromadka ludzi świetnych, wystrojonych, wesołych napępniła ściany jego gwarem rozmów błyszczących i lekkich. Byli to właściciele lasu tego i ich goście, znajomi Jerzego, znajomi też Janiny, której lekarskich usług niekiedy wzywali i którą zasypywali teraz słowy pełnymi pochwał i pieszczoty. Blask bogactw, tytułów, strojów, wysokie szczyty społeczne, z uprzejmym wdziękiem pochylające się ku społecznym poziomom średnim, budzącym w nich szacunek i sympatyę. Trwało to godzinę i zostawiło po sobie oprócz nieładu w rozstawieniu sprzętów, zapach perfum, stłumiony wkrótce zapachem dzikich kwiatów, a gdy wszystko uciszyło się...

Przy otwartem oknie, tem samem, do którego przedtem zaglądały kwiaty jaśminowe, Czesław mówił Janinie o dziwnem, dziwnem zobojętnieniu swem dla blasku, dla zaszczytów, dla wielkości świata, za któremi w młodzieńczych latach swych gonił tak namiętnie, w których widział brylantowemi zgłoskami wypisane słowo zagadki życia.

— Dziwnie, dziwnie długo niekiedy na szalach rozumu ważą się różne skłonności i kierunki życia; dziwnie późno niekiedy z pożarów i mgieł młodości wychodzi na jaw najgłębsza natura człowieka.

Mówili potem o tych wewnętrznych głosach, które w człowieku przemawiają niekiedy gromem nagłym, a niekiedy szmerem długo niesłyszczanym, niesłuchanym, zagłuszonym przez wichry zewnętrzne. Mówili o zagadkach przeznaczenia ludzkiego na ziemi, o źródłach szczęścia i źródłach niedoli, o skromności życia, prostocie serc, wielkości ideałów, o Bogu... I na tym punkcie ostatnim zatrzymali się długo, ponieważ był to szczyt, nad który wyższego niema dla myśli człowieczej i tylko jeszcze ze szczytu zobaczyli ziemię jako robotnicę w nieprzejrzanych przestworach wszechświata i duszę człowieka jako robotnicę na ciernistych niwach tej ziemi. Powiedzieli sobie, że nie dowiedzą się nigdy, jakim jest cel ostatni tej służby istot niebieskich i ziemskich, ale że służyć trzeba i że to nakaz, który tkwić musi w głębinach i przeznaczeniach dusz, bo ilekroć wypełnienia nie znajduje, one więdną i mrą w pustce, w nudzie, w zapóźnej zgrzyzocie.

Zamieniając zdania ostatnie, pomimowoli zawiesili spojrzenia na niebie, ubranem w pożarne światła zachodu, a gdy opuścili je ku ziemi, w pokoju zmierzchało. W zmierzchu, nie wiedząc dlaczego i kiedy, podali sobie ręce i połączyli je w uściśnieniu długiem, lecz w którym miłosnego wzruszenia nie było. To, co w tej chwili czuli, było tą przyjaźnią spokojną i szlachetną, bez której miłość ani szlachetną, ani trwałą być nie może. Gdy dłonie ich obejmowały się uściśnieniem przyjaźni, zmysły milczały, lecz serca czuły, że przywiązują się wzajem do siebie z mocą tem większą, im rozmaitszej natury były skuwające je ogniwa.

Wkrótce potem zaszedł wypadek, który wstrząsnął pokojem całego domu. Mały Jurek, chłopak czarnooki, ogorzały, wesoły i dobry, z przyczyny pospolitej, bo dopadł kędyś

owoców niedojrzałych, zachorował ciężko. Zdanie Janiny o chorobie malca brzmiało dość groźnie, i zażądała ona wezwania na poradę lekarza z Suchej.

— Starszy odemnie, doświadczeńszy i zresztą... Jurek, to dziecko tak blizkie mi i kochane, że lękam się własnych omyłek...

Mówiła to Czesławowi, gdy przechodząc przez pokój, w którym się znajdował, podawała mu rękę na dzień dobry. Postawę miała spokojną, lecz twarz głęboko zmartwioną. Odeszła też śpiesznie i tylko, od drzwi twarz ku Czesławowi odwracając, uśmiechnęła się pobladłymi nieco ustami. Było to mgnienie oka, za które Czesław uczuł wdzięczność. Uśmiech powiedział mu: do widzenia! i jeszcze: bądź spokojny! nic bardzo złego się nie dzieje!

Jerzy, stroskany, poskarżył się przed bratem, że nie ma czasu osobiście pojechać do Suchej, co przybycie lekarza znacznie przyspieszyłyby mogło.

— Jądeł! — zawołał Czesław i po kilku minutach był już w drodze.

W kilka zaś godzin potem przez drzwi otwarte widział w sąsiednim pokoju Janinę, siedzącą przy stole naprzeciw człowieka z siwiejącymi włosami i miłą, myślącą twarzą. Rozmowy ich, prowadzonej półgłosem, nie słyszał i dochodziły go z niej tylko pojedyncze, nieliczne słowa, lecz całą siłą wzroku swego przypatrywał się Janinie.

Miała dnia tego na sobie suknię ciemną i profil jej zamysłonej twarzy, nakształt delikatnego kwiatu, wychylał się z aksamitnych obrzeżyń stanika. Głowę i kibić pochylała nieco ku starszemu koledze, co postawie jej nadawało wyraz uszanowania i skromności. Ze skupioną uwagą słuchała tego, co mówił, a gdy odpowiadała, ręka jej miała czasem pomimowolne gesty rozważliwej i energicznej. Trwało to przez długie minuty, a Czesław ani przez mgnienie oka patrzeć na nią nie przestał i wiódł za nią oczyma wtedy jeszcze, gdy powstała i ze starszym współtowarzyszem swym przechodziła sąsiedni pokój. Z uśmiechem pomimowolnym, z tym zaledwie widzialnym krótkim uśmiechem, który jest jakby drgnięciem na ustach rozkoszy wewnętrznej, patrzył na przyjacielski sposób, w jaki, idąc, rozmawiali ze sobą, a gdy zniknęli, z oczyma, zakrytymi dłońmi, popadł w nieskończoną, kamienną zadumę.

Może wśród tej zadumy śniły się mu anioły i raje, może też miecze archanielskie na wrotach raju skrzyżowane, bo gdy obudził się z niej i podniósł głowę, na powiekach i dłoni uczuł wilgoć...

Przez kilka dni potem nie widywał jej wcale, ale po kilku dniach Jerzy, przychodząc z pokoju chorego dziecka, rzekł:

— Ta nasza doktorka to uzbrojona w naukę siostra miłosierdzia...

— Masz łzy w oczach — zauważył Czesław.

— Cóż? Uratowała mi dziecko! Jurek żyć będzie.

Milczeli potem chwil kilka i Jerzy zasiadał już przed swoim biurkiem, gdy Czesław odezwał się nagle:

— Tak. Niebo odbija się w takich naturach kobiecych!

Słowa te podniosły Jerzego z krzesła. Zbliżył się do brata, na ustach drżały mu jakieś słowa, ale Czesław, z niemal przerażonym gestem, zawołał:

— Nie, nie!

I ze wstrząśniętymi rysami pokój opuścił.

Jurek był uratowany, Krysia przestała po kątach domu płakać i załamywać drobne dłonie, a Dębsia chodzić po domu z zapłakanymi znowu oczyma; Jerzy mógł swobodnie oddawać się zajęciom swoim i wyjechać na dni kilka, w celu obejrzenia oddalonych części lasu.

— Jedź zemną, Czesiu! Deszcze padają, w domu trochę ponuro, bo Krysia ma głowę pełną choroby swojego malca, a Janka zapowiedziała, że jeszcze dni kilka nie odstąpi go ani na godzinę. Lęka się, aby nie popełniono nieostrożności jakiej i nie chce martwić chorego, który każdą nieobecność jej oblewa łzami. Siedzieć w tych milczących i zamkniętych ścianach, nic zabawnego. Pojedź ze mną!

W gruncie rzeczy pragnął pokazać bratu pole i owoce pracy swojej, a zarazem kilka dni nieprzerwanie z nim przepędzić. Może też w ciągu tego długiego sam na sam odkryje on przed nim do ostatka swoją przeszłość i swoje zamiary...

Pojechali, a w końcu drugiego dnia Czesław powrócił sam jeden. Zaniepokojonej Krysi powiedział, że Jerzy zmuszony został pozostać tam do jutrzejszego³ wieczoru, a on powrócił, bo nie mógł już dłużej...

Nie dokończył, a Krysia w szarym kątku przedpokoju prawie niewidzialna, uśmiechała się figlarnie. Czego nie mógł dłużej? Nie widzieć Janki? Głośno zaczęła mówić, że Jurek ma się coraz lepiej i Janka pozwala już teraz zastępować siebie przy nim, sto razy na dzień tylko powtarzając⁴ ostrożnie z jedzeniem! ostrożnie z mówieniem! ostrożnie z całowaniem! Aż uszy bołą od tych jej ciągłych przestroż. Obawia się powrotu gorączki, która jednak poszła już sobie za góry, za lasy i więcej nie wróci!...

Odbiegła. W domu panowała cisza i gdzieś tam tylko paliła się jakaś lampa, czy lampka. Żadnego światła nie było w pokoju, pod którego oknami kwitły niegdyś jaśminy, i Czesław usłyszał w nim przyciszoną rozmowę dwóch głosów.

— Czy można wejść? — zapytał.

— Prosimy! — odpowiedziały dwa głosy kobiece.

Deszcze ustały. Wieczór był znowu księżycowy i pogodny. W pokoju nie paliło się żadne sztuczne światło, lecz stał on cały w srebrzystej poświacie, która smugami kładąc się na ścianach, w powietrzu rozpraszała marzenia łagodne i lotne, przepojone też było to powietrze zapachem kwitnącej w doniczkach rezedy. Okna były zamknięte, jedne tylko drzwi otwarte na ciemność i pustkę; żadnych nigdzie głosów. Zaciszałość, ciepło, woń rezedy i w smudze księżycowego światła zupełnie wyraźne postacie dwóch kobiet.

Matka siedziała w głębokim fotelu; włosy jej świeciły srebrem, a twarz bledością. Nie była bardzo starą, lecz przeszłość, obdarzając ją wielu bolesnymi ciosami, odebrała jej wzamian to bogactwo, którym jest zdrowie. Janina siedziała obok matki na niskim stolku, więcej w cieniu, podobna sama do wysmukłego cienia.

— Usiądź, Czesiu!

Po raz pierwszy, odkąd tu przybył, mówiąc do niego, użyła tej spieszzonej formy imienia, którą nazywała go, kiedy był dzieckiem i młodzieńcem. Odezwało się to w nim, jak echo dalekiej pieśnicy, bardzo milej.

Jak ma się Jerzy? Dokąd obaj jeździli? Jakie miejsca zwiedzili? Kiedy Jerzy powróci? I inne jeszcze pytania i odpowiedzi codzienne, potoczne, aż z jakiegoś słowa, czy imienia, wywiązała się rozmowa o przeszłości, o tej przeszłości nie jej samej, lecz szerokiego koła ludzi i zdarzeń, na które patrzyła młodemi i pełnymi zapału oczyma.

Rzadko wspominała o tem, na co niegdyś patrzyła, czego doznała, co strugami uczuć rozmaitych przepływało przez strudzone dziś jej serce. Starość często staje przed twardem obliczem świata w postawie łekliwej i blizcy wyjścia z gmachu życia, nieśmiało usuwając się na stronę przed tymi, którzy do niego wstępują. Miała starość nieśmiałą. Obejście się jej posiadało tę samą delikatność, która była cechą obu jej córek i pod suknią wiecznie czarną zachowała jakąś smętną, pomimowolną gracyę poruszeń i słów. Więc lękała się być natrętną i wśród tych nawet kilku istot, które ją kochały, ciałem i duchem żyła na stronie.

Ale tego wieczoru, światło księżycowe może, czy miękka dłoń córki na jej rękę leżąca, czy jakieś skryte pobudki macierzyńskiego serca, skłoniły ją do mówienia. Opowiadała o rzeczach i wypadkach, na które niegdyś patrzyły jej młode oczy, o czynach ludzkich, które niegdyś wielbiło jej młode serce. Powolna i przyciszona jej mowa wywoływała z grobu niepamięci imiona niegdyś rozgłosne, a w czasie umilkłe, dramaty zapomniane, ofiary i bohaterstwa, niemające nagrobków i niewciągnięte do żadnej epopei nieśmiertelnej. Był to czarodziejski pochod po srebrnej wstędze księżycowego światła, wskrzeszanych obrazów, scen, postaci. Pokój napełnił się szelestem niewidzialnych skrzydeł i rozlały się po nim szmery westchnień zagrobowych. Coś, jakby skarga, czy żal, czy melancholia, przewlekało się blademi smugami po ocienionych kątach i coś, jakby mgliste oblicza, w koronach rozwianych włosów, zazierało przez osrebrzone szyby.

Dla Czesława były to rzeczy zapomniane. Dążenia i prace jego popłynęły korytem dalekiem i odwróciła się od widmowych korowodów tradycyi pamięć jego. Spoczywa to w naturze ludzi, że kochać i czcić przestają — przez zapomnienie; lecz bywają ta-

³jutrzejszego. [przypis redakcyjny]

⁴Błąd w druku; zamiast znaku zapytania powinien być dwukropek. [przypis edytorski]

cy, którym wystarczy jednej iskry, wrzuconej do pamięci, aby w sercu zagorzał dawny płomień.

Z oczyma, zakrytymi dłońią, słuchał, kiedy niekiedy wymawiając kilka słów zapytania, czy przypomnienia, jakieś imię, jakąś datę. Potem odsłonił oczy i długo patrzył na księżyc w pełni, który stał nad lasem. W świetle księżycy twarz jego miała wyraz surowy. W głębokościach sumienia sprawiał sądy i wydawał wyrok na samego siebie, zapytywał: cóż ja? cóż ja? cóż ja? i odpowiadał: marność! Przeszłość własną postawił obok innych przeszłości i osądził, że jest marną. Twardo osądził samego siebie i zapadła mu na dno piersi zgryzota strzaskanej dumy. Była to także zgryzota faktów nieodwołalnych i strat, które powróconemi być nie mogły.

Spojrzał na Janinę. Nie zmieniła miejsca tylko z taburetu zsunęła się na klęczki i ramieniem otaczając szyję matki, głowę położyła na jej piersi. Do rozmowy nie mieszała się ani jednym słowem i wtedy dopiero, gdy godzina późną stawać się zaczęła, z pieszczotliwą troskliwością zajrzała matce w oczy.

— Matusia za dużo dziś mówi... pora już przestać mówić... pora już spać...

Czesław powstał i nisko pochylony całował rękę, podobną z kształtu do ręki Janiny, tylko w wichurze czasu zeszczuplałą i uwiędłą. Całował ją długo i doświadczył przebłysku uczucia, że jest to ręka jego matki. Matkę swą kochał niegdyś bardzo i utracił wcześniej. Razem z wielu innymi przypomnieniami, przypomnienie o niej silnie uderzyło go w serce. Podniósł twarz i z pieszczotą w głosie poprosił:

— Niech matusia uczyni mi wielką łaskę!

— Jaką? jakąż mogę...

Często i nawskroś starość przeniknięta bywa myślą przepaściście smutną, że już dla nikogo — nic nie może.

— Niech mię matusia na dobranoc pocałuje w czoło!...

Odgadła jego wewnętrzną pobudkę.

— Przypomniała ci się matka twoja... Rówieśnicą moją była i przyjaciółką... Nazywałam ją Krysia i dla niej imię to dałam jednej z córek...

Przyłożyła mu na chwilę do czoła wątle, łagodne wargi, a on to czoło mądre, niedawno tak dumne, na chwilę do kolan jej przycisnęła.

W pół godziny potem znalazł się sam na sam z Janiną, na schodach ganku. Powiedziała, że przez dni kilka nie wychodząc wcale z domu, wyszła teraz dla odetchnięcia powietrzem pięknej nocy, a on, wprost odpowiedział, że nie widząc jej od tak dawna, przyszedł tu z nadzieją, że ona zachce popatrzeć na piękną noc. Stali z daleka od siebie, w cieniu gankowych słupów, grubych od owijających je splotów roślinnych. Po zamianie pierwszych słów milczeli dość długo, poczem Czesław mówić zaczął, że przepędził z jej matką godzinę czarującą, o której nie zapomni nigdy...

— Pani musi bardzo kochać swą matkę!

Zapewne czuwanie długie nad chorem dzieckiem, może długa tęsknota, może wątpliwości, odzywające się głośniejsze w bezsennych czuwaniach nocnych, osłabiając ciało, osłabiły jej wolę, bo polały się z ust jej słowa ciche, lecz szybkie, zapalone u wewnętrznego pożaru.

Możnaż nie kochać istoty, nietylko tak blizkiej ale tak dobrej, słabej, a cierplivej, która wiele przeżyła i w gorzkim morzu życia nie utopiła słodyczy swego serca! To jest rzadkie. Okrucieństwo życia nalewa często jadłem lub chłodem serca z natury dobre i gorące. A to serce pozostało dobrem i pełnym różnego kochania. Lecz ze wszystkich ukochań to, które ma dla Janiny, jest najgorętszym. Nigdy niesprawiedliwością lub samolubstwem nie zachmurzyła młodości swego dziecka i nie utrudniła przeszkodą żadną wybranej przez nie drogi. Do niej jednej tylko, ze wszystkich na świecie ludzi, Janina powiedzieć może: moja ty, moja! Bo siostra choć bardzo kochana, należy do swojej rodziny i mieszka daleko; kochają się z siostrą, lecz do siebie wzajem nie należą. Jedna tylko matka. Nikogo na własność serca nie posiada, oprócz niej, jedynej. A przecież, bez kropli, bez jednej choćby kropli tej słodyczy, która płynie z uczuć wyłącznych, serdecznych, gdy praca wszystkie siły wypija z człowieka, on nowych zaczerpnąć nie ma skąd. Kłamstwem jest, że można w pracy zatopić wymagania serca. Przeciwnie, im więcej kto samym sobą żywi świat, tem więcej potrzebuje odżywienia się w jakimś błogosławieństwie życia, w jakimś błogim jego darze, w tem miłosierdziu i w tem zlitowaniu, którem jest ufność i przyjaźń. Może

to dziwne, że tak mówi kobieta, która oddała się zawodowi surowemu, pełnemu często prozaicznych trudów, nawet wstrętów. Ale i to jest mniemaniem mylnym, że zatrudnienie jakiegokolwiek może przeorywać do dna i przeinaczać najgłębszy grunt natury. Kształci ono i przekształca jej warstwy blisko powierzchni leżące, lecz to co na dnie natury...

— Kobiecej! — po raz pierwszy przerwał Czesław.

Zastanowiła się chwilę i odpowiedziała:

— Nie: mojej.

To rzecz indywidualna. Wśród mężczyzn i wśród kobiet są tacy, w których to jest, i tacy, w których tego niema. Można to nazwać siewem kochania. Siew ten domaga się wypełnienia. Ona wypełnienie to znajduje w stosunku swym do matki. Radością jest dla niej, że stała się jej podporą, że rozciąga nad nią opiekę, że usuwa od niej wszystko, co boli i wszystko, co trapi. Rad jej w trudnych często powikłaniach życia nie zasięga, ani opowiada jej o trudach swego zawodu, ani wikła ją w boje, które często staczać musi z ciężkimi stosunkami świata i własnego losu; bo czyż mogłaby szukać oparcia na ramieniu tak zwątałem, lub cienie smutku czy troski, rzucać na resztki tego drogiego życia? Ale ma w sercu wiarę, że jest przez kogoś na świecie bezbrzeżnie kochaną, że jest komuś na ziemi potrzebną koniecznie, ma to jedyne ale błogosławione ujście...

Nagle przerwała mowę, umilkła. Prędkim ruchem wyszła z pod oceniających ją splótów roślinnych i zbliżyła się do Czesława.

— Dobranoc panu!

Podawała mu na dobranoc rękę i wtedy zobaczył, że po twarzy jej spływały łzy. Odwracała głowę ruchem zawstydzenia i, szybko wysunawszy rękę z jego dłoni, wbiegła do wnętrza domu, zniknęła. Czego zawstydziała się? Łez swoich, albo tego, że powiedziała tak wiele?

A on, poszedł oświeconą księżycowem światłem drogą leśną i szedł coraz dalej, dalej, bardzo powoli, z głową pochyloną, na nic dokoła nie patrząc, jak w ciężkim śnie...

Nazajutrz, Krysia przy śniadaniu, ze zmarszczonem nieco od troski czołem, ale milcząc, przyglądała się siostrze i szwagrowi, a potem szepnęła do męża:

— Jak oni źle wyglądają oboje? Czy zauważyłeś?

Jerzy uśmiechnął się i zażartował.

— To przejdzie! To takie fazy...

Byli oboje mizerni i bladzi. Jakaś męka wewnętrzna w ruchy Janiny wlewała słabość i powolność, a czoło Czesława okrywała wyrazem zmęczenia.

Zbliżył się do niej z prośbą, aby po tak długim przesiadywaniu w domu poszła z nim na przechadzkę. Z nieukrywanym żalem odpowiedziała, że teraz nie może, bo jest potrzebną małemu Jurkowi i kilku chorym, przybyłym do niej z sąsiedztwa. Chyba przed wieczorem...

— Dokąd pójdziemy?

— Może pod nasze wierzby?

Mieli już wiele miejsc swoich: w domu swoje okno, za domem swoją kłodę sosnową na łące leśnej, swoje wierzby za lasem. Mawiali czasem: usiądźmy przy swoim oknie i czytajmy! Albo: gdyśmy siedzieli tam, na naszej kłodzie sosnowej... Miejsca te znaczone były pamiątkami rozmów długich, wzruszeń ukrytych, przelotu złotych chwil.

Niedaleko wąwozu nazwanego przez Czesława królestwem kalin, pod samym lasem i na skraju pola, rosły wierzby, zwane srebrnymi dlatego, że mając srebrzyste podszewki, przelewają w sobie fale roztopionego srebra.

Tam poszli. Po drodze Janina spostrzegła, że wrzos już rozkwitł. Przez te dni, które spędziła w zamknięciu, rozciągnęły się na podścielisku leśnym liliowe kobierce z połyskiem atlasowym.

Wrzos rozkwitł i po niedawnych deszczach, w powietrzu czuć się dawał zapach zwiędłych liści.

— Jesień przybywa...

— Odlot ptaków...

— I odlot ludzi...

Słowami temi zamienili się w zamyśleniu, powoli. Ona ruchem powolnym zerwała kilka gałązek wrzosu i zaczęła coś mówić o wspaniałości tutejszych jesieni, a on odpowiedział, że je znał niegdyś, pamięta, dawno nie widział. Potem umilkli i nie mówili nic już wcale, nie mogąc, albo nie chcąc, dla słów napróżnych rozrywać pęt, które zwierały im

usta. Tak doszli do miejsca, w którym drzewa lasu rozstały się przed nimi i odsłoniły żółte ściernisko, leżące pod seledynowem niebem nadchodzącego wieczoru. Z wąwozu, jak skroplona krew z puharu, wylewały się grona czerwonych jagód; tu i owdzie jarzębiny wysmukłe stały w koralowych strojach. Na ściernisku wznosiły się zrzadka jakieś wielkie rumiany z żółtymi oczyma, jakieś osty rozłożyste, owieszone pasmami szarej przędzy, która czyniła je podobnymi do siwowłosych, rozczochranych starców. Zachodnia strona nieba poczyniała zapływać złotem bladej zorzy.

Pod nieruchomymi w nieruchomym powietrzu wierzbami usiedli na rdzewiejącej trawie małego pagórka.

Oczy Janiny tkwiły w bladym złocie zorzy.

— Już! wszystko przemija! Za kilka tygodni będę daleko stąd...

W głosie jej był ten smutek, który jak kamień przytłumia głos. Ciężko jej było mówić i oddychać. On to widział i czuł. Wziął jej rękę, łagodnym ruchem wyjął z niej kilka gałązek wrzosowych i zamknął ją w swej dłoni.

— Nie mówmy o rzeczach smutnych... ach droga! zapomnijmy o dalekich stronach, o rozłączeniach, o fatalnościach, które wyroki śmierci głoszą nad głowami pełnymi życia... Zapomnijmy na jedną chwilę, na tę chwilę, w której jeszcze... jeszcze wolno nam żyć... chwytajmy tę chwilę, co jeszcze nasza... Dlaczego odwracasz oczy? te oczy to gwiazdy! O najdroższa, jedyna... patrzmy na siebie... dopóki nie zapadnie noc...

Pochylił się nad jej ręką, którą trzymał w swojej i okrywając ją pocałunkami, coś jeszcze mówił, szeptał, ale słowa jego tak mieszały się z westchnieniami i tak były zgiełkliwe a zarazem ciche, że ich prawie nie słyszała. Szczupłe ramiona jej poczęły drżeć i drobne usta, nieco rozwarłe, drżały od pieszczot płomiennych, które z ust jego spływały na jej rękę. Omgłoniem oczyma patrzała wciąż na zorzę bladego złota.

Wtem na łąkach dalekich, kędyś pod skrajem nieba zagrała fujarka pastusza. Ton jeden, drugi, trzeci z mglistej oddali wypłynął nad żółtem ścierniskiem i rozlała się od niego zaduma bezdenna w powietrzu przejrzystym, po koralach drzew i krzewów, po siwych, wysokich ostach. Wszystko od nieba do ziemi i niebo samo stanęło od tych tonów, wołających i tęsknych, w bezbrzeżnej tęsknocie.

Czesław podniósł głowę.

— Czy słyszysz? Fujarki grają na odlot ptakom... ptakom tułaczym... To nieszczęście śpiewa... nieszczęście wieczne... Nie! niepodobna zapomnieć ani na chwilę! Jam ptak tułaczy i odlecieć muszę... na zawsze! Niema dla mnie przebaczenia, ani wybawienia, lecz ty... przebac... ach, gdy zniknę na zawsze, przebac. Możem na drodze twojej posiał ognisty kwiat... wszak prawda, że kwiatem ognistym jest taki ból... taka męka...

Niepodobna było mylić się: męka, której doświadczał, była ciężką i uczyła to Janina. Przestała drżeć, odwróciła oczy od złotej zorzy i spojrzenie, pełne troski, zatopiła w jego twarzy. Śmiałym i silnym ruchem obie ręce jego wzięła w swoje. Nie był to ruch kochanki, ale istoty, nawykłej do przynoszenia innym pomocy w cierpieniach. Patrząc prosto w jego twarz wzburzoną i ręce jego trzymając w uścisku miękkim, ale silnym, mówić zaczęła:

Dlaczego ptak tułaczy odlecieć musi na zawsze i męka jego ma być wieczną? Złowieszczę jakieś widmo stoi mu nad głową, ona to czuje oddawna, lecz nie wie, jakim jest. Może gdyby wiedziała, rozwiłaby się ta mara, albo groźbom jej wspólnie postawiłoby czoło. Ona może usłyszeć wszystko bez przerażenia i zdziwienia, bo poznała już życie i rozumie, jakie burze i powikłania powstawać mogą w sercach i na drogach ludzkich. Nie skłonną jest do potępiania, a pełną chęci ogromnej podzielenia się z nim choćby bólem i burzą i przyniesienia może pomocy powikłaniom, w które wplątał go los.

Po raz pierwszy mówiła mu ty i brzmiało to w jej ustach pieszczotą poufałą, lecz braterską.

— Powiedz wszystko, bądź szczerzy! O, jak cię o to proszę! Pozwól mi razem z tobą przypatrzeć się twemu nieszczęściu. Może nie jest zbyt ciężkiem — na wspólne siły? Proszę! Powiedz wszystko!

W miarę jak mówiła, na twarzy jego malował się coraz wyraźniejszy i wszystkie uczucia inne zwyciężający przestrasz, aż z obłędem w oczach porwał się z siedzenia, ręce ku głowie podniósł i zawołał:

— Powiedzieć! tobie powiedzieć! tobie właśnie powiedzieć! Ach, nie powinnaś wymagać tego odemnie! Czyż ktokolwiek może od kogoś wymagać samobójstwa? Dowiesz się... kiedyś... ale mnie wtedy nie będzie już tu, albo i na świecie. Lecz oko w oko z tobą, oko w oko z twymi oczyma przezczystemi, cudnymi, wyznać, powiedzieć... Ani jednej sekundy potem żyćbym nie mógł! ani jednej sekundy! Są przecież na świecie lufy pistoletowe... o Boże! nie mogę już dłużej, nie mogę!

Przeskoczył wlokącą się po ziemi gałąź wierzby i wbiegł do lasu.

Janina stanęła. Cała we wzroku i sluchu, z podaną naprzód szyją wpatrywała się w zarośla leśne, aż usłyszała, stłumione przez oddalenie, jedno tylko, lecz straszne w swej sile załkanie. Zdawaćby się mogło, że w tem załkaniu pękła tam jakaś pierś ludzka.

Jak przestraszona łania skoczyła, wbiegła do lasu, zniknęła. Zniknęli oboje i pod srebrnymi wierzby nikogo już nie było.

Za nimi pozostało ciche ściernisko, ubrane w korale drzew i w żółte oczy kwiatów. Płynęły nad niem tony fujarek pastuszych i gasła zwolna nad jego skrajem blado-żółta zorza.

VI

Była potem w Polance noc pełna przestrachu. Janina wróciła z przechadzki pod wierzby wieczorem późnym, sama jedna i od brzegu lasu już poczęła wołać szwagra. Spotkawszy się z Jerzym, pochwyciła go za obie ręce.

— Nie wrócił? Czy nie wrócił? — zapytała.

— Nie; niema go tu... Dziwiłiśmy się, że tak późno...

Ona wtedy, drżąc i z siłą nadzwyczajną ręce jego ściskając, o czemś mu przez chwilę mówiła bardzo cicho, aż Jerzy z oczyma przełęcznionemi począł wołać na służbę o konie, o latarnie, o przywołanie jak najprędzej pobliskich stróżów leśnych. Pół godziny nie upłynęło, gdy rozbiegły się już po lesie tententy koni i światła latarni.

Matka, do której pokoju Janina weszła z twarzą spokojną, zapytała, co się stało? Dlaczego jakiś ruch niezwykły powstał w domu? Janina odpowiedziała, że Jerzy i kilku stróżów leśnych puścili się na wyszukanie znacznej sumy pieniężnej, którą Czesław zgubił w lesie. Potwierdziła to Dębsia, stojąca w najciemniejszym kącie pokoju.

— A gdzie jest Czesław?

— Szuka tak, jak i inni.

Matka usnęła. Janina zgasiła światło i w ciemności przypominała sobie wszystko, co zaszło.

Słowa Czesława, brzmienie jego głosu i wyraz twarzy, z jakim rzucił się w zarośla leśne, przejęły ją trwogą. Wiedziała dobrze, że był to obłęd rozpacz, który, biorąc rozbrat z myślą przytomną, na wiele ważyć się może. Usiłowała odszukać go, i uczynić tego nie zdołała, czy nie potrafiła. Szła szybko i długo ścieżkami i zaroślami, wpatrując się w mroki leśne, przyspieszając kroku przy każdym usłyszanym szeleście, aż tchu w piersi i siły w nogach pozbawiona, skierowała się ku domowi, wołając Jerzego wtedy już, gdy on jeszcze słyszeć jej nie mógł. Teraz, siedząc w ciemności, coraz więcej stawała się cała niepokojem, który, w miarę posuwania się czasu, wzrastał w trwogę śmiertelną i nabierał nieznośnego bólu. To łkanie, które w oddali usłyszała, za każdym przypomnieniem chwyciło ją za gardło... Musiała opuścić pokój, w którym spokojnie spała jej matka. Cichutko z pokoju tego wysunęła się o światło i stanęła u okna, za którym niegdyś kwitły jaśminy. Tłum wspomnień tu ją opadł i lzy strugami cichymi polały się z oczu. W okolicach serca jej pracować począł ten ból fizyczny, który znała i od którego powrotów przybyła tu szukać ratunku w ciszy wiejskiej, u woni leśnych, u spokojnego oddychania wśród ludzi kochanych. Powracał jednak; powracał na ognistym wozie męki serdecznej i skądś, z głębin wnętrza, podnosił się ku szczytowi piersi, tłumiąc oddech. Z bólem tym w piersi, z oddechem ciężkim i dwoma strugami łez na policzkach, stała w błękitnym świtaniu cała biała, przed otwartym oknem, tem samem, u którego nieraz muskały ją pieścizotliwe skrzydła chwil złotych, chwil poczynającego się szczęścia. O! w jakimże woalu tajemniczym i posępnym wychylało się z mgieł niepewności to jej szczęście!

Do pokoju weszła Kryśka w ubraniu porannem, z roztarganą gęstwiną włosów dookoła dziewczęcej prawie głowy. Objęła siostrę ramieniem i przytulona do niej szeptała,

że usnąć było jej niepodobna, że nikt w domu oprócz dzieci nie śpi, że Dębsia ze świecą w rękę niewiedzieć czego przewleka się po pokojach, że Czesław najpewniej, najpewniej za godzinę, za dwie razem z Jerzym powróci. W tym kochanym, takim miłym, miłym Czesławie dzieje się coś nadzwyczajnego; oddawna to oboje z Jerzym spostrzegają. Ma jakieś wielkie zmartwienie, które przed wszystkimi tai. Może długi dokuczliwe, jakieś trudności natury materialnej, może zachwianie się w karierze, o którą przecież tak bardzo mu zawsze chodziło. Ale to się wyjaśni, to się wyjaśni niezawodnie i wkrótce. Ona sama, Krysia, któregośkolwiek dnia wypowiedzieć go spróbuje i prawie pewną jest, że to jej się uda. A gdy tylko powie co mu jest, wszystko będzie dobrze, bo naradzą się wspólnie i pewnie okaże się, że on coś tam za nadto do serca bierze...

Tu szeptać przestała. Spostrzegła w cerze siostry zmianę wielką i to, że obie ręce przyciska ona do piersi. Zrozumiała.

— Pobiegnę do pracowni twojej i przyniosę lekarstwo... przecież wiem, czego w takich razach potrzeba...

Janina z wybuchem zaszeptała:

— Ah, niczego mi nie potrzeba! Niczego, niczego mi już nie potrzeba!

Ale Krysia obu ramionami ją objęła.

— A matusia, Janko? pomyśl, jeżeli się dowie, żeś chora...

— Prawda! nie trzeba, aby się dowiedziała! Idź Krysiu, idź prędko, prędko!

Jak zwinna, cicha kotka, Krysia pobiegła, a biała dziewczyna z jękiem, osunęła się na sprzęt najbliższy.

W kilka godzin potem, dwaj bracia razem powrócili do domu, tak głośno i wesoło ze sobą rozmawiając, tacy rzeźcy i weseli, że postrachy nocy ubiegłej mogły odrazu wydać się wszystkim próżnemi urojeniami.

Czesław, swobodnie i z właściwym mu przymileniem całował ręce bratowej, witał się z Dębsią, przeproszał za sprawione niepokoje i trudy. Na chwilę tylko wszedłszy do lasu, zamyślił się, odszedł za daleko, w miejscowości nieznannej zablądził, całą noc blądził, aż natrafił na jakąś chatę strażniczą, w której właśnie znalazł go Jerzy. Wyglądać musi po całonocnej wędrówce jak upiór, jest pomimowolnym, lecz bardzo skruszonym grzesznikiem i wszystkich o przebaczenie prosi...

Jerzy znowu opowiadał, że skruszonego grzesznika tego, znalazł w humorze doskonałym. Zabawiła go śnać epopeja ta, pełna kłopotów. Spotkał przybywającego brata z otwartymi ramionami i zaraz opowiedział mu wszystkie perypetye swej całonocnej tułaczki. Obaj boki zrywali od śmiechu.

— Ale dawaj jeść, Krysiu! Skruszony grzesznik ten, musi być grzesznikiem zgłodniałym.

Na stronie szepnął do żony:

— Przyśniło się coś Jance... choć doktor, ale kobieta a kobietom zawsze dramaty w głowie!

I głośno zapytał:

— Gdzież jest Janka?

— Janka chora — odpowiedziała Krysia.

Wtedy z Czesława, nakształt kostiumu maskaradowego, spadła wesołość. Stał jak wryty i bladeść oblała mu twarz zmęczoną. Ale nikt tego nie spostrzegł, bo w tej chwili weszła Janina, mówiąc:

— Krysia plotki opowiada o mnie; jestem już zdrową zupełnie. Dzień dobry panu!

Podali sobie na powitanie ręce i długo ich rozłączyć nie mogli; nie rozłączały się też długo ich spojrzenia...

Od tego dnia stosunek ich nabrał cech szczególnych. Szukali się nawzajem nieustannie i znalazłszy się, opuszczali się natychmiast. Dążyli do zbliżenia się ku sobie i każde zbliżenie było im pobudką do szybkiego oddalenia się i rozłączenia. Przechodzili obok siebie z spuszczonej powiekami i milczącymi ustami, aby po czasie niedługim spotkać się z sobą znowu i znowu rozminąć się bez spojrzenia i bez słowa. Pociągał ich ku sobie nieprzemierzony głód oczu i serca, a roztrącała trwoga, o źródłach niejasnych dla niej, dla niego wiadomych i przez to silniejszych. Gnał ich ku sobie instynkt, pragnący życia, a odrzucał od siebie ten, który chroni człowieka przed niebezpieczeństwem, równem śmierci. Była to walka, którą toczyły z sobą ich oczy, usta, kroki, wszystkie poruszenia

ciała i ducha. Walka ta miała wyraz sroższy i rozpaczliwszy u Czesława, niż u Janiny. Ona nie wiedziała nic i czuła tylko pomiędzy nim a sobą jakieś widmo z obliczem zasłoniętem. Sama jedna z pomiędzy otaczających uwierzyć nie mogła opowiedzianej bajce i wiedziała dobrze, że pognało go wówczas w głębiny lasu nie zablądzenie przypadkowe, lecz to widmo, ziejące rozpazą. Kobięca jej skromność i duma, cofały się przed bojem z tem czemś nieznanem, z czego on budował zaporę pomiędzy nią a sobą. Ale on wiedział dobrze, jaką była ta zaporę i przemawiał w nim, nad głosy burzy wewnętrznej silniejszy, głos sumienia. Może również głos tej czci męskiej, która, tak samo jak skromność niewieścia, nie znosi pewnego rodzaju plam. Więc przemijały im dziwne dni milczące, nie pocieszane niczem, pełne zasmuceń i srogiej walki pomiędzy dążeniem ku sobie a unikaniem siebie, pomiędzy wewnętrzną ich gorączką a spokojem, w który przyoblekali się na zewnątrz.

Wynikało z tego dla nich mnóstwo przelotnych scen, wzruszeń, wstrząśnień, których nikt dokoła nie spostrzegwał. I nic w tem nie było dziwnego. Jerzy i Krysia mieli zajęcia, pochłaniające myśli i większość godzin, a oprócz tego posiadali wspólną wszystkim ludziom skłonność do wmawiania w siebie rzeczy przynoszących uspokojenie i pociechę. Po długich rozmowach i roztrząsaniach wmówili w siebie, przyszli do przekonania stanowczego, że te zgryzoty tajemne, których niekiedy Czesław doświadczać się zdawał, pochodzą z przyczyn natury pieniężnej, lub z niepowodzeń, doświadczonych w karierze, o którą przecież tak bardzo dbał niegdyś. Przychodziły im też na myśl te stosunki, lekomyślnie zawiązywane, a potem uciążliwe, w które wikłają się przecież niekiedy ludzie skłonni, tak jak Czesław, do uniesień namiętnych i czynów porywczych. Lecz i to również, zboczeniem będąc, wyprostowanem być mogło. Niewiedzieć tylko dlaczego Czesław z tych trosk albo zmartwień swoich czyni przed nimi tajemnicę. Pochodzi to zapewne z dumy przesadzonej, którą odznaczał się zawsze, i usuniętem zostanie przez Jankę. Uczucie jego dla niej jest bardzo widocznem, i dziś czy jutro wypowie swoje ostatnie słowo. Wszystkie tony pieśni są już odśpiewane, i dziś czy jutro zabrzmie ostatni jego akord. I wówczas dopiero dla nich i dla tych, którzy ich kochają, rozpocznie się długa pieśń, pełna radości...

— Kiedy Czesław odjechać musi? — zapytała Krysia.

— Za dni dziesięć, czy trochę więcej...

— Więc jednocześnie z Janką...

Jerzy zaśmiał się wesoło.

— Wkrótce będzie to para, jeżdżąca i chodząca po świecie nie jednocześnie, ale razem.

Wówczas właśnie gdy tak rozmawiali, Czesław i Janina wyszli razem z domu.

Po raz pierwszy od owej rozmowy pod wierzbami zgodzili się zostać z sobą razem i stało się to w sposób szczególny. Spotkali się na ganku domu i bez zamienienia jednego słowa lub spojrzenia, zszedłszy z gankowych schodów, poszli obok siebie dalej, pomiędzy rzadko rosnące sosny. Głód ich oczu i serc odniósł w tej chwili tryumf [nad] wszystkim innem, ale był to tryumf milczący i pozbawiony radości.

Byli nakoniec razem i były z nimi tylko sosny wysokie, które kochań ludzkich podpatrywać i podsłuchiwać nie mogą; jednak na twarze ich, ani na usta nie dobywał się żaden promień kochania. Szli zdala od siebie, ze spuszczonei oczyma i mieli na twarzach wyraz tej surowej i zimnej powagi, w którą starannie zasklepiają się rany, niewidzialnemi pozostać pragnące.

Tak szli dość długo, aż Janina stanęła i, opierając plecy o szare porosty drzewa, rzekła z cicha:

— Nie mogę iść dłużej. Muszę odpocząć.

Czesław zatrzymał się natychmiast i stanął z daleka od niej, tak jak ona pod wysmukłą kolumną sosny. Rozdzielała ich przestrzeń kilku kroków, na której rosły do kolan sięgające im paprocie.

Miejsce, w którym się zatrzymali, nie było jednym z tych, które nazywali swojemi; może nie znajdowali się na niem nigdy, lub omijali je nieuważnym wzrokiem. Wysokie sosny tkwały tu w górze baldachim wzorzysty, przez którego ażury przegłądały skrawki bladego nieba, a dołem słały się mchy siwe, rosły puszcze paproci rdzewiejących, z za przeredzonych listowi przegłądały liliowe kobierczyki wrzosu. Powietrze miało pylną woń uschłych liści i nic w niem nie było oprócz tej woni i czasem słabych powiewów wiatru,

które na wierzchołkach budziły ciche poszumy i cichymi szelestami przebiegały gęstwie paprociowe. Zabrzmiał w niem po chwili przyciszony głos Czesława:

— Musisz odpocząć i jesteś zmęczona. Jesteś podobna do lilii, chwianej przez oddech życia i tak białej, jakby od żadnego już słońca nie mogła zapłonąć rumieńcem. Dlaczego? Czy to jest moim dziełem? Myśl ta napęła mnie rozpaczą, ale nie o mnie idzie... Idzie o ciebie. Masz rozum, naukę, męską dumę samodzielnego bytu i cudny wdzięk kobiety czarującej, a jednak jest w tobie jakieś nieszczęście. Matka, nad grobem stojąca, jest ujściem jedynym dla uczuć twych nie powszechnych, nie abstrakcyjnych, lecz własnych, swoich, takich, które są męką głodu i pragnienia, ilekroć nie mają ujścia. Ileż razy i na dnie jakich przepaści żalonych nad tem się zastanawiałem. Pragnę widzieć... pragnę, abys otworzyła duszę swą przedemną i abym, oddalając się stąd, uwiózł z sobą zupełny jej obraz... Znamy się od dzieciństwa, i powinniśmy być bliscy sobie... Miej mnie za brata i powiedz mi wszystko... Pragnę mieć... pragnę ciebie mieć... przynajmniej w obrazie twej duszy zupełnym i moim...

Wielki, choć z całej siły tłumiony gwałt pożądania był w tych prośbach... Gdy umilkły, Janina długo nie odpowiadała. Stali ciągle w znacznym od siebie oddaleniu, oparci plecami o kolumny wysokich drzew: ona z głową pochyloną nisko i silnie splecionymi na sukni rękoma, on cały ku niej podany i wpatrzony w nią oczyma krzyczącymi z bólu. Oboje mieli pozór męczyński. Nakoniec słuchu jego doszedł jej cichy, ale wyraźny szepot:

— Nie mogę mówić o tem, Czesławie! przebac, ale nie mogę. Nauka i praca nauczyły mię mówić o wszystkim i wszystko nazywać po imieniu, kiedy idzie o innych... Ale o sobie... Rany cudze opatrywać... dobrze... ale pokazywać swoje... Mówisz, że jesteśmy sobie bliscy... Nie! O Boże! Czemże jesteśmy dla siebie? Niczem wcale... Wszakże rozumieć to musisz, Czesławie... Masz w sobie również nieszczęście... jakieś nieszczęście, a ja nie wiem...

Czesław milczał chwilę, a gdy znowu mówić zaczął, głos jego miał brzmienia już opalone i prawie spokojne.

— Nieszczęściem mojem jest to, że stałem się ptakiem tułaczem — na zawsze. Wichry ambicyi i namiętności rozmaitych uniosły mię niegdyś daleko, a koleje życia wycisnęły na mnie pieczęć, której zdjąć nikt w świecie już nie ma mocy. Czerwona to jest pieczęć i piekąca. Twoje oczy, pełne blasku, roztopić jej nie mogą, lecz odkąd spoczęły na mnie, wzmógł się piekący jej żar. Dość długo byłem zadowolony, dumny z powodzeń, nurzałem się w blaskach i radościach świata. Aż przyszedł czas, w którym zapoznałem się z próżnią tych rzeczy, ze zgryzotą, z piekielną tęsknotą. Obleciały mię chórem wspomnienia dawne, żale za tem, z czem postanawiałem porwać na zawsze węzły wszystkie. Coraz srożej obrzydzałem sobie to, co mi tam było najbliższe i od obrzydzenia tego pragnąłem uciec choć na chwilę i choć kroplą napoić tęsknotę, krzyczącą z upragnienia. Przyjechałem tu i rozlało się dokoła mnie morze słodyczy i morze miłości. Powróciły do mnie z mocą zdwojoną wszystkie kochania dawne. Ta ziemia, to niebo, ich kolory, ich blaski, ich smutki i ich piękności, z mocą podwójną wdarły się we mnie, aż napęliły się niemi wszystkie oddechy mego ciała i mojej duszy. I jeszcze... zrozumiałem ten cud świata, z któregoś niegdyś żartowałem lekkomyślnie, którym jest kochanie kobiety ciałem i duszą, a który dla mnie nie stanie się nigdy...

Janina tym samym co wprzód szepetem zapytała:

— Dlaczego nigdy?

A on z taką powagą i stanowczością, z jaką sędziowie wygłaszają śmiertelne wyroki, odpowiedział:

— Nigdy.

A potem mówił jeszcze:

— Stokroć nieszczęśliwszy, niż byłem przedtem, odjadę stąd na zawsze. Nie wrócę nigdy, lecz rychlej czy później głos jakikolwiek z dalekiego świata przyniesie wam wieść o mnie. Przewidując to, proszę... ciebie, dla nieszczęść ludzkich tak miłosierną, abys nie myślała o mnie z pogardą i aby na imię moje z drogich ust twych nie spadało potępienie. Proszę... abys myśląc o mnie, myślała... pomimo wszystko... z przyjaźnią. Lituj się nad duszą moją występłą, ale teraz na proch spaloną cierpieniem. Spędzę tu jeszcze kilka dni, ale sam na sam rozmawiamy z sobą po raz ostatni. Tak postanowiłem. Więc jeszcze jedna prośba, ostatnia. Daj mi co na pamiątkę, ale z siebie, z serca twego, z tego, co jest

twojem, co jest tobą... Daj mi na pożegnanie i na pamiątkę jakie dobre słowo, słowo zaufania, słowo przyjaźni, słowo siostry litościwej, która nigdy nie przeklnie... Daj mi cokolwiek na szereg okrutnych dni i nocy, które mię oczekują, na wsparcie sił moich, które znowu dźwigać poczną łańcuchy...

Silną znać była ta wewnętrzna tama, którą postawił naprzeciw poruszeniom swym i wybuchom swego głosu. O wysokie drzewo oparty stał spokojnie, tak jak ona nieruchomo stała pod szarymi porostami, okrywającymi drzewo. Byli tak od siebie oddaleni, że nie mogli dostrzegać wyrazu swoich oczu i widzieli tylko twarze swoje, blade na tle jesiennych pozłot lasu. Przyleciał powiew wiatru, obudził nad ich głowami cichy poszum sosen i przejął drzeniem paprocie. Ramiona i usta stojącej nad paprociami kobiety drzęc zaczęły także i razem z cichym szmerem paproci przyplynał do niego jej szept żalorny.

— Cóż ja ci dam?... co powiem?

I nagle ręce załamane przed siebie wyciągając, z wybuchem niepokonanym, zawołała:

— Ja kocham cię... Czesławie!...

Potem jeszcze mówiła ciszej:

— Niechże to słowo... niechże to słowo będzie ci pamiątką odemnie... na oddalenie... na rozłączenie... na zawsze...

Ale w nim pękła tama wewnętrzna i był już u jej kolan.

Szumiały nad ich przybliżonemi ku sobie głowami szerokie konary sosen, z cicha szemrały dokoła splecionych ich ramion drzące paprocie.

VII

Słońce blizkie zachodu wesoło oświecało wnętrze domu w Polance. Sprzęty i ściany polyskiwały od tej iskrzącej się pozłoty i przepojonymi nią były rozproszone tu i owdzie bukiety z wrzosu i jarzębinowych jagód. Jaskrawo i wesoło, a zarazem spokojnie wyglądało to wnętrze, po którym przesuwały się również wesołe i spokojne twarze ludzkie.

Jerzy skończył dziś jakieś uciążliwe obliczenia i rachunki, które przez dni parę tak go pochłaniały, że nie mógł czasem zasiadać przy rodzinnym stole; Dębsia rozmawiała gdzieś w kątku z odzyskanym synem, niedobrym, lecz kochanym; dzieci przez smugi słoneczne przelatowały jak motyle, a Krysia biegła do męża, z radości klaszcząc w drobne dłonie. Jakże nie miała cieszyć się, skoro zobaczyła Janinę i Czesława, powracających z przechadzki takimi, jakimi dotąd nie widziała ich nigdy!

— Mówię ci, Jurku, że to coś nadzwyczajnego! Szli z sobą pod rękę, czego dotąd ani razu jeszcze nie widziałam. Janka zarumieniona, jak najpiękniejsza zorza, a on, wpatrzony w nią jak w niebo. Nic i nikogo dokoła siebie nie widzieli; przeszłam o parę kroków od nich i nie spostrzegli mnie; Jurek uczeplił się sukni Janki, a ona machinalnie odsunęła go od siebie. Oboje tacy uroczyści jacyś i coś takiego bije od nich, jakby znajdowali się na innym świecie. Myślę, że...

— Że już rozmówili się z sobą jasno i stanowczo.

— Pewną tego jestem.

— Nakoniec! Jakaż to dla mnie radość!

— Spójrz, Jurku, spójrz!

Ukazywała mężowi okno, przez które widzieć można było ganek, w znacznej już części ogołocoony z oplatającej go latem gęstwiny kwiatów i liści.

Na ganku Janina i Czesław siedzieli tuż przy sobie. On cały w oczach obejmował wzrokiem jej twarz zarumienioną i słuchał tego, co mu opowiadała z ładnymi gestami białych rąk i mnóstwem uśmiechów na zaróżowionych ustach. Oboje mieli postawy istot, przed którymi szczęście cały świat zasłoniło, a one poddają się mu bez pamięci, z zapomnieniem o wszystkim, bo nic dla nich w tej chwili nie istnieje na świecie, oprócz ich dwojga.

W tej chwili opowiadali sobie wszystkie drogi i ścieżki, którymi wkradalo się zrazu, a potem wtargnęło w nich to kochanie wzajemne i nakoniec wyznane wzajemnie tam, na mchach siwych, wśród szemrzących paproci, pod konarami wysokich drzew.

Opowiadali też sobie i dawne dzieje kochania tego: to, co czuł on, i to, co czuła ona przed odjazdem jego w strony dalekie. Wyznanie otrzymane i dotknięcie ustami pierwszej w jej życiu pieśczoży miłosnej, wzbudziło w Janinie ufność nieskończoną do człowieka,

w którego miłości ujrzała równe jej w mierze uszanowanie i uwielbienie. Bez wahania więc, owszem, z rozkoszą wyznawała, że pomimo rozłączenia i pomimo jego milczenia, nie zapomniała o nim nigdy; że nikt nigdy serca jej posiąść nie mógł, bo pomiędzy nią i ludźmi, którzy do niej zbliżyć się pragnęli, stawał zawsze jego obraz. Ilekroć w samotnych dumaniach, zdarzających się wśród godzin pracy, z tęsknotą roiała o tem, o czem każdy człowiek samotny roić musi: więc o tej miłości, która jest przyjaźnią i o tej przyjaźni, która jest miłością, o wspólnej podróży we dwoje po różnych dziedzinach losu, wiedzy, dobra i piękna, o możliwości złożenia głowy często zmęczonej na kochającym ramieniu, o możliwości obdarzania kogoś drogiego klejnotami tych uczuć, które odkupują wszystkie smutki i wszystkie troski życia, zawsze przed zasmuconemi jej oczyma stawał on, stracony, jak o tem myślała, na zawsze. Czas długi i myśl: na zawsze! sprawiły, że to nie było już bólem ani nieszczęściem każdego dnia, lecz było zawsze tkwiącą w niej kroplą żalu i przyczyną, dla której nie przyjęła dotąd od życia tego, co jest mu potrzebnem na słodycz i siłę.

Mówiła o tem wszystkim, bo z natury była otwartą, bo zmęczyło ją długie skrywanie tkwiącej w niej chmury i rany, bo czuła się w tej chwili prawie jedną z nim istotą, bo powstała w niej dla niego ufność bez granic.

Wprawdzie istniały jeszcze pomiędzy nimi rzeczy niedopowiedziane, lecz wkrótce i najpewniej dopowiedzą je drogie jego usta. Wprawdzie, spoczywało na barkach jego brzemie jakiegoś nieszczęścia, o którego naturze nic jeszcze nie wiedziała, lecz dowie się niezawodnie i wkrótce. A naówczas, jeżeli to błąd, przebaczy i naprawić dopomoże, jeżeli bieda natury materyjalnej, stanie z nią oko w oko ze swoją pracą i ze swoją poniewierką dla błyszczących zbytków życia; jeżeli to niebezpieczeństwo, jedno z tych, których teraz na świecie tak wiele, pójdzie w ogień, w wodę, w śniegi wieczne, w bezludzia pełne orłów, z nim, z orłem swoim!

Przez warstwę nabytej wiedzy męskiej, przez warstwę pracy męskiej, przez warstwę doświadczeń i spostrzeżeń zgromadzonych wzrokiem, który męska wiedza i praca wyostrzyła, przedzierał się ze spodów jej natury głos kobiecy, z rozkoszą bez granic wołający: kocham i ufam!

Więc nic dziwnego, że delikatny owal jej twarzy jaśniał rumieńcem najpiękniejszej zorzy, że usta jej były różowe, a oczy rzucały blaski szafirowych gwiazd. Więc nic dziwnego, że Czesław również, w widoku tej metamorfozy, której był sprawcą, w dźwiękach tej pieśni, której był motywem, w dosycie serca, które przez dni wiele stało w ogniu walki siły jego prawie przechodzącej, zapomniał o wszystkim co było i będzie, co stało się i stać mogło. Upoił go najmocniejszy z trunków życia. Z upojeniem na nią patrzył, z upojeniem jej słuchał, mówiąc, upajał się słowami własnemi. A jeżeli kiedy, na mgnienie oka, przemknęła mu przez głowę myśl, że takich dni jeszcze trochę, a potem... to razem z tą myślą przesuwał się mu przed oczyma przedmiot, pobłyskujący stalą.. Jest brama do wyjścia z gmachu udręczeń niepodobnych do zniesienia i w ręku jego jest klucz do tej bramy... Lecz dopóki nie zatrzasną się wrzeczadze... Powracał do niej oczyma i natychmiast stawały się one znowu pełnemi bezpamiętnego szczęścia.

Carpe diem! Spełniał to zalecenie własnej swej rozpacz, przebranej w szaty weselenia się bezpamiętnego; chwytal dzień.

Niewiedzieć czemu, gdy wszyscy domowi na ganek wyszli, Czesław rzucił się bratu na szyję, tak jak to czynił za czasów dzieciństwa i najpierwszej młodości ich obydwóch. Potem z wesołą swobodą, która w chwilach dobrych była jedną z ponęt męskiej urody jego, po wiele razy ucałował obie ręce bratowej i chciał może uścisnąć, albo i ucałować starą Dębsię, ale niosła ona półmisek z wieczerzą, więc z większą jeszcze niż zwykle majestatycznością postawy i poruszeń, usunęła go od siebie. Wtedy, rozkrzyżował ramiona i do ziemi, do nieba, do lasu, do ludzi zawołał:

— Jak mi tu z wami dobrze! Jak ja was wszystkich kocham, ogromnie kocham!

Janina z cichym uśmiechem na ustach zbliżyła się do siostry, objęła ją ramieniem i poprowadziła na brzeg ganku.

— Popatrz, jak pięknie słońce za las zachodzi!

Patrzyły przez chwilę na tarczę słoneczną, wyraźnie obrysowaną wśród bladego błękitu, nad wierzchołkami lasu, zapalającymi się u jej ognistego rębu. Potem, obróciły ku

sobie twarze i uśmiechając się popatrzyły sobie w oczy, które zaszyły łzami. Ale były to krótkotrwałe łzy radości.

Usiedli wszyscy dokoła stołu, weseli i mówni, Janina wbiegła do wnętrza domu i po kilku minutach wróciła, mówiąc, że Matusia czuje się bardzo dobrze, kilka godzin przesiadła dziś na słońcu, pochwaliła ją za długą przechadzkę i dobre wygląkanie, pije teraz herbatę i prosi, aby pan Czesław po herbacie ją odwiedził. Przy ostatnich słowach spojrzeli na siebie oczyma, z których strzeliły gorące błyski i nie wiedzieć czemu zaśmieli się do siebie. Ale Czesław zaraz zwrócił znowu twarz ku bratu, który opowiadał o jakiejś tylko co ukończonej pracy swojej, a Krysia wzięła Jurka na kolana i śmiejąc się, rumiany policzek dziecka przysunęła do samych ust mężowskiego brata, gdy zaś on z roztargnieniem go pocałował, uczuł jakiś mały ciężar na ramieniu. Były to dwie czerwone łapki Ewci, która do ucha mu szeptała:

— Niech stryjek i Ewcię także trochę kocha!

Gwarnie uczyniło się na ganku o cichem przedwieczery, w które jesienne przeźrocza drzew liściastych rzucały złote i brązowe plamy. Połowa tarczy słonecznej stała jeszcze nad lasem, a druga, już niewidzialna, pozłociła podszewki liści i podnóża sosen. U słupów ganku kwitło jeszcze trochę ognistych nasturcyi, w przeźrocach lasu majaczyły liliowe wrzosy. Powietrze było pełne ciepłych wspomnień lata i rozlewnej tęskności rzeczy obumierających i pobladłych.

Na tle jesiennem, tak jak przedtem na letniem, dom leśny, z gwarzącą na jego ganku gromadką ludzi, wydawał się obrazem sielanki, pełnej wdzięku. Jakby aniołowie niewidzialni rozpinają na nim skrzydła cichych radości i dobrych nadziei.

Wtem, w dalekiej dali leśnej coś jęknęło, umilkło i zajęczało znowu ostro, przeciągle, raz, drugi, trzeci.

Nikt tego zrazu nie usłyszał; Jerzy kończył rozpoczęte przedtem opowiadanie, a gdy skończył i umilkł, nikt przez chwilę nie mówił nic, tylko Czesław i Janina, pochyleni ku sobie, z oczyma w oczach, zamieniali się kilku cichymi słowy.

Wtedy właśnie to coś, które przybywało z dalekiej dali, zaczęło stawać się coraz bliższym, nieustannem: jęczało żałośnie, wydawało dźwięki metaliczne, przewlekłe, to krótkie, zdawało się wyrzekać, płakać, przywoływać.

Coś z dalekiej przestrzeni przybywało, coś coraz prędzej drogą leśną biegło ku sielance, zatopionej w jesiennych przeźrocach drzew, w nadziejach dobrych, w cichej radości.

Jerzy przysłuchiwał się chwilę, a potem rzekł:

— To dzwonek pocztowy!

VIII

Wszyscy obrócili twarze w stronę, z której nadbiegały coraz bliższe dźwięki pocztowego dzwonka i Janina również w tę stronę patrzyła, lecz gdy spojrzenie jej upadło na Czesława, odmalowały się w niem natychmiast zdumienie i przestrasz.

Kiedy nadjeżdżający powóz stał się widzialnym i można było dostrzedz jego wnętrza, Czesław, ruchem człowieka, spostrzegającego widmo przeraźliwe, sztywnym ruchem podniósł się z siedzenia i oczyma osłupiałymi przez chwilę patrzył. Potem, jak przed widmem przeraźliwym od stóp do głowy zeszywniały, a na twarzy biały jak ściana, począł cofać się ku drzwiom, do wnętrza domu prowadzącym, i we wnętrzu domu zniknął. Janina usłyszała jeszcze szybkie kroki jego, głośne otworzenie się drzwi pokoju, w którym mieszkał, i nic więcej... Samej siebie nawet zapytać, co to wszystko znaczyć mogło, nie miała czasu, bo przed gankiem domu stanął powóz czterokonny, trochę pakunków podróżnych obarczony. Pakunki te ze skóry drogocennej i stałą pobłyskujące miały pozór wytwornych cacek.

Z powozu, z ruchami wspianiałymi i ciężkimi, wysiadła kobieta młoda, dość wysoka, w ubraniu bogatem i jaskrawem. Jedwab, aksamit, błyszczące dzety, dwa różne kolory, obfita biżuteria u pasa, rąk i szyi. Wśród strusich piór, okrywających kapelusz, bogactwem swem i pięknnością uderzały włosy koloru ognistego, a w twarzy nieco płaskiej, o rysach pospolitych, lecz cerze bardzo świeżej, płonęły ciemne, ogniste oczy i krwią purpurową czerwieniły się pełne, wypukłe wargi. Kibić miała zepsutą przez zawczesną otyłość i ruchy powolne, nie pozbawione jednak pewnego ociężałego wdzięku, a od głowy, w tył

odrzuconej, wyniosłe. Powoli, ze zmieszaniem nieco uśmiechem na czerwonych ustach, wstępować zaczęła na schody ganku. Jerzy postąpił na jej spotkanie i powitał ją ukłonem grzecznym, ale w którym mieściło się milczące zapytanie. Ona na ukłon odpowiedziała krótkim rzutem w dół głowy i na zapytanie odpowiedziała zapytaniem, wymówionem w języku obcym. Zapytała o Czesława i czy on znajduje się w tym domu?

Jerzy, obejrawszy się po ganku, odpowiedział, że brat jego odszedł na chwilę zapewne, zaraz powróci i skoro ona ma do niego interes...

Miał już zarysować ramieniem gest zapraszający, gdy ona z nagłym i wesołym śmiechem mowę mu przerwała:

— Więc bratem Czesława jesteście! Bardzo rada z poznania... dawno już chciałam poznać... a mój interes do niego... Cha, cha, cha, cha!

Śmiech jej był dźwięczny, głośny, bardzo swobodny.

— Cha, cha, cha, cha! Jestem żoną waszego brata!

Nagle, do gamy perłowej i swawolnej podobny, urwał się śmiech młodej kobiety, bo spostrzedz musiała, że Jerzy zbladł bardzo i że w oczach jego odmalowało się niedowierzanie.

— Nie wierzycie? Widzę, że nie wierzycie! No, nic dziwnego. Pierwszy raz w życiu kogoś widząc, można Bóg wie co o nim pomyśleć i najpocziwszego Bóg wie za kogo wziąć... Ale prawdziwie... jestem waszą *belle soeur* i dziwię się, że Czesław nie opowiedział wam, jak wyglądam... A może on tu kawalera udawał, aby weselej bawić się... Po waszych mężczyznach wszystkiego spodziewać się można. Cha, cha, cha!

I znowu wesołość jej dobroduszną i swobodną zgasła, jak zdmuchnięta świeca. Spostrzegła, że stoi przed progiem tego domu, że dwie młode kobiety stoją na ganku w postawach zeszywniałych i z twarzami jak biały marmur, że w oczach Jerzego maluje się prawie obłęd nieprzytomny. Więc głowę ciężką od piór strusich i włosów ognistych z dumą podniosła, marszcząc bujną brew nad palającymi oczyma.

— Ja, dygnitarska córka! Mogłam Bóg wie ile razy i Bóg wie za kogo wyjść, ale za brata waszego wyszłam dlatego, że się w nim zakochałam. I on był zakochany we mnie... ale potem do was zatęsknił... źle mu się ze mną zrobiło... to taki charakter niespokojny... już dawno pomiędzy nami nie bardzo dobrze... On może ukrywał przed wami, że żonaty... Już mi to zastanawiało, że listy do mnie pod adresem brata mego przysyłał... Ale pomyślałam sobie: kaprys. Niech adresuje do kogo chce, byle pisał... Aż tu zaczyna coraz rzadziej pisać i... ot, miesiąc już, jak nie napisał ani słoweczka. Strach mię ogarnął... Może chory, może rozkochał się w innej... ach, gdybyście wiedzieli, co ja przez ten miesiąc wycierpiałam... Telegrafować nie śmiałam, bo on tego nie lubi, rozgniewałby się, a i bez tego niema już pomiędzy nami prawdziwego dobra... Więc pomyślałam sobie: pojedę! My teraz bliżej, niż byli wprzódy... droga łatwa... Pomyślałam sobie: jego zobaczę i krewnych jego poznam, może oni mię polubią, może i ja ich polubię, wesoło nam wszystkim będzie. Więc zostawiłam synka naszego przy swojej mamie i pojechałam... Synka mamy maleńkiego, trzy latka mu się kończy...

Nagle umilkła. Przerwał jej głos drżący, ale donośny, który w głębi ganku, gdy mówiła o synku, powoli mówić zaczął:

— W imię Ojca, i Syna, i Ducha świętego, Amen.

Była to Dębsia, która w głębi ganku, w zwykłej sobie majestatycznej postawie stojąc, jedną ręką przyciskała do piersi zdjęty ze stołu talerz, a drugą zakreślała krzyż na swej szerokiej piersi. Może z powodu brzmienia głosu przeżegnania się to rozbrzmiało posępnie i trwożnie.

Płomienne oczy przybyłej zapływały łzami.

— Co to jest? Ciszej, niż przedtem mówić zaczęła. — Tu jest coś złego, ja to czuję! Jakiś tu jest strach. Wyglądacie wszyscy jak umarli. Może z nim stało się coś złego? A może to... Ach! prawda! Słyszałam, słyszałam, ale nie mieszałam się do tego nigdy... Co mię tam te wszystkie kłótnie obchodzi! Pokochałam i wyszłam za tego, kogo kochałam... gotowa byłam i jego krewnych pokochać... Ale widzę, że mnie nie chcecie i nie będę się wam narzucała. Ja, dygnitarska córka... narzucać się nikomu nie przywykłam... tylko z mężem pozwólcie mi się zobaczyć... Gdzie on jest? Zawołajcie tu jego... Zobaczę go, pomówię

z nim i pojedę... nawet bez gniewu... choć nie spodziewałam się być tak przyjętą... ja, dygnitarska córka i prawa żona waszego brata...

Jerzy obrócił się do stojących na ganku kobiet i zawołał:

— Poszukajcie Czesława!

Głos miał ochryply i drżącą dłonią ocierał pot, zraszający mu czoło.

W tej samej chwili Janina poczęła iść ku przybyłej, powoli, z postawą sztywną i twarzą zakłętą w biały marmur, w którym stwardniały jej nieruchome rysy. Jednak ruchem łagodnym ujęła rękę przybyłej i położyła ją na swem ramieniu.

— Pani odpocząć potrzebuje... Zaprowadzę panią do pokoju, w którym pani odpocznie... i zaczeka na powrót...

Cichy szept jej ustał; prowadziła przybyłą przez ganek do pokoju siostry, którą spotkała szukającą zginionego i nie mogącą znaleźć go nigdzie.

— Zaczekaj, Krysiu! Posłuchaj!

Krystyna stanęła i z twarzą załaną łzami słuchała.

— Zaprowadź ją do swego pokoju... i bądź dla niej uprzejmą... bądź dla niej dobrą... pod dachem twoim jest... w położeniu... bolesnem...

Krystyna z za lez popatrzała na siostrę, zrozumiała i usłuchała.

A Janina wyszła z domu przez drzwi prowadzące na gospodarskie obejście i po kilku minutach była już za wrotami, w tej części lasu, w której znajdowała się łąka, nazwana przez nią samą królestwem szczęścia.

Szła dość długo pomiędzy rzadko rosnącymi sosnami i nie trzymając się żadnej drogi, ani ścieżki, weszła wkrótce w las gęsty, stawiający przed nią zapory iglaste i liściaste, których nie omijała, lecz przez które przedzierała się, idąc przed siebie ciągle, krokiem prędkim i równym, czasem tylko nieco chwiejnym.

Kibic jej była sztywną i rysy posiadały wciąż twardość i nieruchomość wyrzeźbionego marmuru. Szła i szła, gnana instynktem tym samym, który zwierzę ranione pcha do biegu w pola puste, w lasy gęste, dokądkolwiek, byle uciec od śmiertelnego bólu.

Po sposobie, w jaki szła, znać było, że nie wie wcale o tem, dokąd idzie, ani nawet o tem, że idzie. Jeżeli były w głowie jej myśli jakiegokolwiek, to chyba w postaci mgły skłębionej, zasłaniającej światło rozumu. Była cała jasno uświadomionem i przenikającym do szpiku kości uczuciem nieszczęścia ostatecznego. Nieszczęście, jak wielki kamień, spadło na nią wtedy, gdy nurzała się w kąpieli szczęścia, i zdruzgotawszy w niej wszystko, wznieciło samo jedno płomień bólu tak szumiące, że zagłuszało wszelką przytomną myśl.

Krwawiły ją kolczaste zapory, które krokom jej stawiał las. Poślizgnęła się na świeżo spadłym igliwiu i w dłoni ścisnęła gałąź jałowcu z taką siłą, że igły jego zanurzyły się w jej dłoni i tam pozostały. Innym razem gałąź sosnowa z taką mocą uderzyła ją w czoło, że pozostawiła na niem czerwoną szramę. Gdy weszła na grunta niskie, czepiac się poczęły jej sukni mokre wikliny, znacząc ją plamami wilgoci i oderwanych od łodyg liści uschłych.

Kilka razy, pochwycona zapewne fizycznym bólem, rękę podnosiła do piersi lub do gardła; oddech jej stawał się coraz krótszym, cięższym, aż dławiąc się, gestem porywczym rozerwała górne zapięcie stanika i, obnażywszy szyję, szła dalej.

Sztywna jej postać w ciemnej sukni, operlonej rosą i uschłymi liśćmi i twarz biała z suchymi oczyma pod czołem, przerzniętem czerwoną szramą, przesuwiała się na jesiennem tle lasu coraz dalej i dalej, aż z gęstwiny wynurzyła się na przestrzeń swobodną i obszerną.

Stanęła na skraju łąki leśnej, otoczonej kołem olbrzymów, ubranych teraz w złoto, bronz i purpurę.

Stanęła w gaiku brzozowym, filigranowo wyrzeźbionym ze złota, niedaleko dwóch drzew, w odosobnieniu do siebie przytulonych. Osika dostała od jesieni suknię różową i drżące jej przeźrocza zarzucała na wiecznie silne i ciemne konary świerku.

Stanęła i z wyciągniętą naprzód szyją wpatrzyła się w postać, stojącą w cieniu konarów świerkowych.

Był to człowiek, którego kształty rosłe i zgrabne mętnie rysowały się w zasłonach ciemnych gałęzi.

Czy poznała go? Czy on zobaczył ją, wynurzającą się z lasu i stającą wśród złotych filigranów brzoź, w sukni operlonej uschłymi liśćmi, z czerwoną szramą na marmurowem czołe? Nikt nigdy dowiedzieć się o tem nie miał.

Pod konarami świerku błysnął stalowo jakiś przedmiot i rozległ się krótki huk wystrzału. Trochę siniego dymu wzbilo się ku górze i zawisło jak mały obłok w powietrzu nieruchomem.

Bez krzyku, bez słowa, cicho i sztywnie Janina biedz poczęła po zrudziałych trawach w kierunku siniego obłoczka, lecz wkrótce zachwiała się, obie ręce podniosła ku gardłu i upadła pod stopy osiki, która trochę swych liści różowych rzuciła jej na twarz, jak zasłonę przeźroczystą...

.. . . . .
...Niech się skarży zielona wierzbina
Niechaj płacze tam w polu kalina
I wiatr niech zapłacze!
Niech się skarżą ptaki tułacze...
.. . . . .
Niech się skarżą spracowane barki,
Niech płaczą tam w polu fujarki,
I — pieśń niech zapłacze!«

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z *Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur*.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na *Licencji Wolnej Sztuki 1.3*. Fundacja Nowoczesna Polska zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w *Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur*. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/i-piesn-niech-zaplacze>

Tekst opracowany na podstawie: Eliza Orzeszkowa, ...i pieśń niech zapłacze, nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1905.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>) na podstawie tekstu dostępnego w serwisie Wikiźródła (<http://pl.wikisource.org>). Redakcję techniczną wykonała Paulina Choromańska, natomiast korektę utworu ze źródłem wikiskrybowie w ramach projektu Wikiźródła. Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Okładka na podstawie: walker..., Nicolas Alejandro@Flickr, CC BY 2.0

ISBN 978-83-288-0619-1

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Dołącz do Towarzystwa Przyjaciół Wolnych Lektur i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.